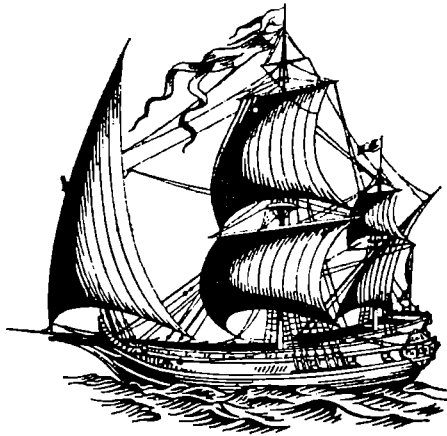

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Γ. ΖΑΡΚΟΥ

Υποναύρχου Λ. έ.α.

**ΤΟ
ΝΑΥΤΙΚΟΝ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ 18^{ΟΝ} ΑΙΩΝΑ**

ΑΘΗΝΑΙ 1973

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΔΗΜΟΣ Ι. Π. ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
ΔΗΜΟΤΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΤΡΟΠΟΣ ΑΠΟΚΤΗΣΗΣ :

Προσφορά

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ : 7-1-85

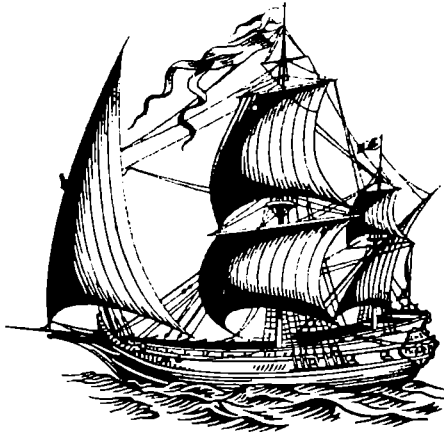
Α. Ε. 4403

Α. Τ. 938.469 ΖΑΡ

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Γ. ΖΑΡΚΟΥ

Υποναύρχου Λ. έ.α.

ΤΟ ΝΑΥΤΙΚΟΝ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 18^{ΟΝ} ΑΙΩΝΑ

ΑΘΗΝΑΙ 1973

Εἰς μνήμην
τῆς Μάμμης μου ΣΠΥΡΙΔΟΥΛΑΣ
καὶ
τῆς τροφῶ μου ΚΑΤΕΡΙΝΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Πρὸ ὀλίγου συνεπληρώθη δεύτερος αἰὼν ἀπὸ τῆς ὀμαδικῆς καταστροφῆς τοῦ μεγάλου, διὰ τὴν ἐποχὴν του, ἐμπορικοῦ στόλου τοῦ Μεσολογγίου, ἐπισυμβάσης τῇ 10 Ἀπριλίου 1770. Ἡ καταστροφή αὕτη ἐπῆλθε συνεπεία αἰφνιδιαστικῆς ἐπιθέσεως Ἀλβανῶν πειρατῶν, ἐκ Δουλτσίνου καὶ Σκόδρας, ἐπωφεληθέντων τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ μέγιστον μέρος τῶν πληρωμάτων τῶν μεσολογγίτικων πλοίων, εἶχον προστρέξει πρὸς βοήθειαν τῶν Πατραίων συμπατριωτῶν των, διατρεχόντων καὶ τούτων, τότε, ἔσχατον κίνδυνον ἐξουτώσεως. Ἐπραγματοποιήθη δὲ τότε ἡ καταστροφή οὐ μόνον τῶν μεσολογγίτικων πλοίων, ἀλλὰ καὶ τῆς παλαιᾶς πόλεως τοῦ Μεσολογγίου, κατόπιν πολυήμερου ἀμύνης τῶν ὀλίγων, εὐρισκομένων ἐκεῖ, ὑπερασπιστῶν, δι' ἐμπρησμοῦ τῶν πλοίων καὶ ὀλοκλήρου τῆς παλαιᾶς πόλεως.⁽¹⁾

Τὸ γεγονός τῆς ὑπάρξεως ἀξιολόγου ἐμπορικοῦ στόλου ἐκ μεσολογγίτικων πλοίων, κατὰ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος, δηλαδή ἓνα περίπου αἰῶνα πρὸ τῆς Ἐπανάστασεως τοῦ 1821, δὲν εἶναι βεβαίως τελείως ἄγνωστον. Ἐνθυμοῦμαι, ὅτι ὁ ἀποθανὼν, ἐν ἔτει 1942, ἀδελφὸς τῆς μητρὸς μου Ἀντώνιος Ἀθανασίου Ροντήρης, ἐκλεκτὸν τέκνον τοῦ Μεσολογγίου, ἐγνώριζεν, ἐκ παραδόσεως, τὸ γεγονός τοῦτο. Δὲν ἦτο ὅμως εἰς θέσιν νὰ καθορίσῃ πότε ἀκριβῶς τὸ Μεσολόγγιον διέθετε τὸν στόλον τοῦτον, οὐδὲ νὰ ἀναφέρῃ τοὺς λόγους τῆς μετέπειτα ἐκλείψεώς του. Καὶ ἔτι περαιτέρω, νὰ ἐξηγήσῃ τοὺς λόγους τῆς παντελοῦς, ἐπὶ τοῦ σημαντικοῦ τούτου θέματος, σιγῆς τῶν ἱστορικῶν τῆς Ἐπανάστασεως καὶ δὴ τοῦ Σπ. Τρικούπη, Μεσολογγίτου ὄντος⁽²⁾ καίτοι οὗτος, ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ τῆς Ἱστορίας του, ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐμπρησμὸν τῆς παλαιᾶς πόλεως τοῦ Μεσολογγίου. Ἀλλὰ καὶ ἡ γηραιὰ τροφός μου Κατερίνη, ἧς τὸ ἐπώνυμον, φεῦ, δὲν ἐνθυμοῦμαι πλέον, καταγομένη ἐκ τοῦ χωρίου Λομποτινὰ τῆς Ναυπακτίας, μοὶ διηγείτο, ὅτι νεάνις οὔσα καὶ ὑπηρετοῦσα ὡς θεραπαινίς, εἰς τὴν ἐν Μεσολογγίῳ οἰκίαν τοῦ πάπου μου ἐκ μητρὸς, Ἀθανασίου Ροντήρη καὶ τῆς μάμμης μου Σπυριδούλας, τὸ γένος Παπαλουκά, ἐκ Μεσολογγίου καὶ ταύτης καταγομένης, εἰ-

χεν ἀκούσει εἰς τὴν οἰκίαν τῶν τότε κυρίων αὐτῆς, τὴν παράδοσιν καθ' ἣν ἡ πόλις, κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν, κατώρθωσε ν' ἀνθέξῃ, ἐπὶ μακρόν, εἰς τὰς πολιορκίας τῶν Τούρκων, ὄχι μόνον συνεπείᾳ τοῦ ἡρωϊσμοῦ τῶν «ἐλευθέρων πολιορκημένων» παληκαριῶν αὐτῆς ἐν γένει, ἀλλὰ καὶ διότι αἱ «τάπιες», τὰ πυροβολεῖα δηλαδὴ τοῦ Μεσολογγίου, ἦσαν ἐπηνδρωμένα ἀπὸ Μεσολογγίτας ναύτας, οἵτινες εἶχον μεγίστην περὶ τὸν χειρισμὸν τῶν ναυτικῶν πυροβόλων πείραν, ἀπὸ τοὺς πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως χρόνους. Δὲν ἦτο ὅμως, ὡς εἶναι φανερόν, εἰς θέσιν νὰ παράσχῃ περαιτέρω πληροφορίας περὶ τοῦ πῶς καὶ πότε οἱ Μεσολογγίται ναῦται, οἱ ὅποιοι, κατὰ τοὺς ἀμέσους πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως χρόνους, ἐχειρίζοντο μόνον τὰ εἰς τὴν λιμνοθάλασσαν τοῦ Μεσολογγίου πλοίαρια (τὰ γνωστὰ ὡς πάσσαρες) εἶχον πολεμικὴν πείραν καὶ εὐστοχίαν περὶ τὴν σκόπευσιν τῶν πυροβόλων, δι' ὧν ἦσαν ἐξωπλισμένα τὰ πυροβολεῖα τοῦ Μεσολογγίου.

Μετὰ πολλὰ ἔτη συλλέξας ἀρκετάς, νομίζω, πληροφορίας περὶ τοῦ ναυτικοῦ τοῦ Μεσολογγίου, εἶχον τὴν πρόθεσιν νὰ γράψω περὶ τοῦ προεπαναστατικοῦ ναυτικοῦ τοῦ Μεσολογγίου τοῦ 18ου αἰῶνος, ὅπερ προηγήθη κατὰ μίαν ὀλόκληρον πεντηκονταετίαν τοῦ, εἰς πάντας, γνωστοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων, καὶ τοῦ ὁποίου, κατ' ἀκολουθίαν ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος καὶ ἴσως διδάσκαλος. Μεταξὺ τῶν συλλεγέντων στοιχείων πρωτεύουσαν κατέχει θέσιν πραγματεία τοῦ γνωστοῦ ιστοριοδίφου Κ. Σάθα δι' ἄλλον σκοπὸν γραφεῖσα παρ' αὐτοῦ καὶ δημοσιευθεῖσα πρὸ ἑκατονταετίας (1879) περίπου εἰς ἑλληνικὸν περιοδικὸν ⁽³⁾ καὶ ἦς τυχαίως ἔλαβον γνῶσιν. Αὕτη, γραφεῖσα ἐπὶ τῇ βάσει ἐνετικῶν μόνον πηγῶν, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπιγραφομένη «τὸ ναυτικὸν τοῦ Μεσολογγίου κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα» καίτοι ἐγράφη, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, δι' ἄλλον κυρίως σκοπὸν, λόγῳ τῶν περιεχομένων εἰς αὐτὴν πληροφοριῶν ἐπὶ τοῦ θέματος. Ἐνόμισα ὅθεν ὅτι, ἀντὶ νὰ ἐκθέσω ψυχρῶς τὰ πράγματα ὡς ταῦτα πηγάζουν ἀπὸ τὰς παρατιθεμένας παρὰ τοῦ ιστοριοδίφου Κ. Σάθα πληροφορίας ἐκ τῶν ἐνετικῶν ἀρχείων καὶ τῶν εἰς χεῖρας μου ἄλλων στοιχείων, θὰ ἦτο προτιμότερον νὰ παραθέσω ὀλόκληρα τὰ παρὰ τοῦ Κ. Σάθα γραφόμενα, διὰ τὴν γλαφυρὰν αὐτοῦ γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς παντοίας φύσεως πληροφορίας αἷς περιλαμβάνει, ἀπάσας ἀναγομένας εἰς τὸν κατὰ τὸν πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως βίον τῆς Αἰτωλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος ἐν γένει, κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅπως αἱ παρεχόμενα παρὰ τοῦ ιστοριοδίφου πληροφορίαί, χρησιμεύσουν ὡς ἀφορμὴ πρὸς περαιτέρω ἔρευναν τῆς τότε κοινωνικῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων ραγιαδῶν, διότι τοῦτο θὰ

ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν διαφώτισιν ἡμῶν περὶ τοῦ πῶς τὸ Ἕθνος κατέληξεν εἰς τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821.

Θὰ ἦσαν ὅμως ἀτελεῖς αἱ περὶ τοῦ ναυτικοῦ τοῦ Μεσολογγίου πληροφορίες, ἂν δὲν περιλαμβάνοντο εἰς τὰς ἀκολουθούσους σελίδας καὶ τοιαῦται περὶ τῶν λόγων τῆς πρὸς τὸ Ναυτικὸν τροπῆς τῶν Μεσολογγιτῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ τοῦ χρόνου τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἐκδηλώσεως. Πρὸς πλήρωσιν καὶ τοῦ κενοῦ τούτου παρατίθενται ἀποσπάσματα ἐπιστολῶν τινῶν τοῦ Γάλλου προξένου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς Ἰωάννινα καὶ Ἄρταν, εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ὁποίου ὑπήγετο, τότε, καὶ τὸ Μεσολόγγιον, ὡς αὐταὶ παρέχονται, ἐν μεταφράσει παρὰ τοῦ Σ. Βορείου εἰς φυλλάδιον, δημοσιευθὲν ἐν ἔτει 1940, ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ Ἑλληνικὸν Ναυτικὸν κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα» καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἐν λόγῳ συγγραφεὺς γενικεύων τὸ θέμα, ἐπιχειρεῖ νὰ ὑποστηρίξῃ ὠρισμένας ἰδέας καὶ θεωρίας, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν ἀπορρέουν ἐκ τῶν δημοσιευομένων ἐγγράφων. Ταῦτα ὅμως παρέχουν πληροφορίας πολυτίμους διὰ τὸ θέμα μας.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Γ. ΖΑΡΚΟΣ
Ἵπωναύαρχος Λ. ἐ.ἀ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΕΝ ΕΥΡΩΠΗ ΤΟΝ 18ον ΑΙΩΝΑ

“Ινα κατανοηθοῦν πλήρως ὅσα περιλαμβάνονται εἰς τό περί τοῦ στόλου τοῦ Μεσολογγίου τμήμα τοῦ παρόντος εἶναι ἀπαραίτητον νά ἀποσαφηνισθῇ ἡ κατά τήν ἐποχὴν ἐκείνην πολιτικὴ κατάστασις εἰς τόν χῶρον, ὅπου τὰ γεγονότα ἐξετυλίχθησαν.

Περί τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1698, τῇ μεσολαθῆσει τῆς Ἀγγλίας καί Ὁλλανδίας, κατέστη δυνατὴ ἡ λῆξις τοῦ μεταξύ τῆς Τουρκίας ἀφ’ ἐνός καί τῶν Πολωνίας, Αὐστρίας, Ρωσίας καί Ἑνετίας, ἀφ’ ἑτέρου, πολέμου, ὃ

Α΄ Κάρλοβιτς (26.1.1699)

ὁποῖος εἶχε διαρκέσει ἐπὶ 15ετίαν (δηλαδή ἀπὸ τοῦ 1684). Συνηλθον οὕτω τὴν 23 Ὀκτωβρίου 1698 εἰς Κάρλοβιτς, πόλιν τῆς Κροατίας κειμένην ἐπὶ τῆς δε-

ξιᾶς ὄχθης τοῦ Δουνάβεως, οἱ πληρεξούσιοι τῶν ἐμπολέμων καί κατόπιν 36 συνεδριάσεων (17/11 - 26.1.1699) καθώρισαν τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης (4). Δι’ αὐτῆς ἡ Τουρκία παρεχώρησε εἰς τόν Αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας, τὴν Τρανσυλθανίαν (ἀπὸ τῆς Ποβολίας μέχρι τῆς Βλαχίας). Παρεχώρησεν ἐπίσης ἡ Τουρκία εἰς τοὺς Πολωνοὺς τὸ Καμινιέκ (Kamienetz), οἷτοι δέ παρητήθησαν πάσης ἐπὶ τῆς Ποβολίας καί Οὐκρανίας ἀξιώσεως τῶν. Τέλος ἡ Τουρκία παρεχώρησεν εἰς τὴν Ἑνετίαν τὸ, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καλούμενον Βασιλείον τοῦ Μωρέως, δηλαδή τὴν ἀπὸ τοῦ ἔξαμιλίου μέχρι τοῦ Ἴσθμοῦ Πελοπόννησον, τὴν νῆσον Αἴγινα καί τὴν Λευκάδα μετὰ τοῦ Φρουρίου καί τοῦ ἀπέναντι ἐπὶ τῆς ξηρᾶς προγεφυρώματος. Οἱ Ἑνετοὶ ἐπέμειναν, πλὴν εἰς μάρτην, νά παραχωρηθοῦν εἰς αὐτοὺς τὰ κατεχόμενα παρ’ αὐτῶν φρούρια τῆς Ναυπάκτου, τοῦ Ἀντιρρίου καί Πρεβέζης, καθὼς καί τὸ ἐπίσης κατεχόμενον παρ’ αὐτῶν Ξηρόμερον. Ἐγκαταλειφθεῖσα ἡ Ἑνετία παρὰ τῶν Συμμάχων τῆς (μετὰ τὴν ἱκανοποίησιν αὐτῶν εἰς τὰ ἐνδιαφέροντα αὐτοὺς ζητήματα) ἠναγκάσθη νά παραδώσῃ τὰ ἀνωτέρω εἰς τοὺς Τούρκους ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς κατεδαφίσεως τῶν Φρουρίων καί τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρου 5 τῆς συνθήκης καθ’ ἣν «οἱ μεταξύ τῶν δύο μερῶν εὐρισκόμενοι λιμένες τῆς Στερεᾶς καί Πελοποννήσου παραμείνουν ἀνοικτοὶ πρὸς κοινὴν χρῆσιν, τῶν μερῶν ἀναλαμβάνοντων νά τηρήσουν αὐτοὺς ἐλευθέρους ἀπὸ πειρατᾶς καί ταραξίας».

Ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἄξιον τὸ ἄρθρον 14 τῆς μεταξύ Αὐστρίας καί Τουρκίας συνθήκης τοῦ Κάρλοβιτς, ἀναγόμενον εἰς τὰ ἐμπορικὰ συμφέροντα τῶν συμβαλλομένων. Προέβλεπεν ὅτι οἱ ὑπήκοοι αὐτῶν ἠδύναντο νά ἐμπορεύωνται ἐλευθέρως εἰς τὴν Ἐπικράτειαν τοῦ ἑτέρου ἀντισυμβαλλομένου. Ἐκ τούτου ἐπωφελήθησαν μόνον οἱ ραγιαδες “Ἕλληνες, οἵτινες δυνάμει τῆς ἀνω διατάξεως, ἐγκατεστάθησαν εἰς ἐδάφη τῆς Αὐστρίας καί ἀπετέλεσαν τὰ πρῶτα φυτώρια τῶν μετέπειτα ἑλληνικῶν κοινοτήτων εἰς Αὐστρίαν, αἱ ὁποῖαι διεδραμάτισαν τόν γνωστόν μέγαν

ρόλον διά τήν προπαρασκευήν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Σημειωτέον ὅτι Τοῦρκοι ἔμποροι, ἵνα ἐπωφεληθῶσιν, δέν ὑπῆρχον τότε.

Κατά τήν παράδοσιν τῆς Ναυπάκτου καί Πρεβέζης (5) εἰς τοὺς Τούρκους πολλάί ἑλληνικαί οἰκογένειαι ἐπροτίμησαν νά ἐκπατριθοῦν καί νά μεταναστεύσουν εἰς Πελοπόννησον.

Λόγω τῆς μή συνομολογήσεως συνθήκης εἰρήνης μεταξύ Ρωσίας — Τουρκίας, αἱ ἔχθροπραξίαι μεταξύ τούτων ἐπανεληφθησαν, μετά τήν λῆξιν τῆς ἀνακωχῆς, ὑπό τοῦ φιλοδόξου Πέτρου τοῦ Μεγάλου, ὅστις πρὸς ἀντιπερισπασμόν προῦκάλεσεν ἐπανάστασιν εἰς Μαυροβούνιον. Οἱ Τοῦρκοι ὑπεχρεώθησαν ὡς ἐκ τούτου νά διαπραγματευθοῦν μετά τῆς Ρωσίας καί συνῆψαν συνθήκην διά τῆς ὁποίας παρεχωρήθη εἰς αὐτήν τό Ἄζόφ (6). Οὕτω ἡ Ρωσία ἀπέκτησε λιμένα εἰς τήν Μαύρην Θάλασσαν, πρᾶγμα ὄπερ ἀπό μακροῦ προσεπάθει νά ἐπιτύχῃ. Μετά τήν παραχώρησιν ταύτην ἡ Ρωσία ἐγκατέλειπε τοὺς ἐξεγερθέντας Μαυροβουνίους.

Ἡ συνθήκη τοῦ Κάρλοβιτς ἀποτελεῖ σταθμόν εἰς τὰς σχέσεις τῆς Εὐρώπης μετά τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, διότι διὰ τὴν φερόραν, ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐσημειώθη ὑποχώρησις τῆς Τουρκίας εἰς τήν Εὐρώπην. Ἐκτοτε τό καλούμενον Ἄνατολικόν πρόβλημα (Question d' Orient) ἐτέθη διεθνῶς ἐπὶ νέων θάσεων.

Ὁ Σουλτάνος μετά τήν ἀπαλλαγὴν τοῦ ἀπὸ τοῦ Ρωσικοῦ κινδύνου καί τήν εἰς τόν Πέτρον τόν Μέγαν παραχώρησιν τοῦ Ἄζόφ, ἀπέστειλε πρὸς κατανίκησιν τῶν Μαυροβουνίων τόν Ναουμάν Κιοπρουλῆ Πασᾶν,

Β΄ Πασιάροβιτς
(21.7.1718)

πρῶν Μέγαν Βεζύρην. Οὗτος κατετρόπωσε τοὺς Μαυροβουνίους καί τελικῶς ὁ ἡγήθεις τῆς ἐξεγέρσεως «βλαδίκας» τοῦ Μαυροβουνίου ἠναγκάσθη νά καταφύγῃ εἰς Κάτταρον, πόλιν ἐνετικὴν, ὅπου καί τῷ παρεχωρήθη παρὰ τοῦ Ἐνετοῦ διοικητοῦ ἄσυλον, παρὰ τὰς ἐπισήμους ὑποσχέσεις τὰς ὁποίας ὁ Ἐνετός οὗτος εἶχε παράσχει πρὸς τοὺς Τούρκους. Κατόπιν τῆς παρασπονδίας αὐτῆς τῶν Ἐνετῶν ἀπεφασίσθη ἐν Κωνσταντινουπόλει (τῇ 9.12.1714) ἡ κήρυξις ἐκ νέου πολέμου κατὰ τῆς Ἐνετίας. Αὕτη δέ πληροφορηθεῖσα τὰ ἀνωτέρω ἀπετάθη πρὸς τοὺς τέως Συμμάχους αὐτῆς καί ὄλους τοὺς λοιποὺς Χριστιανούς Ἠγεμόνας, ζητοῦσα βοήθειαν. Ταύτοχρόνως ἐστρατολόγησεν ἐν σπουδῇ Ἴταλούς, Γερμανούς, Ἑλβετούς, Ἀλβανούς, Πελοποννησίους καί Ἐπτανησίους. Ὁ ἀριθμὸς ὅμως τῶν μισθοφόρων τούτων ἦτο ἀνεπαρκῆς καί κυρίως ὁ ζήλος τῶν ἦτο πολὺ χαμηλότερος, παραβαλλόμενος πρὸς τόν θρησκευτικόν φανατισμόν τῶν Γενιτσάρων πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ ὑπὸ τῶν ἀπίστων (Ἐνετῶν) ἄρπαγέντος Βασιλείου τῆς Πελοποννήσου.

Τό σπουδαιότατον ὅμως ἐν προκειμένῳ ἦτο, ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ ἀντικειμένου τῆς διαφοράς, δηλαδή οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς Πελοποννήσου, τρέφοντες κυρίως θρησκευτικόν μῖσος (7) κατὰ τῶν Βενετῶν, ἐπεθύμουν τήν ἐπάνοδον τῶν ἀγρίων Ὄθωμανῶν, ἄλλοτε δεσποτῶν τῶν, οἱ ὅποιοι καί πολλά ὑπέσχοντο εἰς τοὺς τέως ραγιαδες τῶν (8). Τό μῖσος δέ τοῦτο θά διαπιστωθῇ, ὡς θά ἴδωμεν, καί κατὰ τήν ἐξέτασιν τοῦ κυρίως θέματος.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Μέγας Βεζύρης Ἀλῆ Κουμουρτζῆς, τεθεὶς ἐπὶ κε-

φαλής του όθωμανικού στρατού διέβη τόν 'Ισθμόν (10.6.1715) καί έντός 101 ήμερών (9) άνέκτησε τήν Πελοπόννησον, τήν Αίγινα, Τήνον καί Μονεμβασίαν. Ταύτοχρόνως κατελήφθησαν καί οί τελευταίοι λιμένες τούς όποιους ή 'Ενετία κατείχεν έν Κρήτη, δηλαδή ή Σούδα καί Σπιναλόγκα.

'Ενώ όμως τοσαύτας έπιτυχίας έπραγματοποίησαν οί 'Οθωμανοί κατά τών 'Ενετών, υπέστησαν σημαντικώτατας ήττας έκ της συγκρούσεως των πρός τά άυτοκρατορικά (αύστριακά) στρατεύματα διοικούμενα υπό του πρίγκηπος Εύγενίου, εις τό κέντρον της Εύρώπης (Μάχη του Πετροβαραδίνου) όπου έπεσεν ό νέος Μέγας Βεζύρης Δαμάτ 'Αλλή. Μετά τήν νίκην ταύτην οί αύστριακοί κατέλαβον τό Τεμισθάρ καί τό Βελιγράδιον (15.8.1717).

Τή μεσολαθήσει πάλιν της 'Αγγλίας καί 'Ολλανδίας, αί όποια δέν έπεθύμουν τόν ναυτικόν άποκλεισμόν τών λιμένων της 'Ανατολικής Μεσογείου υπό τών Τούρκων, καί ήθελον έξ άλλου νά άποφύγουν τήν ολοκληρώσειν του στρατιωτικού θριάμβου της Αύστρίας καί τήν ένδεχομένη παλινόρθωσειν της ένετικής κυριαρχίας, εις τήν Πελοπόννησον, ούσαν πιθανήν μετά τήν άπόκρουσιν της επιθέσεως τών Τούρκων εις τήν Κέρκυραν καί τήν παρά τών 'Ενετών κατάληψιν της Πρεβέζης, Λευκάδος κ.λ.π., συνήλθεν εις Πασάροβιτς (10) Συνέδριον Ειρήνης καί κατέληξεν εις τήν σύνταξιν δύο συνθηκών ειρήνης. 'Η μία έξ αύτών συντεταγμένη Τουρκιστί καί Λατινιστί έθεσε τέρμα εις τόν μεταξύ Αύστρίας καί Τουρκίας πόλεμον, καί όρίζουσα τά ως άνω έδάφη τά όποια παρεχωρούντο εις τήν Αύστρίαν, έπεκτείνεται καί εις διατάξεις έχούσας μακράν επίδρασιν επί τών αύστροτουρκικών σχέσεων έν καιρῷ ειρήνης. Ούτω κατά τό άρθρον 11 ό Αύτοκράτωρ έδικαιοϋτο νά προστατεύη τόν καθολικόν κληρον έν Τουρκία καί 'Ιεροσολύμοις. Τό άρθρον 12 άνταλλαγή αιχμαλώτων. Τό άρθρον 13 έθετε τέρμα εις τήν πειρατίαν τών έξ 'Αλγερίας, Τύνιδος, Τριπολίτιδος καί τών εις Δουλατσίον (Μαυροβούνιον) πειρατών.

Αύθημερόν (21.7.1718) ύπεγράφη μετά της Βενετίας συνθήκη ειρήνης γεγραμμένη Λατινιστί έξ 26 άρθρων. Κατ' αύτήν ή Τουρκία σιωπηρώς έκράτει τήν Πελοπόννησον, Τήνον, Σούδαν, Σπιναλόγκαν, χωρίς νά γίνη περί αύτών μνεία εις τήν Συνθήκην (11). 'Η Βενετία διετήρει τήν Πρέβεζαν, τό Βουθρωτόν, τήν Βόνιτσαν, τά Κύθηρα, 'Αντικύθηρα καί διαφόρους επί τών Δαλματικών άκτών θέσεις.

'Ο τελωνειακός δασμός τών έκ Βενετίας εις Τουρκίαν εισαγομένων ειδών ήλαττώθη άπό 5% εις 3% (άρθρ. 25) όρίζοντο μέτρα κατά της πειρατίας καί καθωρίζετο ή θέσις του 'Ενετου Βαΐλου (Πρεσβευτου) εις Κωνσταντινούπολιν.

Τέλος, τή 27.7.1718 ύπεγράφη καί συνθήκη 'Εμπορίου καί Ναυτιλίας μεταξύ Αύστρίας καί Τουρκίας, δι' ης παρεχωρήθη εις τούς ύπηκόους του Αύτοκράτορος (Αύστρίας) τό δικαίωμα της έμπορίας εις όλα τά μέρη της Τουρκίας καί λιμένας του Εύξεινου Πόντου καί Κριμαίας, έναντι πληρωμής εισαγωγικού καί έξαγωγικού δασμου 3%. Παρεσχέθη έπίσης εις τήν Αύστρίαν δικαίωμα διορισμού Προξένων, 'Υποπροξένων, Προξενικών πρακτόρων καί διερμηνέων εις όλους τούς τουρκικούς λιμένας. 'Η Τουρκία άντιστοίχως μετά δυσκολίας έπέτυχε νά άναγνωρισθῆ αύτή δι-

καίωμα διορισμοῦ Προξένου (Σεχμπεντέρ) εἰς Βιέννην (12).

Ἡ τελευταία συνθήκη εἰρήνης σχετική πρὸς τὸ θέμα μας εἶναι ἡ συνθήκη τοῦ Βελιγραδίου τὸ 1739 περὶ ἧς ἐγένετο λόγος εἰς σημ. 6.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 18ον ΑΙΩΝΑ (ΣΥΝΟΠΤΙΚΩΤΑΤΑ)

Κατὰ τὰς ἀρχάς τοῦ 18ου αἰῶνος (13) οἱ Ραγιαῖδες (Ἕλληνες), οἵτινες πρὸ ὀλίγου χρόνου μόλις ἐτόλμων νὰ ἐμπορεύωνται, ἐν σμικρῷ, καὶ ἰδίως ὡς μεσίται καὶ μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἶχον εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς Ὀθωμανικῆς Ἐπικρατείας ἐμπορικὰ καταστήματα καὶ ἰδίως ἀποθήκας. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῆς μακρᾶς μετὰ τῶν Εὐρωπαίων ἐμπορικῆς συναλλαγῆς, ὡς μεσίται ἢ ἀνταποκριταὶ αὐτῶν, εἶχον ἀποσπάσει τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτῶν, ἐπωφελήθησαν τῆς πίστεως καὶ τολμηροὶ ὄντες εἰς τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις, κατ' ἀρχάς ὡς μικροῦς ἐμποροὶ ἢ μεσίται καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ὡς χονδρέμποροι, ἐκέρδιζον ἀρκετὸν πλοῦτον.

Ἄλλὰ μετὰ τοῦ πλοῦτου μετεδίδοτο εἰς τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον ἡ πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὴν ἐν γένει παιδείαν ἀγάπη. Ὁ πόθος τῶν γραμμάτων ἐξηπλώθη εἰς ὅλα τὰ τμήματα τοῦ τότε Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ ἀναγέννησις τῶν τεχνῶν ὑπῆρξε πανταχοῦ τὸ προεόρτιον τῆς ἐλευθερίας (14).

Οὕτω οἱ Ἕλληνες κατῴρθωσαν μόνον ὅ,τι δέν ἐτόλμων νὰ δοκιμάσουν ἢ σκεφθοῦν πρότερον, καὶ ὅ,τι οὐδεὶς Σουλτάνος, ἔχων τὴν φρόνησιν τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β', θά ἐπέτρεπε. Τοῦτέστιν αἱ μεγαλύτεραι πόλεις (Εὐρώπης καὶ Ἀσίας) τῆς Ὀθωμανικῆς Ἀυτοκρατορίας, αἱ κατοικοῦμεναι ὅμως ὑπὸ Χριστιανῶν, ἀπέκτησαν Γυμνάσια (15) καὶ κοινοτικά ἐκπαιδευτικά Καταστήματα (16).

Οἱ δὲ δυνάσται, βοηθοῦσης καὶ τῆς κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἀρξαμένης καὶ σαφῶς ἐκδηλωθείσης, ἐκ καθαρῶς ὀθωμανικῶν αἰτίων, ἀποδιοργανοποιήσεως τῆς Διοικήσεως τοῦ κράτους, ἐνῶ πρότερον δέν ἐπετρέπετο οὔτε νὰ σκέπτονται, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τῇ θάσει τῶν ἐπιταγῶν τοῦ Κοραίου καὶ νὰ ρυθμίζουν τὰ τοῦ κράτους μόνον διὰ τῆς χρήσεως τῆς σπάθης, ἤδη ἐπεφόρτιζον, κατ' οὐσίαν, τὴν φροντίδα τῆς κυβερνήσεως εἰς τοὺς παρ' ἐκάστῳ σημαντικῷ κυβερνητικῷ προσώπῳ ὑπάρχοντας πεπαιδευμένους ραγιαῖδες κατέχοντας μίαν ἢ περισσοτέρας ξένας γλώσσας. Διότι τότε πᾶς Τοῦρκος ἰσχυρὸς εἶχε, συμφώνως πρὸς πάγιον ἔθιμον, Χριστιανὸν γραμματέα καὶ ἕκαστος Μουσουλμάνος λειτουργὸς, εἶχε Χριστιανὸν διερμηνέα. Πάντας ὀξύνους, πάντας, πλὴν μεμονωμένων ἐξαιρέσεων, πεποτισμένους μὲ τὸ γλυκὺ ὄνειρον τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἑθνους καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Νεοθουζαντινοῦ Κράτους.

Ἄλλὰ κατόπιν τούτων ἅς συνεχίσωμεν μὲ τὴν πλήρη ἀναδημοσίευσιν τῆς ἐπὶ τῶν ἐνετικῶν ἀρχείων τεκμηριουμένης πραγματείας τοῦ ἱστοριογράφου Κ. Σάθα. Αὕτη, ὅπως εἶναι εὐδιάκριτος ἐκ προσθηκῶν καὶ σημειώσεων τοῦ γράφοντος, παρατίθεται δι' ἰδιαιτέρων τυπογραφικῶν στοιχείων. Αἱ προσθηκαὶ καὶ τὰ σχόλια τῆς ὅλης πραγματείας τίθενται ὑπ' αὐξοῦντα ἀριθμὸν καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου. Σημειοῦμεν ἐπίσης ὅτι αἱ διὰ ἀστερίσκων παραπομπαὶ ἀφοροῦν σημειώσεις αὐτῶν τούτων τῶν παρτιθεμένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΝΑΔΗΜΟΣΙΕΥΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΣ Κ. ΣΑΘΑ

Ειδήσεις τινές περι ἐμπορίου καὶ φορολογίας ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ Τουρκοκρατίας

Ὅταν ἤρχισα νὰ μελετῶ τὴν μεσαιωνικὴν καὶ νεωτέραν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, κατὰ προτίμησιν ἐξέλεξα τὴν Τουρκοκρατίαν ὡς στενώτερον συνδεδειμένην πρὸς τὸν σημερινὸν ἑλληνισμόν καὶ μὴ ἀρκετὰ γνωστήν. Εἰς τὰ εἰδικῶς ἐξιστοροῦνται τὴν περίοδον ταύτην συγγράμματα τῶν Γάλλων καὶ Ἀγγλων πολὺς μὲν γίνεται λόγος περὶ τῆς πνευματικῆς ἐπιδόσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τοῦ θανάτου τοῦ Ρήγα καὶ τῶν πολέμων τοῦ Ἑλληπασᾶ, ὅποια ὅμως ἢ ἄλλη μακρὰ ἱστορία τοῦ ὑποδούλου γένους, ἢ κοινωνικὴ κατάστασις, τὸ ἐμπόριον, ἢ ναυτιλία καὶ αἱ πρὸς τοὺς τυράννους σχέσεις αὐτοῦ, ταῦτα πάντα, καίτοι ἀποτελοῦνται τὴν ἱστορικὴν εἰκόνα ζωῆς φυλῆς, ἢ παραλείπονται ἢ ὡς ἐποουσιῶδη παρεσιῶγονται ζητήματα, οὐχὶ διότι οἱ ἱστορικοὶ τῆς Τουρκοκρατίας παρεγνώριζον τὴν ἀξίαν αὐτῶν, ἀλλὰ διότι οὔτε πηγὰς εἶχον νὰ συμβουλευθῶσιν οὔτε ἡ μνήμη τῶν πρὸς τοῦτο συμβουλευθέντων Ἑλλήνων ἐναποταμίειε παράδοσιν προγενεστέραν τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης ἐκατονταετηρίδος.

Ἐπιμελῶς μελετήσας ἄλλας πηγὰς, ἠθέλησα κατὰ τὸ δυνατόν μοι νὰ παραστήσω τὴν Τουρκοκρατίαν ὅποیان παρέδωκαν αὐτὴν οἱ αὐτόπται μάρτυρες, θεωρήσας τὴν μαρτυρίαν τῶν συγχρόνων περιηγητῶν καὶ ἱστορικῶν ἀσφαλεστέραν πάσης διαθεσιμότητος τῶν μεταγενεστέρων ὅθεν πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν ἐδημοσίευσα ἐν Ἀθήναις σειρὰν ἱστορικῶν δοκιμίων, τὰ ὅποια διενουόμεν νὰ λάθω ὑπ' ὄψει, ὅταν, ἐξακριθώσας τὸ ζήτημα, εὑρεθῶ εἰς θέσιν νὰ γράψω ἀνταξίαν τοῦ ὀνόματος ἱστορίαν τῆς ἐν Ἑλλάδι Τουρκοκρατίας.

Ὅταν ὅμως ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐρευνήσας εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας ἀνεκάλυψα πολλὰς μυριάδας ἀγνώστων ἐγγράφων ἀφορώντων εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον, ἀνεγνώρισα, ὅτι ἀξιοπιστότεροι καὶ αὐτῶν τῶν συγχρόνων ἱστοριῶν καὶ περιηγήσεων εἶναι αἱ ἐπίσημοι ἐκθέσεις, ὅτι αἱ ἀκριβεῖς στατιστικαὶ προτιμῶνται τῶν αὐθαιρέτων πορισμάτων τῆς λεγομένης κατὰ προσέγγισιν ἱστορικῆς μεθόδου καὶ ἐπὶ τέλους, ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους οὔτε εἰς τὰ ἀνύπαρκτα τῶν ἑλληνικῶν μονῶν ἀρχεῖα, οὔτε εἰς τὰ γελοῖα ἔγγραφα τῆς Τουρκικῆς διοικήσεως πρέπει ν' ἀναζητηθῇ, ἀλλ' εἰς μόνα τὰ πλουσιώτατα τῶν πρακτικῶν Ἑνετῶν ἀρχειοφυλακεῖα. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἱκανοποιούσιν ἀπάσας σχεδὸν τὰς ἀπαιτήσεις τῆς καλῶς ἐννοουμένης ἱστορίας, διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις μᾶς διδάσκουσι τὴν ἀληθῆ κατάστασιν τοῦ ὑποδούλου γένους, ἦτοι πῶς τοῦτο ἔζη καὶ πῶς ἐσκέπτετο, τίνες τῶν ξένων ὠφέλησαν ἢ ἔβλαψαν αὐτό, ποίας ἀρετὰς ἀνέδειξεν ἐν ὥρᾳ μεγάλου κινδύνου καὶ διὰ τίνων μέσων ἐξηγμένισε τοὺς ἀγρίους αὐτοῦ δεσπότης.

Ἀντιγράψας τρία τμήματα τῶν ἐγγράφων τούτων (1400, 1500), ἐκδίδω μετ' οὐ πολὺ ἀπάνθισμα αὐτῶν, τὸ ὅποιον ὅσον ἀτελὲς καὶ ἂν ὑποτεθῇ, οὐχ ἦτον μέλλει νὰ διαχύσῃ ἀρκετὸν φῶς ἐπὶ τῆς σκοτεινῆς ταύτης περιόδου. Ἀλλὰ τὰ ἔγγραφα ταῦτα δὲν εἶναι οἱ μόνοι θησαυροὶ, τοὺς ὁποίους μᾶς διεφύλαξαν τὰ Ἑνετικὰ ἀρχεῖα εἶναι γνωστὸν, ὅτι τὰ Κρητικὰ ἔγγραφα ἀποτελοῦσιν ἴδιον τμήμα ἐν τῷ μεγάλῳ ἀρχειοφυλακείῳ dei Frari, πρὸς τὸ πλῆθος δὲ τούτων ἀνθαμιλλῶνται τὰ ἀρχεῖα τῆς ἐνετοκρατουμένης Πελοποννήσου ἄλλο

νεώτερον τμήμα δύναται νά μᾶς χειραγωγήσῃ εἰς τὸ νά παρακολουθήσωμεν ἔτος πρὸς ἔτος τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Ἑλλάδι Τουρκοκρατίας, νά ἐκτιμήσωμεν καλλίτερον τοὺς πολιτικούς λόγους τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως, ἐννοοῦντες καὶ ὑπὸ ποίας περιστάσεις τὸ ἑλληνικὸν ναυτικὸν ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν μεταδοθέν, ἐπὶ τέλους συγκεντρώθῃ εἰς τὰς τρεῖς ἱστορικές νήσους, αἵτινες ἀνέδειξαν αὐτὸ ὡς τὴν μεγίστην τῆς ἐθνικοῦ ἀγῶνος δύναμιν. Αἱ πολύφυλλοι ἐκθέσεις τῶν ναυάρχων καὶ τῶν προξένων τῆς Δημοκρατίας περιέχουσι πολυτίμους εἰδήσεις οὐ μόνον περὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν συνεχῶν ἐπαναστάσεων, τῶν ἀρματωλικῶν πολέμων, τοῦ διὰ τῆς ἐπαναστάσεως καταστραφέντος παλαιοτάτου συστήματος τῆς κοινοτικῆς διοικήσεως, ὡς καὶ αὐτῶν τῶν σεισμῶν καὶ ἄλλων καταστροφῶν, τὰς ὁποίας οὔτε κἂν ἐναπεταμίευσεν ἢ συγκεντρωμένη μνήμη τῶν μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως ζησάντων γερόντων. Αὐτοὶ οἱ συμπολίται τοῦ μακαρίτου Τρικοῦπη ἐλησιμόνησαν νά διαθεβαίωσωσι τὸν ἱστορικὸν τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτι μέχρι τοῦ 1770 ἡ ἔνδοξος πατρίς των εἶχε πολλὰ καὶ μεγάλα πλοῖα, φρεγάτας μάλιστα, καὶ ὅτι μία τῶν φρεγατῶν τούτων ἀνήκεν εἰς τὸν Μάνθον Τρικούπην· ἀλλ' οὔτε οἱ γέροντες τῶν Πατρῶν ἐνεθυμήθησαν νά εἰπωσιν εἰς τὸν Μπενιζέλον Ρούφον, ὅτι διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ συγγενοῦς του Ρόδη Κανακάρη ἡ πόλις αὐτῶν ἀνεγνωρίσθη ἐν ἔτει 1780 ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ἐλευθέρᾳ καὶ αὐτοδιοικήτῳ, καὶ ὅτι ἐνῶ οἱ κάτοικοι τῆς Γαστούνης ἐστéναζον ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν τιμαριούχων Κοτομοναίων, οἱ πολιτάρχαι τῶν Πατρῶν ἔρριπτον εἰς τὰς φυλακὰς τοὺς ἀτακτῶντας ἢ καθυστεροῦντας τοὺς φόρους τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας ἀγάδες. Καὶ ὅμως τὰ πρόσφατα ταῦτα γεγονότα, τὰ ὁποῖα οὐδεὶς πλέον Μεσολογγίτης ἢ Πατρεύς ἐνθυμεῖται, λεπτομερῶς ἐξιστοροῦσιν οἱ ἐν Πάτραις καὶ Ναυπιάκῳ πρόξενοι τῆς Δημοκρατίας, ἐκ τῶν ἐκθέσεων τῶν ὁποίων ἀρύσμαι τὰς κατωτέρω ἐπισυναπτομένας εἰδήσεις(*)· ἀλλὰ πρῶτον ἀνάγκη νά εἰπωμέν τινα ἀφορῶντα εἰς αὐτὴν τὴν ἱστορίαν τῶν προξενίων τούτων.

Εἶναι γνωστὸν πόσον ἀτυχῶς διεξήγαγεν ἡ Ἑνετικὴ Δημοκρατία τὸν ὅσταντον αὐτῆς πρὸς τοὺς Τούρκους (17) πόλεμον καὶ πῶς ὑπὸ τῶν ἰδίων συμμάχων (18) ἐγκαταλειφθεῖσα ἠναγκάσθη νά συνομολογήσῃ τὴν ἀτιμωτικὴν συνθήκην τοῦ Πασάρωιτις (1718), ἣτις τῇ ἀφήρесе τὴν σπουδαιότεραν τῶν ἐν Ἑλλάδι κτήσεις, ἥτοι τὸ θασίλειον τοῦ Μωρέως ὡς τότε ἐκαλεῖτο ἢ Πελοπόννησος (19). Οὕτω ταπεινωθεῖσα ἡ Ἑνετία μόλις κατῶρθωσεν νά λάβῃ ἀπὸ τοῦ νικητοῦ, ὡς ἔλεος μᾶλλον ἢ δικαίωμα, τὴν ἄδειαν ὅπως καὶ τὰ πλοῖα αὐτῆς καταπλέωσιν ἐλευθέρως εἰς τοὺς Τουρκικούς λιμένας, πληρώνοντα ὡς οἱ λοιποὶ Φράγκοι τελωνιακὸν δικαίωμα 3% ἐπὶ τοῦ φορτίου, ἐνῶ πρότερον ἡ Ἑνετικὴ σημαία ἐξαιρετικῶς ἐφορολογεῖτο διὰ δασμοῦ 5%.

Συνεπεία τῆς συνθήκης ταύτης ὠνομάσθη ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ (θαίλου) τῆς Δημοκρατίας Καρόλου Ρουτσίνη (20) ὁ πρῶτος ἐν Πάτραις Ἑνετὸς πρόξενος, Ἀντώνιος Bianchi (21), ἀνὴρ δεδοκιμασμένης ἱκανότητος ὡς ὑπηρετήσας εὐδοκίμως τὴν Δημοκρατίαν ἐν Ἑλλησπόντῳ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὸ προξενεῖον τοῦτο ὑπαχθέν εἰς τὸ ἐν Ἑνετίᾳ ἐδρεῖον *Magistrato dei cinque Savii della Mercanzia* ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ νῦν ὑπουργεῖον τοῦ ἐμπορίου, ἔλασεν ὡς δικαιοδοσίαν πάντας τοὺς ἀπὸ Ἄρτης μέχρι Μεθώνης καὶ Χαλκίδος ἐκτεινομένους λιμένας, ἥτοι συνεκέντρον ὑπὸ τὴν ἐπιθλεψιν αὐτοῦ ὅλον τὸ ἐμπόριον τοῦ νῦν ἑλληνικοῦ βασιλείου, ἐξαιρουμένων τῶν Ἰονίων νήσων, διότι τοιαύτη πραγματικῶς διενοήθη καὶ εἰς τὸν ἑνετικὸν ἢ κυρία αὐτοῦ ἀποστολή, ἥτοι κἠ παντὶ σθένει ἀνάπτεις τοῦ ἐνετικοῦ ἐμπορίου διὰ τῆς ἀποκλειστικῆς καταναλώσεως τῶν προϊόντων τῆς ἐνετικῆς βιομηχανίας εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἀγοράς καὶ τῆς συγκεντρώσεως τῶν φυσικῶν τῆς Ἑλλάδος προϊόντων ἐν Ἑνετίᾳ (*Dominante*).

Εἰς προξενεῖον τοιαύτην ἔχον δικαιοδοσίαν οὐδεμίᾳ ὠρίσθη τακτικὴ ἐπιχορηγήσις διότι ἐκτὸς τῆς φορολογίας τῶν ἐπιπλεόντων καὶ ἐκπλεόντων φορ-

(*) Ἀποσαὶ αἱ ἐκθέσεις τῶν ἐν Ἑλλάδι προξένων τῆς Δημοκρατίας ἀνεγράφον ἐκ τοῦ *Archivio Consolare* αἱ τῶν ἐν Πάτραις καὶ Ναυπιάκῳ (1720 - 1790) αποτελοῦσιν ἐν τῷ ἐμῷ ἀντιγράφῳ 524 μεγάλας σελίδας.

τιών εισέπραττε και από έκαστου πλοίου ναυτιλιακόν δικαίωμα ανάλογον πρὸς τὴν χωρητικότητά αὐτοῦ· οὕτως αἱ μὲν λεγόμεναι μαρσιλιάναι (22) ἐπλήρωνον εἰς τὸν πρόξενον 5½ ἐνετικὰς λίρας (23), αἱ ταρτάναι (24) καὶ αἱ λόνδραι (25), ἡμισυ ἐνετικὸν δοκάτων, τὰ δὲ μικρότερα πλοῖα 26 μέχρι 27 σολιδίων, ἐν ἐκάστω κατάπλω καὶ ἔκπλω. Τὰ εἰσοδήματα ταῦτα ἦσαν τότε ἀρκετά, ὅπως ἐπαρκῶν εἰς τὴν ἀξιοπρεπή τῶν προξένων συντήρησιν, εἰς τὸ ἐνοίκιον τοῦ προξενείου, τοὺς μισθοὺς τοῦ γραμματέως, τοῦ διερμηνέως καὶ τοῦ γιανιτσάρου, τὰ νενομισμένα πρὸς τοὺς πασάδες δῶρα (26) ὡς καὶ τὴν ἀναπόφευκτον δωροδοκίαν τῶν Ὀθωμανῶν ὑπαλλήλων, διότι ἄνευ τοῦ μ π α ξ ι ζ ι ο υ τούτου ἐτυραννοῦντο ἔμποροι τε καὶ πλοίαρχοι, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ πρόξενος ἐξητυλιζέτο ὑπὸ τοῦ οὐτιδανωτέρου Τούρκου ἀτιμωρητί.

Καταπλεύσας ὁ Bianchi εἰς Κόρινθον ἐπαρουσιάσθη εἰς τὸν πασᾶν, καὶ ἀφοῦ προσηγγεν αὐτῷ τὸ εἰθισμένον φιλοδωρήμα ἦλθεν εἰς Ἄργος, ὅπως ἐκθέσθαι εἰς τὸν ἐνταῦθα ἐδρεύοντα σερασκιέρην τῆς Πελοποννήσου τὸ αἶτιον τῆς ἀφίξεώς του· μετὰ τὴν διανομὴν ἄλλων πλουσιῶν φιλοδωρημάτων εἰς τὸν Τούρκον στρατηλάτην καὶ τὴν πολυάριθμον αὐτοῦ ἀκολουθίαν, ἐπέδειξε τὸ σουλτανικὸν φερμάνιον, τὸ ὁποῖον ἐπιμελῶς ἐκεῖνος ἐπιθεωρήσας προσεποιήθη, ὅτι εὐρίσκει τοῦτο τακτικώτατον, συγχαρεῖς μάλιστα καὶ τὸν πρόξενον ἐπὶ τοιαύτῃ τιμῇ. Ἄλλ' ὡς θέλομεν ἴδει οἱ μετὰ τοῦ πονηροῦ Τούρκου λογαριασμοὶ τοῦ Bianchi δὲν ἐτελείωσαν, ὑπὸ δὲ τὴν πρώτην ἐκεῖνην εὐπροσηγορίαν ὑπεκρύπτετο ἡ διπλωματικὴ ἐκεῖνη ὑπουλόγη, τὴν ὁποῖαν οὐδ' αὐτοὶ οἱ Ἐνετοί, οἱ τοσοῦτον φημιζόμενοι ἐπὶ ὄξυνοῖα καὶ πονηρία καὶ εἰς μακροχρονίους πρὸς τοὺς Ἀσιανοὺς τούτους διατελοῦντες σχέσεις, ἐντελῶς εἶχον σπουδάσει.

Ἐξ Ἄργους μετέβη ὁ πρόξενος εἰς Ναύπακτον καὶ ἐπίδειξας τὰ ἔγγραφα του εἰς τὸν θεζύρη Μουσταφᾶν πασᾶν ἐζήτησε τὴν ἀπαιτούμενην ἄδειαν περὶ ἐλευθερίας διαβάσεως τῶν ἐνετικῶν πλοίων διὰ τῶν φρουριῶν Ρίου καὶ Ἀντιρρίου, γνωστῶν τότε ὑπὸ τὸ ὄνομα Dardanelli di Lepanto. Ὁ θεζύρης εἰλικρινέστερος τοῦ σερασκιέρου, ἔλαβεν μὲν un grossissimo regalo, ἀλλὰ καὶ ἀμέσως ἐξέδωκε διαταγὴν πρὸς τὸν δισδάρην τῶν φρουριῶν, ὅπως ἐπιτρέψῃ τὴν ζητούμενην διάβασιν.

Οὕτω πλέον ἐξασφαλίσας ὁ Bianchi τὴν ἀποστολὴν του ἤρχισε νὰ διανοῆται καὶ περὶ ἰδρύσεως ὑποπροξενειῶν ἐν Ἄρτῃ, Δραγαμέσῳ, Μεσολογίῳ, Ναυπάκτῳ καὶ Κυπαρισσίᾳ (Arcadia), πλήρης δὲ χαρᾶς καταπλεύσας εἰς Πάτρας ἐπαρουσιάσθη ἀμέσως εἰς τὸν καθὴν καὶ τὸν βοεθόδαν ἵνα τυπικῶς εἰδοποιήσῃ καὶ τούτους περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἐλευσεώς του· οἱ δύο οὗτοι τῶν Πατρῶν διοικητὰὶ συνεκάλεσαν διβάνιον πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ ἐπιθεώρησιν τῶν ἐγγράφων τοῦ νέου προξένου.

Βοεθόδας τῶν Πατρῶν ἦν τότε ὁ Μουσταφᾶς ἀγᾶς Κοτομάνης, εἰς τῶν τιμαριούχων τῆς Γαστούνης, τοῦ ὁποίου τοὺς ἀπογόνους (Χοτμανόγλους) ἐγνώρισε καὶ ὁ Leake (*): ἐκ μέσης καρδίας ἐμίσει ὁ Μουσταφᾶς οὗτος τὴν Δημοκρασίαν καὶ πρὸ πάντων τοὺς ὑπηκόους αὐτῆς, οἵτινες συνεχῶς εἰσθάλλοντες εἰς Γαστούνην ἐδῆουν τὰ κτήματά των καὶ ἐφόνευον τοὺς ὑπερασπιζομένους αὐτὰ δουλοπαροίκους· ὅθεν καὶ ἀποτόμως διεκήρυξεν, ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δύναται νὰ ἐπιτρέψῃ τὸν κατάπλου ἐνετικῶν πλοίων, ἐκτός ἂν τῷ παρουσιασθῇ διαταγὴ τοῦ σερασκερίου εἰδικῶς τοῦτο ἐπιτρέπουσα. Ἐμπληκτος ἀκούσας ὁ Bianchi τοιαύτην ἀνέλπιστον διακήρυξιν, μετὰ πολλὰς σκέψεις ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἄργος, φέρων νέα δῶρα εἰς τὸν στρατηλάτην καὶ τὸν κεχαγιάν του, τοὺς ἥρωας τῆς κωμωδίας ταύτης. Ἐτι δὲ μᾶλλον ἐξεπλάγη, ὅταν ἔλθων εἰς Ἄργος ἤκουσε τὸν σερασκιέρην δικαιοῦντα τὸν βοεθόδαν τῶν Πατρῶν, καὶ τὸ χειρότερον διακηρύττοντα μετὰ νέαν τοῦ φερμάνιου ἐπιθεώρησιν, ὅτι πραγματικῶς ἡ σουλτανικὴ διαταγὴ δὲν ἐξηγεῖτο σαφῶς ἂν τὰ ἐνετικὰ πλοῖα ἔχῃσιν τὴν ἄδειαν νὰ διέρχωνται ἐλευθέρως διὰ τῶν φρουριῶν τῆς Ναυπάκτου, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει θεωροῦντα ἀπαραίτητον τὴν ἔκδοσιν δευτέρου φερμάνιου οὐ μόνον τοῦτο ρητῶς διατάσσοντος ἀλλὰ καὶ ἀκυροῦντος προηγουμένην διαταγὴν τοῦ μεγάλου θιζίρου ρητῶς ἀπαγορεύουσαν τὴν τοιαύτην διάβασιν εἰς οἰονδήποτε πλοῖον.

(*) Travels in the Morea, I σελ. 10-11.

Κύριος σκοπός της διπροσώπου ταύτης συμπεριφοράς του σερασκερίου ην ν' απελπίση τόν Bianchi και ούτω καταστήση αυτόν άποχείριον της φιλοχρημάτου ιδιοτροπίας αυτού· ὅθεν και διά τινος τῶν ἀκολούθων ὑπέδειξεν εἰς τόν πρόξενον, ὅτι νεμόμενος τὰ ἀλατοπήγια τοῦ Θερμισίου εὐχαρίστως θά ἐπώλει τήν πρόσοδον αὐτῶν εἰς αὐτόν τόν Bianchi ὀρίσας μάλιστα τό τε ποσόν τοῦ παραγομένου ἄλατος και τήν τιμήν αὐτοῦ(*). Ὁ πρόξενος, εἴτε μὴ ἐννοήσας τόν σκοπὸν τῆς προτάσεως, εἴτε μὴ θελήσας νά περιπλεκῆ εἰς ἐμπορικὰς δοσοληψίας πρὸς ἕνα σερασκέρην, ἀπεκρίθη, ὅτι θέλει ὑποβάλει καὶ συστήσει μάλιστα τήν προτεινομένην ἀγοράν εἰς τοὺς ἐν Ἐνετία ἐμπόρους, ἀπελπισ ὁ ἐγκαταλιπὼν τὸ Ἄργος ἐπανέστρεψεν εἰς Ναύπακτον και ἐξηγήθη εἰς τόν θιζίρην Μουσταφᾶν τήν ἀκατανόματον παλιμβουλίαν τοῦ σερασκερίου. Ὁ τίμιος οὗτος ἄρχων τῶ εἶπεν ὅτι ὅσον ἀφορᾶ ἑαυτὸν θέλει συμμορφωθῆ πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ φερμανίου, τὸ ὁποῖον θεωρεῖ σαφές, πρὸς πλειοτέραν μάλιστα τοῦ Bianchi ἡσυχίαν ἀνενώσε τήν πρὸς τόν δισδάρην τῶν φρουρίων διαταγήν.

Διὰ τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς διαθάσεως ταύτης ὁ πρόξενος ἐξεπλήρω ἕνα τῶν πρωτίστων ὄρων τῆς ἀποστολῆς του, διότι οὕτω παρεδίδοτο ὁ Κορινθιακὸς κόλπος εἰς ἀποκλειστικὴν νομὴν τῆς ἐνετικῆς σημαίας, οὐδενὸς ἑτέρου πλοίου ἔχοντος τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθέρως τῶν φρουρίων διαθάσεως(27). Πρὸ τοῦ ἐνετικοῦ προνομίου, τὰ ἐμπορεύματα τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου μεταβιβάζοντο ἐπὶ ἑλληνικῶν πλοιαρίων εἰς Πάτρας(28), ἐνταῦθα δὲ καταπλέοντα τὰ ξένα πλοία παρελάμβανον τὰ φορτία ἐπιβεβαρημένα διὰ διπλοῦ δασμοῦ· οἱ Τούρκοι τελῶναι, ὅτε κατάστιχα κρατοῦντες, ὅτε δικαιοσύνην γινώσκοντες, εἶχον ὡς τιμολόγιον τήν αὐθαίρεσιν αὐτῶν, ἕκαστος δὲ αὐτοχειροτόνητος φορολόγος ἀπῆτει δασμὸν ἐπὶ παντὸς ἐμπορεύματος, ἀδιαφορῶν ἂν τοῦτο ἐφορολογῆθῆ ἐν αὐτῶ τῶ τόπω τῆς ἐξαγωγῆς.

Ὁ Bianchi λεπτομερῶς ἐξιστορήσας πάντα τ' ἀνωτέρω πρὸς τοὺς ἐν Βενετία Πέντε (cinque Savii) και τόν ἐν Κωνσταντινουπόλει θάϊλον παρεκάλεσε θερμῶς τὸν τελευταῖον νά μεσολαθῆσῆ παρά τῶ μεγάλῳ θιζίρῃ πρὸς ἔκδοσιν διαταγῶν πρὸς τὸν σερασκίερην, ἵνα τῶ δευχθῆ ἡμερώτερος ἐν δικαίᾳ δὲ ἀγανακτῆσει χαρακτῆρίζει οὕτω τούς Μωραίτας Τούρκους «questi Turchi di Morea sono scelleratissimi, et pare per essi non voglia alcun freno per ridurle al giusto e conveniente».

Διὰ τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῆς εὐπροσηγορίας τοῦ προξένου, τῆς ἀφθονίας τῶν δῶρων αὐτοῦ, πρὸ πάντων δὲ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ θάϊλου ἐξημμενίσθησαν σὺν τῶ χρόνῳ οἱ Τούρκοι τῶν Πατρῶν, και αὐτὸς δὲ ὁ σερασκίερης ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διαταχθεὶς οὐ μόνον ἔπαυσε παρεμβάλλων προσκόμματα εἰς τόν Bianchi ἀλλὰ και κατ' αἰτήσιν αὐτοῦ ἔπαυσε τόν δύστροπον τῶν Πατρῶν λιμενάρχην καπιτάν Ὁσμάν.

Οὕτως ἐγκαταστάς ἐν Πάτραις ὁ Bianchi(29) εὗρε φθισίων και κατεστραμμένων τὸ ἐνετικὸν ἐμπόριον. Οἱ εἰς τοὺς λιμένας τῆς Πελοποννήσου Ἐνετοὶ πλοίαρχοι ἐκακοποιοῦντο και ἐληστεύοντο ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὅτινες εἰσπράττοντες ἕξ τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ φορτίου, ἐλάμβανον και ἐν ἐνετικὸν φλωρίον ὡς δικαίωμα ἀγκυροβολήσεως· πᾶν πλοῖον παραλαμβάνον ἐμπορεύματα ὤφειλε νά πληρῶσῃ πλὴν τῶν ἄλλων δικαιωμάτων και δῶρον εἰς τὸν βοεβόδαν τριάκοντα μέχρι τεσσαράκοντα φλωρίων, καταπλέον δ' εἰς ἕτερον λιμένα πρὸς συμπλήρωσιν τῆς φορτώσεως ἢ ἐκφορτώσεως ὑπεχρεοῦτο νά καταβάλῃ τοὺς αὐτοὺς φόρους και δικαιώματα.

Φοθερά εἶχον ἴδια παράπονα οἱ σύνδικοι τῆς Ζακύνθου κατὰ τοῦ βοεβόδα τῆς Γαστούνης. Κατὰ τήν ἔκθεσιν τοῦ Πυλαρινοῦ (1725) και οἱ ὕστερον καταπλέοντες εἰς τοὺς λιμένας τοῦ βοεβόδα τούτου Ζακύνθιοι πρὸς προμήθειαν ζωοτροφῶν, ἐνῶ ἡγόραζον ἕκαστον μὲν θοῦν πρὸς τέσσερα τὸ πολὺ ρεάλια, τὸ δὲ πρόβατον πρὸς εἴκοσι παράδες, ὑπεχρεοῦντο εἰς πληρωμὴν

(*) Ἡ ἐτησία παραγωγή συνεποσοῦτο εἰς ἑκατὸν χιλιάδες κουβελίων, ἐπὶ λέιτο δι' ἑκάστη τριακοντάς ὀκάδων ἀντὶ τεσσαράκοντα ὀσπρων. (Σ.Ζ. Κ ο υ θ ἔ λ ι : Μέτρον ξηρῶν καρπῶν ἰσοδύναμον τότε πρὸς 63 ὀκάδες. Τοῦτο χρησιμοποιοεῖται και σήμερον εἰς ὠρισμένας περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος).

φόρου έξαγωγής 25 παράδων διὰ τὸν βοῦν καὶ δύο παράδων διὰ τὸ πρόβατον ὁ τυρὸς καὶ τὰ μαλλία ἐδασμολογοῦντο 5% ἐπὶ τῆς ἀξίας αὐτῶν πρὸς τούτους δ' ἕκαστον φορτίον ἐπεβαρύνετο διὰ συμπληρωματικοῦ φόρου ὀκτώ μέχρι δέκα φλωρίων. Ἡ τοιαύτη δ' ἐπαχθῆς φορολογία ἦν συνεχῆς ἀφορμὴ συμπλοκῶν καὶ φόνων.

Πρὶν προβῆ εἰς διόρθωσιν τῶν καταμηनुομένων καταχρήσεων ὁ Bianchi διατρέξας τὴν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ προξενείου ὑπαγομένην χώραν ἠθέλησε νὰ πεισθῆ πρότερον ἂν εὐρίσκωνται κατάλληλα ὄργανα, εἰς ἃ ἠδύνατο νὰ ἐμπιστευθῆ τὴν υπεράσπισιν τῶν ἐνετικῶν συμφερόντων. Ἐπισκεφθεὶς τὴν Γαστούνην καὶ Κυπαρισσίαν μετὰ θλίψεως εἶδε, πόσον ἐνωρίς ἐλησημονήθη τὸ ὄνομα τῆς πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἀπαλλαγῆσθαι τὴν Πελοπόννησον Δημοκρατίας· οὐδένα εἶδεν Ἐνετὸν ὑπήκοον, καὶ τὸ περιεργότερον, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν Πελοποννήσῳ ἐγκατεστημένοι Ἴόνιοι ἀπέβαλον τὴν ἐνετικὴν ὑπήκοότητα καὶ ἔζων ἡσύχως, ὡς ὑπήκοοι τοῦ σουλτάνου. Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων ἐκλέξας τοὺς ὑποπρόξενους αὐτοῦ, ἠθέλησε νὰ θεβαιωθῆ περὶ τῶν πρὸς αὐτοὺς καὶ ἰδίως τὴν Δημοκρατίαν διαθέσεων τοῦ βοεθόδα Γαστούνης, Μεχμέτ - ἀγὰ Κοτομάνη· πιστὸν ἀπεικονίσμα τοῦ ἐν Πάτραις ἀδελφοῦ του Μουσταφᾶ ὁ βοεθόδας τῆς Γαστούνης, ἃ ἀκούσας τὴν πρότασιν τοῦ προξένου, διεμαρτυρήθη λέγων ἐκεῖνος, ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δύναται νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐν τῇ χώρᾳ αὐτοῦ ἱδρυσιν ἐνετικῶν ἀρχῶν, ἐκτός ἂν διαταχθῆ ὑπὸ τοῦ σερασκιέρου. Ὁ Bianchi εὐρών μέσον ἐξευμενισμοῦ τοῦ Μεχμέτ ἀγὰ, ἐπρότεινε ὡς ὑποπρόξενον Γαστούνης(*) τὸν Ἰωάννην Πελικάνον, τῆς δὲ Κυπαρισσίας τὸν Φραγκίσκον Φραντζῆν, προσθέσας ὕστερον καὶ τρίτον ὑποπρόξενον κατὰ σύστασιν αὐτοῦ τοῦ βοεθόδα, τὸν ἐπίσης Ζακύνθιον Ἰωάννην Σωμερίτην.

Ἄλλ' ἂν μετὰ τσσαύτης ἐπιτυχίας ὁ Bianchi ἐξωμάλυνε τὰς πρὸς τοὺς Τούρκους διενέξεις, οὐδόλως κατάρθωσεν οὔτε οὔτος οὔτε οἱ διάδοχοι αὐτοῦ νὰ ἐξευμενίσωσι τὸν ἐν Πάτραις πρόξενον τῆς Ἀγγλίας, ὅστις μετὰ πολλῆς δυσαρρεσκείας ἰδὼν τὴν ἱδρυσιν τοῦ ἐνετικοῦ προξενείου, ἐκήρυξεν ἀμέσως πρὸς αὐτὸ πόλεμον τοσοῦτον λυσσώδη, ὥστε οὔτε ἡ εὐπροσηγορία τοῦ Bianchi, οὔτε αἱ ταπειναὶ ὑποκλίσεις τῶν διαδόχων αὐτοῦ κατάρθωσάν ποτε νὰ σβέσωσι τὸ ἄδικον ἐκεῖνο μῖσος. Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἐνετοῦ ὁ Βρεττανὸς ἐμίσει οὐχὶ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ ἐμπορίου τῶν Ἐνετῶν· χάριν τοῦ ἐμπορίου τούτου παρεδόθησαν εἰς τὴν θαρβαρικὴν ἐρήμωσιν θδελυροῦ τυράννου αἱ ὠραιότεραι καὶ ἱστορικώτεραι τῆς ὑψηλοῦ χώραι, καὶ κατεδικάσθησαν εἰς φορικῶδη ζυγὸν εὐγενεῖς φυλαί, αἵτινες ἐδώρησαν εἰς τὸν κόσμον τὸν πολιτισμὸν, διότι τοιοῦτον ἦν τὸ ἐμπορικὸν συμφέρον τῶν Ἐνετῶν, αἱ αὐταὶ δὲ ἐμπορικαὶ ἀρχαὶ διέπουνσι δυστυχῶς καὶ τὴν πολιτικὴν τῶν διαδόχων αὐτῶν. Τὸ ἐμπόριον ἀνέτως ἐκμεταλλεῦόμενον τὴν θαρβαρότητα, οὔτε τὸν συναγωνισμὸν ἀνέχεται, οὔτε δύναται νὰ θυσιάσῃ τὸν ἐγωῖστικὸν αὐτοῦ προορισμὸν εἰς στιγμιαίας ἐξάψεις εὐσπλαγχνίας καὶ φιλανθρωπίας· τὸ ἐμπόριον εἶναι ὁ ἀσπονδότερος τῆς ποιήσεως ἐχθρὸς, ἀλλοιόμενον δ' εἰς τοὺς ἀπλοῖκους λαούς, οἵτινες παραγνωρίζοντες τὴν ἐγωῖστικὴν καὶ ἀσπλαγχνον ἀρχὴν τοῦ ἐμπορικοῦ συμφέροντος, ἐξαρτῶσι τὸ μέλλον αὐτῶν ἐξ ἀπατηλῶν ἐξάψεων ἀχαλινώτου φαντασίας, τὴν ὁποῖαν ἐπίτηδες ἐξάπτει διὰ δολερῶν ὑποσχέσεων μελλούσης εὐημερίας ὁ καλῶς ἐννοῶν τὸ συμφέρον αὐτοῦ ἔμπορος. Ἡ σημερινὴ Γαλλία θεωρεῖται ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν φιλάνθρωπον τῶν ἐθνῶν, ὅταν ὄμως καὶ αὐτὴ ἔβλεπε τὴν Ἀστολὴν, ὡς καθαρὸν ἔμπορον στάδιον, ἐφθόνησε καὶ αὐτὴν τὴν μικρὰν εὐημερίαν τῆς τότε ἀξιοθηρήτου Ἑλλάδος, καὶ πολὺ εἰργάσθη εἰς ἀθλιεστέραν παράτασιν τῆς ἀπεριγράπτου ἐκεῖνης ἀθλιότητος, διότι ὡς ρητῶς ἐκήρυττον οἱ πρόξενοι αὐτῆς «Notre com-

(*) Εἰς τὸ ὑποπρόξενεῖον τοῦτο ὑπῆκθησαν καὶ αἱ ἐκβολαὶ τοῦ ποταμοῦ Ἄλφειοῦ, Ὄφθα καλουμένου ἐν ταῖς ὑπ' ὄψει ἐκθέσεσιν· ἐκ τῆς παραφθορᾶς ταύτης δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν πῶς ὁ λαὸς εἰς Ρουφειᾶν παρέφθιρε τὸν Ἄλφειον μετατρέψας ἐν ἀρχῇ τὸ λ εἰς ρ, Ἀρφειός, καὶ ὕστερον τὸ α εἰς ο, Ὄρφειός, ἐπὶ τέλους δὲ ἐναλλάξας τὰ ἀρχικὰ γράμματα, Ροφειός καὶ Ρουφειός.

merce du Levant est perdu s' il passe dans les mains des Grecs».. (*).

Ἐξετάζων ὁ Bianchi τὴν διαγωγὴν τοῦ οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην εὐρίσκει ἀφορμὴν, τὴν δυναμένην ἔστω καὶ κατ' ἐπιφάνειαν, νὰ δικαιολογήσῃ τὸ πρὸς αὐτὸν μῖσος τοῦ Ἄγγλου συναδέλφου τοῦ, ἀπ' ἐναντίας μάλιστα, αὐτὸς ἔχει δικαιοσύνην παρὰ πᾶσα κατά τούτου, ὡς ἀναφανδὸν ὑποστηρίζοντος τὸ λαθρεμπόριον τῶν ἐνετικῶν προϊόντων καὶ ἀνοίγοντος τὸ προξενεῖον αὐτοῦ ἄσυλον εἰς τοὺς δι' ἀξιοποίνους πράξεις διωκομένους Ἐνετοὺς ὑπηκόους. «Δὲν μὲ ἀφίνει νὰ ζήσω (γράφει ἐπανειλημμένως), μὲ ἐνοχλεῖ καθ' ἑκάστην, μὲ ὑβρίζει, ἐπειθεταίνει εἰς τὰ καθήκοντά μου, καὶ παντὶ τρῶπῳ προσπαθεῖ νὰ μὲ ἀποξενώσῃ τῶν Ἐνετῶν ἐμπόρων» διὸ σὰς καθικετεύω, ἐνεργήσατε ὅ,τι ἐγκρίνετε, ὅπως τέλος πάντων ἡσυχάσω καὶ ἐξασκῆσώ τὸ ἀξίωμα μου μετὰ τῆς προσκοκῆς ἀξιοπρεπείας εἰς τὸ ἀξιολάτρευτον ὄνομα τοῦ ἡγεμόνος μου» (**).

Ἄγνοεῖται τί ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἐνήργησεν ἡ Ἐνετία, τὸ θέβαιον ὁμως, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔμεινεν ἀδιόρθωτος, ὡς δηλοῦται καὶ ἐκ τῆς ἐξῆς ἐκθέσεως τοῦ προξένου Αὐγουστίνου Δελλαπόρτα «Ἡ ἄδικος καὶ κατηραμένη διαγωγὴ τοῦ προξένου τῆς Βρετανίας Daniel Paul μὲ ἀναγκάζει νὰ προστρέξω εἰς τὸ ὕψος τῶν ὑμετέρων ἐξοχοτήτων καὶ ἐπικαλεσθῶ τὴν κατάλληλον θεραπείαν καὶ ἱκανοποίησιν. Παραλαμβάνων ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ τοὺς Ἐνετοὺς ὑπηκόους ἐξερεθίζει αὐτοὺς εἰς πᾶσαν ὕβριν κατὰ τῶν ἄλλων, αὐτοὶ δὲ φιλοτιμοῦνται νὰ δειχθῶσιν ἀντάξιοι μαθηταὶ τοιοῦτου διδασκάλου. Παντὶ σθένει ἐπιζητεῖ τὴν ἀμαύρωσιν τῆς ἐνδόξου ἡμῶν σημαίας, οὐδὲν ἄλλο ἐπιδιώκων διὰ τούτων καὶ ἄλλων παρομοίων ἐπιχειρημάτων ἢ τὴν ταπεινώσιν αὐτῆς, ὡς τοῦτο καθαρῶς ἐπέδειξε καὶ ἐπὶ τῶν προκατόχων μου. Οὐδεμία παρ' ἐμοῦ οὐδέποτε τῷ ἐδόθη ἀφορμὴ, ἀπ' ἐναντίας μάλιστα ἐπικρατεῖ μετὰ τούτου καὶ τῶν ἄλλων προξένων ἀρμονία θεβαίας φιλίας. Χορηγεῖ ἄσυλον εἰς τοὺς λιποτάκτας, ἀποστέλλων μάλιστα τούτους εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν. Διὰ πολλοὺς λόγους ἀρμόζει μοι ἡ ὑπομονή, ἂν καὶ ἡδυνάμην ὡς πρεσβύτερος τὴν ἡλικίαν νὰ μὲμφθῶ τὴν διαγωγὴν τοῦ, ἔσως δὲ καὶ τοῦτο πράξω ἀργότερον, ἀφοῦ δὲν παύει ἐφευρίσκων νέους τρόπους δυσαρσεκειας» (***)

Ἄλλὰ καὶ ἕτερον ἀντίζηλον διέκρινεν ὁ Bianchi πολὺ ἐπικινδυνωδέστερον τοῦ Βρεττανοῦ προξένου, αὐτὸν τὸν κάτοικον τῶν χωρῶν, τὰς ὁποίας ἦλθε νὰ ἐκμεταλλεῖται μὲ τὸ δικαίωμα τοῦ ἰσχυροτέρου. Οἱ Τούρκοι ἦσαν οἱ ὀνομαστικοὶ τῶν Πατρῶν ἄρχοντες, πράγματι ὁμως ἡ πόλις ἀνήκεν εἰς τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες κάλλιον τῶν ξένων γινώσκοντες καὶ τοὺς πόρους τοῦ τόπου καὶ τὰ ἐλατήρια τοῦ ἐξευμενισμοῦ τῶν Ὀθωμανῶν, εἶχον συγκεντρώσει εἰς χεῖρας αὐτῶν τὴν ἀληθῆ τὸν τόπου ζωὴν, ἥτοι τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν. Ἡ ἀδιάλειπτος προσπάθεια τῆς Ἐνετίας, ὅπως οἰκιοποιηθῇ ἀμφοτέρωτα ταῦτα, ἦν θεβαίως ἡ κυριώτερα ἀφορμὴ τοῦ πρὸς αὐτὴν μῖσους τῶν Ἑλλήνων. Πρὸ μικροῦ διὰ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων ἡ Δημοκρατία ἀποδιώξασα τοὺς Τούρκους κατέλαβε τὴν Πελοπόννησον ὅταν ὅμως οἱ ἔλευθερωθέντες διέκρινον ὅτι ὅπισθεν τῶν σημαῶν τοῦ Μοροζίνη ἤρχοντο τάγματα ἀποστόλων τῆς Ρωμάνιας ἐκκλησίας καὶ ὄχλοι πειναλέων ἀβοκῶτων καὶ καταστιχαρίων, καὶ σμῆνος μαυροφόρων ἱεροξεταστῶν, ὅταν εἶδον, ὅτι μόνον τὰ ἐνετικὰ πλοῖα εἶχον τὸ δικαίωμα τῆς ἀκτοπλοίας, τὸ δὲ ἐμπόριον ἦν ἀποκλειστικὸν προνόμιον τῶν πατρικίων καὶ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, τότε ἐκ μέσης ψυχῆς ἠὲ ἠχθήσαν τὴν ἐπὶ τὸν τοῦρκοῦ ζυγοῦ, τὴν δ' εὐχὴν ταύτην δὲν ἐξέφραζον παρρησία εἰς μόνους τοὺς Εὐρωπαίους περιηγητὰς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ὄπλων ὑπεστήριξαν, οὐδεὶς δὲ τῶν κατακτητῶν ἐδιώχθη πανηγυρικώτερον τῶν κτήσεων αὐτοῦ ἢ οἱ Ἐνετοὶ ἐκ τῆς Πελοποννήσου.

(*) Felix Beaujour Tableau du commerce de la Grèce formé d' après une année moyenne, depuis 1787 jusqu' en 1797. Paris, an VIII, τόμ. II, σελ. 225.

(**) Ἐκθεσις τῆς 21 Ἰανουαρίου 1720 (τὸ ἔτος τοῦτο ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἡμέτερον 1721, διότι τὸ ἐνετικὸν ἔτος ἤρχιζεν ἀπὸ τοῦ Μαρτίου).

(***) Ἐκθεσις τῆς 4 Μαρτίου 1730.

“Εν και μόνον γεγονός ἀρκεῖ ἵνα δεῖξῃ τὸ πρὸς τὸν Bianchi μῖσος τῶν Πατρῶν. Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1721 τὰ πληρώματα ἐπανησιακῶν τινων πλοίων συνεπλάκησαν πρὸς τοὺς ἐν Ἡλείᾳ Τούρκους καὶ Ἕλληνας, καὶ ἐφόνευσαν δύο Τούρκους καὶ ἐλήστευσαν τρεῖς Ἕλληνας· εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦτο, ὁ ἐκεῖ παραπλέων Ἐνετὸς ναύαρχος ἔστειλε γαλέρας τινάς, ἐπὶ τῷ αὐτῷ δὲ σκοπῶ καὶ ὁ Bianchi ἐξώπησε δύο ἀλιευτικὰ πλοῖα. Ἀμέσως ὁμοῦ οἱ ἐν Πάτρας Ἕλληνες καὶ Ἑβραῖοι μετέβησαν ἐν σώματι εἰς τὸν καθῆν καὶ κατηγορήσαντες αὐτὸν τὸν πρόξενον ὡς αἴτιον τῶν φόνων καὶ τῆς ἀταξίας, ἀπήτησαν τὴν παραδειγματικὴν αὐτοῦ τιμωρίαν. Ὁ Καθῆς προσεκάλεσεν ἀμέσως τὸν Bianchi εἰς ἀπολογία, καὶ ἐλθόντα τὸν ἐταπεινώσε, τὸν ὕβρισε καὶ τὸν ἠπέλιθσεν, ὅτι θὰ ζητήσῃ καὶ ἀπ’ αὐτοῦ τοῦ σουλτάνου τὴν ἀνάκλησίν του. Ὅταν δ’ ὕστερον ἐνεφανίσθησαν εἰς Μεσολόγγιον τὰ ὑπὸ τὸν Κατσὸν καταδρομικὰ πλοῖα, οἱ κάτοικοι τῶν Πατρῶν, καίτοι μεμυημένοι εἰς τοὺς πατριωτικοὺς τοῦ Λάμπρου σκοπούς, ἔλεγον οὐδὲν ἤττον εἰς τοὺς Τούρκους, ὅτι ὁ Ἐνετὸς πρόξενος ἔφερε τοὺς καταδρομεῖς διὰ νὰ θλάψουν τὸ κράτος τοῦ σουλτάνου!

Τοῦ μίσους τούτου κύρια ἀφορμὴ ἦν ἡ ἐμπορικὴ καὶ ναυτικὴ ἀντιζηλιὰ διὰ τὸν λόγον τοῦτον θέλομεν ἴδει τοὺς Ἐνετοὺς προξένους ἐπισιτώντας τὴν σύντονον προσοχὴν τῶν Πέντε ὡς καὶ τῶν Ἐνετῶν ναυάρχων ἐπὶ τῆς ἐπικινδύου διὰ τὰ ἐνετικά συμφέροντα ἀναπτύξεως τοῦ ναυτικοῦ τῶν Μεσολογγιῶν καὶ Γαλαξειδιωτῶν, τοὺς δ’ ἐμπόρους τῶν Πατρῶν οὔτε πρὸς τὰς τιμολογικὰς διατάξεις τοῦ προξένου συμμορφουμένους, οὔτε θέλοντας νὰ παύσῃσι τὸ ἔξ Ἑνετίας λαθρεμπόριον, ἀλλὰ διακηρύττοντας, ὡς ἂν τὰ λαθρεμπορικὰ φορτία αὐτῶν ἀνεκαλύπτοντο, ὅτι ὡς ὑπήκοοι τοῦ σουλτάνου εἶχον τὴν ἐλευθερίαν νὰ ἐμπορεύωνται ὅπως τοῖς συμφέρει (*).

Ἄγνωστος ἂν εἰσηκούσθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει αἱ προσημειωθεῖσαι κατὰ τοῦ Bianchi ἀπειλαὶ τοῦ καθῆ τῶν Πατρῶν, τὸ βέβαιον ὁμοῦ, ὅτι ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὰς Πάτρας πρὸ τῆς λήξεως τῆς ὀρισθείσης αὐτῷ πενταετίας, ἐμπιστευθεὶς τὸ προξενεῖον εἰς τὸν γραμματέα αὐτοῦ Ἰερώνυμον Κουερίνην, πρὸς τὸν ὁποῖον οἱ Τούρκοι προσφέρονται μετὰ τῆς αὐτῆς τραχύτητος, περιφρονούντες καὶ ὑβρίζοντες αὐτόν. Ἡ ἀναχώρησις τοῦ δραστηρίου καὶ συμβίβαστικου Bianchi ἐγένετο τὸ σύνθημα τῆς παραλύσεως οὐ μόνον τοῦ ἐνετικοῦ ἐμπορίου ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ προξενείου· εἰς διόρθωσιν τῶν κακῶν τούτων ἐμόχθησεν ὁ νέος πρόξενος, Εὐαγγελιστῆς ὁ Πυλαρινός, οὔτε ὁμοῦ τὴν προσήκουσαν ἰκανότητα ἔχων πρὸς ἀνάπτυσιν ἐμπορίου, οὔτε τὴν εὐνοίαν τῶν ἐν Ἑνετίας χαίρων, οὐδὲν κατάρθωσεν, ἀλλ’ ἀνεχώρησε γράψας πολλὰς ἐκθέσεις οὐδὲν ἄλλο περιεχοῦσας ἢ μεμψιμοιρίας κατὰ τῆς δυστυχούς θέσεώς του (*Miserissimo consolato*) καὶ προσωπικὰς ὕβρεις κατὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ.

Καθὰ προσημειώθη, ἡ δικαιοδοσία τοῦ πρώτου ἐν Πάτρας προξένου περιελάμβανε καὶ τοὺς ἀπὸ Ἄρτης μέχρι Μεθώνης καὶ ἀπὸ Μεσολογγίου μέχρι Χαλκίδος διεσπαρμένους λιμένας, οἱ δὲ ὑποπρόξενοι ἔτιον τακτικῶς εἰς τὸ κεντρικὸν προξενεῖον τὰ κεκανονισμένα δικαιώματα· κυριώτεροι τῶν ὑποπροξένων τούτων ἦσαν ὁ ἐν Κυπαρισσίᾳ καὶ ὁ ἐν Ναυπάκτῳ· εἰς τὴν τελευταίαν αὐτῆν θέσιν, ἔχουσαν δικαιοδοσίαν μέχρι Δομβραίνης καὶ Χαλκίδος, διώρισεν ὁ Bianchi ὑποπρόξενον τὸν Ἀθηναῖον Βερνάρδον Μάκολαν. Ἀμα ὁμοῦ ὁ Πυλαρινός ἀνέλαβε τὸ προξενεῖον τῶν Πατρῶν, οἱ Πέντε χειραφετήσαντες τὴν Κυπαρισσίαν καὶ τὴν Ναυπάκτον προήγαγον αὐτάς εἰς θαυμὸν προξενείων, τὰ ὁποῖα παρέδωκαν εἰς δύο ἐτέρους Κεφαλλήνας, τὸν Πέτρον Κατσαῖτην καὶ τὸν Γεώργιον Κούμανον. Ὡς πρόξενος Ναυπάκτου ὁ Κούμανος μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν ἀρκετὰ εὐρείαν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ, ἤρχισεν ἐποφθαλμιῶν τὴν Κόρινθον καὶ αὐτὰς τὰς Πάτρας, ἐπὶ τούτῳ δὲ συννησοῦμενος πρὸς τὸν Κα-

(*) Questi Greci dissero esser (οἱ πλοίαρχοι) loro mercanti et sudditi al Turco, et che vogliono far portare d' ogni sorte di merci, et che io non gli posso proibire. Ἐκθεσις τῆς 31 Μαρτίου 1721.

τσαϊτην ἐκίνησαν πάντα λίθον, συκοφαντούντες εἰς τοὺς Πέντε καὶ αὐτὸν τὸν Πυλαρινὸν ὡς ἀνάξιον πάσης δημοσίου θέσεως, διότι δῆθεν διετέλει ὑπὸ τὸ θάρος σοβαρᾶς κατηγορίας, διὰ τὴν ὁποίαν καὶ κατεδικάσθη εἰς ἔξοριαν ὑπὸ τῶν ἐν Ῥεφαλληνία ἀρχῶν. Ἐνῶ δὲ ὁ Πυλαρινὸς προσπαθεῖ νὰ διαλύσῃ τὰς κατ' αὐτοῦ συκοφαντίας, οἱ δύο ἀντίπαλοι περικόπτουσιν αὐθαίρετως τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ ἀφαιροῦντες διαφόρους λιμένας. Ὁ Πυλαρινὸς συσσωρεύει ἐκθέσεις κατὰ τῶν δύο προξένων, τοὺς ὁποίους ἐπὶ τὸ εἰρωνικώτερον ὀνομάζει (*connestabili di Lepanto e di Arcadia*), καὶ μέχρι κόρου ἐπαναλαμβάνει, ὅτι ὁ πόλεμος αὐτῶν δὲν θλάπτει μόνον τὸ προξενεῖον τῶν Πατρῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἐνετικὸν ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον ὀλονὲν καταστρέφεται μὴ δυνάμενον νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰ θάρη τοιαύτης προξενικῆς πολυτελείας, ὅτι τὰ ἐνετικὰ πλοῖα διέρχονται ἄνευ προξενικῆς ἀδείας τὰ φρούρια τῆς Ναυπάκτου, διότι καὶ οἱ πρόξενοι καὶ οἱ Τούρκοι ἀγνοοῦσι τίς τῶν τριῶν προξένων ὑπέγραψε τὴν ἀδειαν. Οὕτω δ' ἐξακολουθῶν τὸν πρὸς τοὺς ἀντιζήλους ἀγῶνα ἐδύρεται, ὅτι περιῆλθεν εἰς τελείαν ἀπόγνωσιν, ὅτι δὲν δύναται διὰ τοῦ προξενεῖου νὰ πορισθῇ τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ὅτι κατέφαγεν ὅλην τὴν περιουσίαν του, ὅτι περιῆλθεν εἰς θέσιν ὀλίγον ἀπέχουσαν τῆς ἐπαίτειας, καὶ ἐπὶ τέλους, ὅτι πρέπει νὰ τῷ ὀρισθῇ τακτικὸς μισθὸς ἴσος τοῦλάχιστον πρὸς τὸν τοῦ Γάλλου ὑποπροξένου, λαμβάνοντος 2000 γρόσια κατ' ἔτος, ἢ ἄλλως νὰ τῷ δοθῶσι τοῦλάχιστον οἱ πλοῦσιοι λιμένες τῆς Ναυπάκτου καὶ τῶν Σαλόνων, ὁ δὲ Κουμάνος, ἂν θέλῃ, δύναται νὰ διορισθῇ ὑποτελὴς ὑποπρόξενος Γαστούνης, ἔνθα δύναται ν' ἀπολαμβάνῃ ἀνέτως 500 γρόσια κατ' ἔτος ἐλεύθερα οἰουδήποτε θάρους. Τοιαύτας ἐκθέσεις γράφει ὁ Πυλαρινὸς ἀρχόμενος διὰ τῆς ἐκφραστικῆς φράσεως «*Distutto questo misero consolato*».

Ἐκ τῶ νδισσῶθεισῶν ἐκθέσεων τοῦ Κουμάνου ὡς προξένου Ναυπάκτου (1724 — 1729) θλάτομεν, ὅτι τὰς αὐτὰς μεμψιμοιρίας ἐπαναλαμβάνει καὶ οὗτος, λέγων, ὅτι αἱ εἰσπράξεις αὐτοῦ οὔτε εἰς τὸ ἀπλῶς ζῆν τῷ ἐπαρκοῦσιν, ἀφοῦ ἐξ αὐτῶν πληρῶνεται τὸ ἐνοίκιον τοῦ προξενεῖου, 50 δουκάτα, καὶ ὁ μισθὸς τοῦ γραμματέως καὶ τοῦ γενιτσάρου, συμποσούμενος εἰς 100 τοιαῦτα νομίσματα, καὶ ὅτι διὰ νὰ ζῆσῃ ὅπως οὐν ἀξιοπρεπῶς πρέπει νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ καὶ αὐτὴ ἡ πόλις τῶν Πατρῶν!

Ὁ ἀγὼν δὲν περιωρίσθη εἰς τὰς πρὸς τοὺς Πέντε ἐκθέσεις, ἀλλὰ παρεξέτραπῃ καὶ εἰς γελοίας ἐπιδείξεις, δι' ἃς ἐταλάνισαν τὴν Δημοκρατίαν καὶ αὐτοὶ οἱ Τούρκοι. Οὕτω ἐν ἔτει 1725 ὁ Κουμάνος διώρισεν ὑποπρόξενον Σαλόνων τὸν ἐνταῦθα διατριβόντα Γάλλον *Monsu Giorgio Aubert*, πράκτορα τοῦ ἐν Ἐνετία ἐμπορικῶ οἴκου τοῦ Ἰωαννίτου Μαρούτσι, ἀλλ' ὁ Πυλαρινὸς μὴ ἀναγνωρίσας αὐτὸν ἐσφράγισε τὸ ὑποπροξενεῖον. Τὸ αὐτὸ δὲ ἀποπειραθεὶς καὶ κατὰ τῆς Κυπριασσίας ἐστεύειν ἐκεῖ ἐπὶ σκοπῶ σφραγίσεως τὸν γραμματέα αὐτοῦ, ὅστις ὅμως κηρυχθεὶς ὑπὲρ τοῦ Κατσαῖτου ἦλθεν εἰς Τρίπολιν καὶ παρέστησεν εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχάς, ὅτι ἐπὶ τῆς Κυπριασσίας οὐδὲν εἶχεν ὁ προϋστάμενός του δικαίωμα! Φοβούμενος ὁ Πυλαρινὸς μὴ οὕτως ἀπολέσῃ καὶ τὴν Γαστούνην, ἔσπευσε νὰ διορίσῃ ὑποπρόξενον ἐνταῦθα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην. Ὁ Κουμάνος ἐν τούτοις προχωρῶν κατέλαβε καὶ τὴν Λειβαδόστραν, ἢ Λειβαδόστραταν (*Livadostrata*), ὡς γράφουν αἱ ἐκθέσεις, ὁ δὲ Πυλαρινὸς καταμηνύσας τὸν ἄρπαγα εἰς τοὺς Πέντε λέγει, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ Κόρινθος ἐπαπειλεῖται νὰ τοῦ ἀφαιρεθῇ.

Τὴν 6 Σεπτεμβρίου 1726 διεδέχθη τὸν Πυλαρινὸν ὁ Ἐνετὸς *Marco Testadura*, τοῦτο, δὲ ὁ Αὐγουστίνος Δελλαπόρτας (28 Ὀκτωβρίου 1728)· ὁ τελευταῖος τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει παράπονα κατὰ τῶν ἀρπακτικῶν τάσεων τοῦ Κουμάνου, ὅστις οὐδὲν ἤττον κατῴρωσε νὰ διορισθῇ αὐτὸς μὲν πρόξενος Πατρῶν (4 Μαρτίου 1733), ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Φραγκίσκος πρόξενος Ναυπάκτου. Ἄγνωστος εἰς ὅποια μέσα ἐχρεώσεται ὁ Κουμάνος τὴν εὐνοίαν τῶν Πέντε· εἰς τὰς ἐκθέσεις αὐτοῦ δὲν διατηρεῖ τὴν προσήκουσαν πρὸς ἑαυτὸν ἀξιοπρέπειαν, ἀφοῦ ἀντὶ νὰ γράψῃ ὡς οἱ ἄλλοι «*la mia umilta*» προτιμᾷ τὸ ἀληθῶς θλακῶδες

«I' umile imbecillita mia»· ἄλλ' ἔάν ἡγνόμεν τὴν γλῶσσαν τῆς ἀξιοπρεπείας, ὁ Κούμανος κ' ἄλλιον παντός ἄλλου ἐγίνωσκε τί σημαίνει ἐμπόριον, καὶ πῶς τι-
θασσεύονται οἱ ἄγριοι Τούρκοι, διὰ τοῦτο δὲ βλέπομεν ἐπὶ προξενίας αὐτοῦ τὸ
μὲν ἐνετικὸν ἐμπόριον ἀνθοῦν, τὸ δὲ προξενεῖον ὀπωσθήποτε ὑπὸ τῶν Τούρκων
σεβόμενον. "Ἐν καὶ μόνον ὁ πρόξενος οὗτος ἔχει παράπονον, ὅτι αἱ συνεχεῖς
τῶν πασάδων ἀλλαγαὶ τὸν ὑποβάλλουσιν εἰς ἀνυπόφορα φιλοδωρήματα. «Κακῆ
μοίρα, γράφει, ὁ τόπος οὗτος δὲν διοικεῖται· σπανίως εἰς πασᾶς μένει εἰς τὴν
θέσιν του ἐπὶ 8 μῆνας τὸ παρελθὸν ἔτος ἤλλαξαν δύο, τὸν δὲ Μάρτινον τοῦ ἔτους
τούτου ἤλασε τρίτος, τὸ δυστύχημα δὲ, ὅτι εἶναι πασάδες τριῶν οὐρῶν, δηλαδὴ
θιζίραι, καὶ οὕτως ἀναγκάζομαι νὰ προσφέρω φιλοδωρήματα ἀνάλογα πρὸς
τὸν βαθμὸν των... ὁ μὴ συμμορφούμενος πρὸς τὴν συνήθειαν ταύτην ἐκτίθεται
εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ πασᾶ καὶ τὴν λύσσαν τῶν ὑπηκόων του.»

Ἄλλ' ἂν καὶ οἱ ἄλλοι πρόξενοι ἐφιλοδώρουν τοὺς πασάδες, ὁ Κούμανος
ὁμῶς ἐγίνωσκε τὸ μυστήριον νὰ προσελκύῃ στενώτερον τὴν εὐνοίαν αὐτῶν ὡς
πρόξενος Ναυπάκτου κατῳρῶσε νὰ πείσῃ τὸν μουσελλίμην τοῦ Κάρλελι ('Α-
καρνανίας), νὰ ἐλαττώσῃ τὰ λυμενικὰ δικαιώματα τῶν λιμένων τῆς Αἰτωλίας
καὶ τῆς Ἄκαρνανίας, ὡς καὶ τῆς Ναυπακτίας· περὶ τῶν πρώτων θὰ γίνῃ προ-
σεχῶς λόγος, τὰ δὲ δεύτερα, ἀόριστα ὄντα καὶ ἐκ μόνης τῆς ἀθαιρεσίας τοῦ
ναυάρχου Σινᾶν Ρεῖς ἐξαρτώμενα, ἐκανόνισεν οὕτως ὁ Κούμανος· 5 παράδες
δι' ἕκαστον καϊκίον, 15 διὰ τὰς τρεφάτας καὶ 100 διὰ τὰ μεγαλειτέρας χωρη-
τικότητος πλοῖα· ὁ ἐπὶ τῶν σιτηρῶν φορολόγος, ἐνῶ ἐλάμβανε πρότερον 15
ἄσπρα διὰ πᾶν ἡμίκουλον, ἡκρέσθη τότε εἰς τὰ 12½.

Ἐλθὼν εἰς διαπληκτισμοὺς πρὸς τὸν ἐν Πάτρας πρόξενον τῆς Ὀλλαν-
δίας, τὸν Ἀθηναῖον Δημήτριον Μυιάρην, κατῳρῶσε τὴν ἀνάκλησιν αὐτοῦ
(1735). Εἰς ἐλευσινὴν εὐρῶν κατὰστασιν τὸ ἐνετικὸν ἐμπόριον ὁ Κούμανος εἰρ-
γάσθη μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ δραστηριότητος εἰς ἀναζωογόνησιν αὐτοῦ,
ἐκ δὲ τῶν προξενικῶν εἰσπράξεων φαίνεται ἀνέτως ζῶν, ἀφοῦ εἰς τὰς ἐκ-
θέσεις αὐτοῦ δὲν ἀπαντῶσιν αἱ συνήθειαι τῶν πειναλέων προκατόχων καὶ δια-
δόχων αὐτοῦ μεμψιμοιρίαι. Τὰ εἰς τοὺς ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ λιμένας εἰσ-
πλέοντα καὶ ἐκπλέοντα πλοῖα ἐπλήρων 1% ἐπὶ τοῦ φορτίου, λιμενικὸν δὲ δι-
καίωμα πᾶσα μὲν ταρτάνα δύο φλωρία, ἡ μαρσιλιάννα 4, καὶ Ἐξ τὰ μεγαλει-
τέρας χωρητικότητος (Bastimenti grossi). Ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τούτων ὁ
πρόξενος ἐπλήρωνε πλὴν τοῦ ἐνοικίου τοῦ προξενείου, τὸν μισθὸν ἐνός γραμμα-
τέως, ἐνός διερμηνέως καὶ ἐνός σημαιοφύλακος. Οἱ πλοίαρχοι συνήθως μὲν
ἐπλήρωνον τοῖς μετρητοῖς, μὴ ἔχοντες ὁμῶς πρόχειρα χρήματα ἐξέδιδον συναλ-
λαγματικὰς, τὰς ὁποίας ὁ πρόξενος ἔπεμπεν εἰς ἐξαζωογῶσιν εἰς Ἐνετίαν ἢ
εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐμπορικὰς πόλεις, ἰδίᾳ δ' εἰς Ἀθήνας.

Ἡ αὐτὴ τοῦ ἐνετικοῦ ἐμπορίου ἀκμὴ παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τοῦ διαδόχου
τοῦ Κουμάνου, προξένου Ἀντωνίου Γιράρδη (1738)· ἀπὸ τοῦ διαδόχου ὁμῶς
τούτου Ἀναστασίου Μεσαλᾶ ἄρχεται ἡ γιγαντιαία ἐκείνη παρακμὴ, ἥτις ὡς μυ-
στηριώδης προάγγελος σημεῖοι τὸν ἐπικείμενον πολιτικὸν θάνατον τῶν ἐμπο-
ρικῶν κρατῶν, τὰ ὁποία ἐξαλείφονται τῆς σκηνῆς τοῦ κόσμου ἀπαραλλάκτως
ὡς ἢ ἐπὶ τῶν κυμάτων χαρραττομένη σκιά πᾶν πλοῖον αὐτῶν.

Τὴν παρακμὴν ταύτην ἀποδίδουσιν οἱ Ἐνετοὶ πρόξενοι εἰς διαφόρους λό-
γους, τῶν ὁποίων κυριώτατοι θεωροῦνται οἱ τρεῖς οὗτοι· πρῶτος, ὅτι οἱ Ἕλλη-
νες πωληταὶ εὐρίσκουσι συμφέρον νὰ πέμπωσι τὰ προϊόντα αὐτῶν εἰς ἄλλας
τῆς Εὐρώπης ἀγοράς· δεύτερος, ὅτι μεθ' ἑλθὴν τὴν ὀμολογουμένην ὑπεροχὴν τῶν
προϊόντων τῆς ἐνετικῆς βιομηχανίας, ὁ τόπος ἀρκεῖται εἰς τὰς τῆς Τεργέστης ὡς
οἰκονομικώτερα· καὶ τρίτος, ὅτι ἡ ἐνετικὴ σημαία δὲν δύναται νὰ συναγωνισθῇ
πρὸς τὴν γιγαντιαίως ἀναπτυσσομένην ναυτιλίαν τοῦ Μεσολογγίου.

Ἄλλ' ἂς ἀκούσωμεν αὐτοὺς τοὺς προξένους περιγράφοντας τὸ ἐμπόριον,
τοῦ ὁποιοῦ αἱ Πάτρας ἦσαν καὶ τότε ὡς καὶ νῦν ἡ κεντρικώτερα ἀποθήκη.

«Τὰ ἐν τῇ ἀγορᾷ ταύτῃ διαδεδομένα ἐμπορεύματα καὶ ἐξ αὐτῆς μεταδι-
δόμενα καὶ εἰς τὰς ἄλλας τοῦ Βασιλεῦς (Πελοποννήσου) καὶ τῆς συνημμένης
Ρουμελίας (30) πόλεις, εἶναι αἱ λεγόμεναι σκαρλατίναι, ἥτοι τὰ ἐρυθροθαφῆ

υφάσματα, τὰ διὰ ποικίλων χρωμάτων ζωγραφιστὰ ἀγγεῖα, τὰ λεγόμενα δαμασκέτα, ἦτοι αἱ χρυσοῦφεις τσόχαι καὶ ἄλλαι τοιαῦται ἀπλῶν φυσικῶν χρωμάτων προτιμῶνται τὰ παννία τῆς Γαλλίας, ἐν ἑλλείψει ὁμῶς τούτων πωλοῦνται καὶ ἐνετικά, τὰ κατειργασμένα ἰδίως κατὰ μίμησιν τῶν Γαλλικῶν. Καθρέπται, πολυέλαιοι καὶ ἄλλα ὑελικά ἐξοδεύονται ἀρκετὰ, προτιμῶνται ὁμῶς τὰ κρῦσταλλα τῆς Τεργέστης ἕνεκα τῆς μικρᾶς αὐτῶν τιμῆς· διὰ τὴν αὐτὴν τῆς εὐθηνίας αἰτίας προτιμᾶται τοῦ ἐνετικοῦ καὶ ὁ ἐκ τῆς πόλεως ταύτης προερχόμενος καὶ εἰς ράβδους κατειργασμένος κηρός, ὡς καὶ ἡ γαλλικὴ σάκχαρις, ἂν καὶ πάντες ἀνομολογοῦσι τὴν ὑπεροχὴν τῆς εἰς κώνους ἐνετικῆς σακχαρώος.

«Ἐκ τῆς Ξυλείας μόναι αἱ σανίδες ἐξοδεύονται, προτιμῶνται ὁμῶς τὰ σιδηρικά τῆς Τεργέστης ὡς εὐθηνότερα.

«Ἐξοδεύονται ἐπίσης εἰς τὰ μέρη ταῦτα σχοινία, καννάβιον, σκοῦφοι παντός εἶδους, λευκοὶ καὶ ἐρυθροὶ, κτένια· ἐλεφάντινα, κοφίνια, χαλύβδινοι πυροβόλων σαλῆνες ὡς καὶ ὄπλα Βριξιανὰ (Bressiane) οὐχὶ μεγάλων τιμῶν.

«Τὰ ἐμπορεύματα ταῦτα δὲν ἔρχονται κατ' εὐθείαν ἐξ Ἑνετίας, ἀλλὰ μετακομιζόμενα δι' ἐνετικῶν πλοίων εἰς Κέρκυραν παραλαμβάνονται ἐκεῖθεν ὑπὸ τῶν Μεσολογγοτικῶν πλοίων· ὁ λόγος τῆς ἐπὶ τῆς ξένης ταύτης σημαίας μεταφορᾶς κωλύει τὸ προξενεῖον νὰ ἐξακριβώσῃ τὸ ποσὸν τῆς εἰσαγωγῆς (*).

«Ἐξ Ἑνετίας ἔρχονται ἐμπορεύματα παντός εἶδους, ἦτοι τσόχαι μεταξωταὶ διαφόρων χρωμάτων καὶ ποιότητων, χρυσοῦφη υφάσματα (Αὐστριακὰ, ἐρυθρὰ παννία, ὑελικά, σιδηρικά, Ξυλεία, κασσίτερος, μόλυθος, καννάβιον, χαρτίον, ἑλληνικὰ θιβιλία, σάκχαρις καὶ ὀλίγα φάρμακα.

«Ἐκ τῶν παραδιδομένων εἰς τὸ ἐκλαμπρότατον ὑπουργεῖον δηλωτικῶν δύναται νὰ προσδιορισθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπὸ ἐνετικὴν σημαίαν καταπλεόντων εἰς τὰ μέρη ταῦτα πλοίων· ἐγὼ ὁμῶς ἀδυνατῶ νὰ ἐξακριβώσω τὸ ποσὸν τοῦ ὑπὸ ξένας σημαίας διενεργουμένου ἐμπορίου, ὡς μὴ εἰδοποιηθεὶς ἐκ τῶν προτέρων περὶ τούτου. Ἐν τούτοις καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος δύναμαι νὰ θεβαιώσω ὅτι εἰς τοὺς λιμένας τούτους καταπλέουσιν Αὐτοκρατορικὰ (Αὐστριακὰ), Νεαπολιτικά, Σουηδικὰ, Δανικὰ, Ὀλλανδικὰ, Οὐγγρικὰ, πρὸ πάντων ὁμῶς Μεσολογγοτικὰ πλοία, πρὸς μεταφορὰν τῶν δι' ἐξαγωγὴν προωρισμένων ἐμπορευμάτων, ἦτοι σίτου, ἐλαίου, μετάξης, τυρίων, μαλλίων, κηροῦ καὶ ἄλλων μεταφερομένων ἰδίως εἰς Σιωνγαλίαν, Νεάπολιν, Γένουαν καὶ Μασσαλίαν.

«Ἐκ Λιθόρνου ἔρχονται ἐνταῦθα Γαλλικὰ παννία, κασσίτερος, καφές Ἀμερικανικός, σάκχαρις εἰς κώνους ἢ κόνιν, Ἰνδικόν, τσόχαι, ἐρυθρόκοκκος (κρεμέζον), φάρμακα, πέπερι καὶ μόλυθος.

«Τὸ κυριώτατον προϊόν τῆς Πελοποννήσου εἶναι τὰ κουκούλια τῆς μετάξης στελλόμενα κατὰ προτίμησιν εἰς Λιθόρνον.

«Γαλλικὰ καὶ Ἀγγλικὰ πλοία δὲν ἔρχονται ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τοὺς λιμένας τούτους ἕνεκα τοῦ ἐπικειμένου μεταξὺ τῶν δύο ἔθνων πολέμου.

«Αἱ τιμαὶ τῶν ἐξαγορευμένων ἐμπορευμάτων δὲν μένουσιν ὀριστικά, ἀλλὰ μεταβάλλονται ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, ἐπὶ τοῦ παρόντος δ' ἐπικρατοῦσιν αἱ ἐξῆς· ἡ μέταξα τοῦ Μιστρᾶ ἀγοράζεται πρὸς γρόσια(**) ἐννέα ἕως δέκα τῶν Καλαθρύτων(***) καὶ τῶν ἄλλων τῆς Πελοποννήσου μερῶν πωλεῖται πρὸς γρόσια ἐπτὰ μέχρις ὀκτώ περίπου τὴν ὁκᾶν· ὁ κίτρινος κηρός τιμᾶται 52 μέχρι 53 παραδάων ἢ ὁκᾶ· ὁ τυρός 33 ἕως 39 γρόσια ἢ χιλιάς(****) χονδρὸν θάρος τῆς Ἑνετίας, εἰς τὴν αὐτὴν δὲ τιμὴν πωλοῦνται καὶ τὰ μαλλία· τὸ κηκίδιον 12 ἕως 15 παραδάες ἢ ὁκᾶ· τὸ ἔλαιον 9 ἕως 10 γρόσια ἢ ἐνετικὴ βαρέλλα· ὁ λινό-

(*) Ἐκθεσις Ἀναστασίου Μεσαλά, 1 Ὀκτωβρίου 1755.

(**) Τὸ τότε γρόσιον ἰσοδυναμεῖ πρὸς δύο περίπου σημερινὰ (1880) φράγκα, ὁ δὲ παρᾶς πρὸς πέντε τοῦ φράγκου ἑκατοστά. Ὁ Leake (1805) εὗρε τὸ γρόσιον ἰσοδυναμοῦν πρὸς 15 φράγγικὰς πέννας, ἢ φράγ. 1,80. Travels in the Morea I, σελ. 16.

(***) Ἡ μέταξα ἀπετέλει τὸ κυριώτερον προϊόν τῶν Καλαθρύτων καὶ μέχρι τέλους τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος (Rouqueville voyage en Morée, Albanie etc Paris 1805, τόμ. I, σελ. 94).

(****) Πιθανῶς ἐννοεῖ χιλιάδα λιτρῶν ἐνετικῶν.

σπορος 38 έως 42 παράδες ή θαρέλλα της Ζακύνθου· τὰ θαλανθία 8 έως 10 γρόσια ή χιλιάς, χονδρόν θάρος της 'Ενετίας· ό θάμβαξ 7 έως 9 παράδες ή χονδρή λίτρα· τὸ κατράμι 50 έως 55 παράδες τὸ καντάριον περιέχον 44 δκάδας. 'Η σταφίς 27 έως 33 γρόσια ή χιλιάς, χονδρόν θάρος· ό σίτος, ἀναλόγως τῆς ποιότητος αὐτοῦ, 40 έως 53 παράδες τὸ κοιλόν περιέχον 22 δκάδας. Οἱ καπνοὶ 4 έως 8 παράδες ή δκά· τ' όρύζιον 33 έως 36 παράδες ἐκάστη δεκάς δκάδων· αἱ ἐλαΐαι 2 έως 3 παράδες ή δκά· τὰ ζυνά (Agiume) δύο έως τρία γρόσια ἐκάστη χιλιάς λεμονίων.

«Τὸ προξενεῖον, λαμβάνον ὑπ' ὄψει τὰς φορτωτικές, εἰσπράττει ἐπὶ τῶν δι' ἐνετικῶν πλοίων ἐρχομένων φορτίων ἐν τοῖς ἑκατόν, τὸ αὐτὸ δὲ πράττει καὶ ἐπὶ τῶν ἐκ τῶν λιμένων τούτων ἐξαγομένων ἐμπορευμάτων, ἐκτὸς τῆς μετάξεως, τῶν λινοσπόρων, τοῦ κηροῦ καὶ τῶν φαρμάκων, τὰ ὅποια πληρόνουσιν ὀρισμένον δικαίωμα ἐπὶ ἐκάστου σάκκου ή δέματος (Collo)· οὕτως ἐν δέμα μετάξεως, περιέχον 100 μέχρις 120 δκάδων, πληρώνει εἰς τὸ προξενεῖον δύο γρόσια, ὅταν ὅμως τὸ σύνολον τῆς μετάξεως ταύτης φθάνη μέχρι 50 ή 60 δκάδων, τὸ δέμα τοῦτο πληρώνει ἐν μόνον γρόσιον· ἕκαστος σάκκος λινοσπόρου πληρώνει ἐν καὶ ἡμισυ γρόσιον· ἕκαστος σάκκος κηροῦ περάδες 50, ἕκαστος σάκκος κόμμεως ἐν γρόσιον, καὶ ἕκαστος σάκκος κηκηθίων 30 παράδες.

«Τοιοῦτον δικαιομάτων τιμολόγιον ἐφήρμοζον οἱ προκάτοχοί μου, ἐπὶ τῶν ὀποίων τὰ προσημειωθέντα δέματα μετεφέροντο διὰ λογαριασμόν 'Ενετῶν ή ξένων ὑπηκόων ἐπὶ ἐνετικῶν πλοίων μέχρι Κερκύρας, ὅθεν διαμετακομίζοντο εἰς 'Ενετίαν· ἀναπτυχθεῖσιν ὅμως τῆς ναυτιλίας τοῦ Μεσολογγίου, πάντες οἱ ἔμποροι προτιμῶσι τὰ πλοῖα ταῦτα, τόσον διὰ τὴν 'Ενετίαν ὅσον καὶ τὴν Κέρκυραν, ἀποκόψαντες οὕτω τοῦ προξενείου τούτου τὰ παλαιὰ αὐτοῦ δικαιώματα, ἐκτὸς ἂν ὁ φορτωτῆς τοῦ Μεσολογγιτικοῦ πλοίου τύχη νὰ εἶναι 'Ενετὸς ὑπήκοος.

«Οἱ ἐνταῦθα ἐδρεύοντες πρόξενοι τῶν ἄλλων δυνάμεων εἰσπράττουσιν ἀφ' ἐκάστου δέματος μετάξεως πέντε γρόσια, καὶ δύο τοῖς ἑκατόν ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν ἄλλων ἐμπορευμάτων, ἐξαιρουμένων πῶν γαλλικῶν παννίων, τὰ ὅποια πληρόνουσι καθ' ἕκαστον δέμα (μπάλλα) δώδεκα γρόσια.

«'Εμπορικὰ καταστήματα 'Ενετῶν ὑπηκόων εἶναι ἐν συνόλω πρία, τοῦ 'Αθανασίου Τσίπρα, τοῦ Φιλίππου Παπαφίλη, ἀνεψιοῦ τοῦ ἐν 'Ενετία 'Αναστασίου Βασίλη, καὶ τοῦ Δημητρίου Σικαρλάτου, ἀνεψιοῦ τοῦ ἐν 'Ενετία ἐμπορευομένου Σικαρλάτου Δημητρίου.

«Οἱ Φράγκοι ἔμποροι πληρόνουσι τελωνιακὸν δικαίωμα τρία τοῖς ἑκατόν ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ φορτίου, ἐνῶ οἱ 'Οθωμανοὶ ὑπήκοοι, φορτόνοντας τὰ Μεσολογγιτικὰ πλοῖα, πληρόνουσι τοιοῦτο δικαίωμα τέσσαρα τοῖς ἑκατόν· ἐὰν ὅμως ὑπήκοος 'Ενετὸς φορτώσῃ Μεσολογγιτικὸν πλοῖον πληρόνει μόνον τὸ 3%.

«Τὰ προσημειωθέντα ἐμπορεύματα ἐξ οἰουδήποτε ἐνετικῶν λιμένων προερχόμενα εἰσάγονται ἄνευ τῆς ἐλαχίστης δυσκολίας, διότι οἱ Τοῦρκοι οὐδένα ἔχουσι νόμον κωλύοντα τὴν εἰσαγωγὴν ἐμπορευμάτων τινος· οὕτω δ' ἐλευθέρως ἀποθιβαζόμενα εἰς οἰονδήποτε λιμένα πωλοῦνται ἀναλόγως τῆς ποιότητος καὶ τῆς ζήτησεως αὐτῶν.

«Τὰ μέχρι τοῦδε ἐξ 'Ενετίας στελλόμενα ἐμπορεύματα μεταφέρονται πάντοτε ὑπὸ ὀθωμανικῆν σημαίαν, (ἐνῶ ἐπιθιβαζόμενα ἐπὶ ἐνετικῶν πλοίων πρέπει νὰ ἐκφορτωθῶσιν εἰς Κέρκυραν ή τὰς ἄλλας νήσους τὰς ὀρισμένας εἰς διαμετακόμισιν τοῦ ἐμπορίου τῆς Πελοποννήσου, ἐκ τῶν διαμετακομιστηρίων ὅμως τούτων παραλαμβάνοντα ταῦτα τὰ Μεσολογγιτικὰ πλοῖα μεταφέρουσιν ἐνταῦθα καὶ οὕτω θλάπτουσιν τὸ ἐνετικὸν ἐμπόριον.

«'Αφ' ὅτου ἐγκατέστην ἐν τῷ ἀξιώματί μου(*) κατέπλευσαν ἐνταῦθα δύο 'Ενετικὰ ταρτάναι καὶ ἓν Δαλματικὸν τρεχαντήριον πρὸς φόρτωσιν τυρίων οὕτω δὲ αἱ εἰσπράξεις τοῦ προξενείου περιορίζονται εἰς τὰ δικαιώματα τῶν προειρημένων τριῶν πλοίων, τῶν εἰς βοήθειαν τῆς φορτώσεως αὐτῶν ναυλωθέντων Μεσολογγιτικῶν, ὡς καὶ τινων πλοιαρίων ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν μεταφε-

(*) Διπλαθὴ ἐπὶ δύο ὁλόκληρα ἔτη, διότι ὁ Λάππος παρέλαβε τὸ προξενεῖον τὸν Νοέμβριον τοῦ 1762, γράφει δὲ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1764.

ρόντων ὀλίγα σιτηρά εἰς Κέρκυραν, Κεφαλληνίαν καὶ Ζάκυνθον.

«Ἐκ μακρᾶς πείρας γινώσκω, ὅτι οὐδέποτε ἔφθασαν ἐνταῦθα διὰ ξηρᾶς ἐμπορεύματα εἴτε ἐξ Ἑνετίας, εἴτε καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους προερχόμενα.

«Τὰ περισσότερα τῶν ἐνταῦθα καταπλεόντων ξένων πλοίων προέρχονται ἐκ Λιβόρνου, Νεαπόλεως, Γενούης, Μασσαλίας, Τεργέστης, Ραγούζης καὶ ἄλλων τόπων.

«Καθόσον ἀφορᾶ τὸ ἐμπόριον τῶν ὑποκειμένων ἑλληνικῶν νήσων, ἡ πείρα τῶν ὑμετέρων ἐξοχοτήτων γινώσκει, ὅτι πλὴν τοῦ ἐλαίου καὶ τῆς σταφίδος οὐδὲν ἕτερον παράγουσιν αὐταί, τὰ δὲ βραμβάκια, ὁ σίτος καὶ τὸ μέλι τῆς Κεφαλληνίας δὲν ἀποτελοῦσι ποσὸν ἐπαρκοῦν καὶ εἰς ἐξαγωγήν.

«Ἐπὶ τέλους ὑποβάλλω εἰς γνῶσιν τῶν ὑμετέρων ἐξοχοτήτων κατάλογον τῶν πλοίων τοῦ Μεσολογγίου, ἐκ τούτου δὲ δύνασθε νὰ ἴδητε πῶς ἐν τοσοῦτω βραχεῖ χρόνῳ ἀνεπτύχθη ἡ ναυτιλία, ἥτις πανταχοῦ παρούσα ἀνταγωνίζεται πρὸς τὴν ἐνετικὴν, καὶ ἥτις εἶναι ἡ μόνη ἀφορμὴ τοῦ μαρασμοῦ τοῦ ἡμετέρου ναυτικοῦ· αἱ κακαὶ συνέπειαι τῆς υπερβολικῆς ταύτης ἀναπτύξεως τῆς ναυτιλίας τῶν Μεσολογγιτῶν ἐπιδρῶσαι εἰς τὰ σπουδαιότατα τοῦ ἐμπορίου συμφέροντα ἐπαπειλοῦσι καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ πτωχοῦ τούτου προξενεῖου. Τὸν αὐτὸν δὲ κατάλογον ὑπέβαλον καὶ εἰς τὴν Α.Ε. τὸν γενικὸν τῆς θαλάσσης προνοητὴν πρὸς ἰδίαν διαφώτισιν.»(*).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καὶ ἄλλων ἐκθέσεων δηλοῦται, ὅτι οἱ πρόξενοι ἐθεώρουν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ναυτιλίας τοῦ Μεσολογγίου ὡς μίαν τῶν κυριωτέρων ἀφορμῶν τῆς παρακμῆς τοῦ ἐνετικοῦ ἐμπορίου, πρὶν ὅμως ἐξιστορήσωμεν πῶς προήχθη τὸ ναυτικὸν τοῦτο, θέλομεν εἶπει ὀλίγας λέξεις περὶ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τῆς πόλεως, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα συνδέεται πρὸς μίαν τῶν ἐνδοξοτέρων σελίδων τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ Μεσολογγίου ἀγνοεῖται, ὡς τοσοῦτων ἄλλων νεωτέρων ἑλληνικῶν πόλεων· κατὰ τὴν κοινὴν δόξαν ἢ παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς Παλαιᾶς Πλευρῶνος κτισθεῖσα πόλις ὀφείλει τὸ ὄνομα εἰς αὐτὴν τὴν τοποθεσίαν, ὡς κειμένη δηλονότι ἐν μ ε σ ω λ ο γ γ ο υ ἢ δόσους (**). τίς ὁ λόγος οὗτος οὐδεὶς εἶπεν, ἐκτὸς ἂν ὑποθέσωμεν, ὅτι τὰ περικαλύπτοντα τὸ ἰχθυοφόρον τέναγος δάση καλαμώνων καὶ ἄλλων ὑδροβίων φυτῶν ἐπερίζωνον καὶ τὴν παλαιάν πόλιν. Ἡ τελευταία ὑπόθεσις ὑποστηρίζεται καὶ ὑπὸ τοῦ τεκμηρίου, ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν Πελοποννησιακῆς ἀκτῆς, μεταξὺ Λεχαιῶν καὶ Λάλα, ἐσώζετο μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς παρουσίας ἐκατονταετηρίδος καὶ ἕτερον Μεσολόγγιον (Mesolongi), ὀφείλον τὴν ἀρχὴν τοῦ πιθανῶς εἰς τὰ ἐκεῖ ἰχθυοφόρα τενάγη (***) .

Ἄλλὰ καὶ τὸ Αἰτωλικὸν Μεσολόγγιον ἀναφαίνεται πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς ὄνομα μᾶλλον τῶν ἐντὸς τοῦ Ἁγίου Σώστου ἰχθυοτροφείων ἢ αὐτῆς τῆς πόλεως. Ὁ ἱστορικὸς τῆς περὶ τὰ μέρη ταῦτα συγκροτηθείσης μεγάλης ναυμαχίας, τῆς φερούσης τὸ γνωστότερον τότε ὄνομα τῆς Ναυπάκτου (1571) (31) περιγράφων τὰς πρὸ τῆς συμπλοκῆς κινήσεις τοῦ χριστιανικοῦ στόλου λέγει, ὅτι πρώτη ἢ ναυαρχὴς τοῦ Ἰωάννου Αὐστριακοῦ διέκρινε τὸν τουρκικὸν στόλον «ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου τῶν ἰχθυοτροφείων, τὰ ὁποῖα οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουσι Μεσολόγγιον» (****).

Ὅτι δὲ ἐν ἡ ἐποχῇ ἔγραφε ταῦτα ὁ Παρούτας δὲν ὑπῆρχε πόλις καλου-

(*) Ἐκθεσις Ἰωάννου Λάμπου, 12 Νοεμβρίου 1764. (Σ.Ζ. Ὁ κατάλογος εἰς τὸ τέλος τοῦ παρόντος).

(**) Leake, Travels in the Morea, II, σελ. 163 σμ.

(***) Rouqueville voyage dans la Morée, I, καὶ Voyage dans la Grèce τόμ. V, σελ. 387. Οὕτω σημειοῦται καὶ εἰς τὸν χάρτην τοῦ στρατηγοῦ Vaudoisour. Ὁ Leake ὅμως οὔτε ἐν τῇ περιγραφῇ μνημονεύει, οὔτε ἐν τῷ χάρτι τῆς Πελοποννήσου σημειοῖ τὸ Μεσολόγγιον τοῦτο.

(****) "Cosi incaminandosi tutti per l'istesso viaggio, nell'usoire fuori de'scoghi de'Guzzolari sopra la punta delle peschiere, dette da'Greci Mesolongi, fu dalla galea realé di Don Giovanni scoperta l'armata nemica circa dodeci miglia lontana". Paolo Paruta, Guerra di Cipro, Venetia 1605, σελ. 211 (32).

μένη Μεσολόγγιον πληροφορούμεθα καὶ ἐξ ἀξιοπίστου ἑλληνικοῦ μνημείου. Ἐν ἔτει 1573 ὁ ἐκ Πάργης Τάγιας ἐξέδωκεν ἐν Ἐνετία τὸν πρῶτον ἑλληνικὸν λιμενοδεικτὴν ἢ Πορτολάνον ὡς ἔλεγον ἐπὶ τὸ Ἰταλικώτερον οἱ τότε ναυτικοί· ὡς γνωστὸν, τῶν βιβλίων τούτων πρωτίστη ἀρετὴ εἶναι ἡ ἀκριβὴς περιγραφή πάντων τῶν λιμένων καὶ ὄρων, εἰς οὓς ἀκινδύνως δύνανται νὰ εἰσέρχωνται τὰ πλοῖα ἢ ὡς ἐπικινδύνους ν' ἀποφεύγωσιν αὐτοὺς· ὁ ἑλληνικὸς Πορτολάνος, καίτοι φέρων τὸ ὄνομα τοῦ Τάγια, εἶναι προῖον τοιοῦτων πολυχρονίων παρατηρήσεων ἄλλων ναυτικῶν, ἴσως δὲ καὶ θάρβαρός τις ἐπεξεργασία τῶν ἀπολεσθέντων ἑλληνικῶν καὶ θυζαντινῶν Βιβλίων τῆς Θάλασσης· ὅπως δὴποτε ὅμως ἀποδειχθεὶς ἐν τῇ ἐφαρμογῇ αὐτοῦ ἀκριβέστατος ἔμεινε ἐπὶ τριακόσια σχεδὸν ἔτη ὡς ὁ μόνος ὁδηγὸς τῶν ἡμετέρων ναυτικῶν. Περιγράφων ὁ Πορτολάνος οὗτος τὰς ἀκτὰς καὶ τοὺς λιμένας τῆς Αἰτωλίας οὐδόλως ἀναφέρει τὸ Μεσολόγγιον, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι ἐπὶ τοῦ Τάγια τοιαύτη πόλις δὲν ὑπῆρχε, τὸ δὲ περιεργότερον ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ νεώτεροι ἐκδῶται θρησκευτικῶς σεβασθέντες τὸ πρωτότυπον οὔτε ὕστερον ἐτόλμησαν νὰ προσθέσωσι τὸ ἑλλείπον ὄνομα, ὅπως κολακεύωσι τοῦλάχιστον τὴν φιλοπατρίαν τῶν κατ' ἐξοχὴν ἀγοραστῶν τοῦ βιβλίου. Ἐχων ὑπ' ὄψει τὰς ἐκδόσεις τοῦ 1641 καὶ τοῦ 1645, παραθέτω ἐκ τοῦ ἀγνώστου τοῖς πολλοῖς τούτου συγγράμματος τὴν περιγραφὴν τῶν Αἰτωλικῶν λιμένων. «Ἀπὸ τὸ Δραγαμέστο ὡς τὸν Πεταλᾶ ἔναι μίλια ς'. Ὁ Πεταλᾶς ἔναι νησί καὶ ἔχει πόρτο καλὸ, καὶ ἂν θέλης νὰ ὑπᾶς εἰς τὸν Πεταλᾶ καὶ θέλης νὰ ράξης εἰς τὴν μεραία τῆς τραμουντᾶνας ἔναι καμπάνια καὶ ράξεις ἀγκουραις καὶ ἀγκουραις' καὶ ἂν θέλης νὰ ὑπᾶς εἰς τὸν Πεταλᾶ εἰς τὴν μεραία τοῦ λεβάντη, ἄμε μέσα σιγοῦρος καὶ κοστάριζε τὸν Πεταλᾶ καὶ ράξε τὴν μεραία τοῦ λεβάντη, ἄμε μέσα σιγοῦρος καὶ ὄργυιαις ζ', καὶ τὰ σίδερα πλωρήσια σου εἰς τὸ νησί' καὶ ἂν θέλης νερό, ἄμε εἰς τὸν ἅγιο Νικόλαο καὶ ἔναι μία γρόττα καὶ ἔναι νερόν ὅσον θέλεις.

«Ἀπὸ τὸν Πεταλᾶ ὡς τοὺς Κουρτζουλάρους ἔναι μίλια ς', καὶ ὑπαγαίνοντας αὐτὴν τὴν στράτα εὐρίσκεις τὴν Ἀζενέρα καὶ τὴν Μακρόνησο καὶ ταῖς Ὁξείαις, καὶ ἂν θέλης νὰ ὑπᾶς ἀνάμεσα ταῖς Ὁξείαις καὶ τοὺς Κουρτζουλάρους ἔχεις φοῦντος πολὺ νὰ περάσης μετὰ πᾶσα καράβι, καὶ νὰ κοστάρης περισσότερο ταῖς Ὁξείαις παρὰ τὸ Ποτάμι τὸ Ἄσπρο, καὶ εἰς τοὺς Κουρτζουλάρους ἔναι μία θάλη εἰς τὴν μεραία τῆς τραμουντᾶνας καὶ ἔναι διὰ πᾶσα ξύλο, ἄμμη τὸ περισσότερο στέκουν τ' ἄρματωμένα' ἀνάμεσα τοὺς Κουρτζουλάρους καὶ ταῖς Ὁξείαις πρὸς τὸν λεβάντη ἔναι ἓνα νησί μικρὸ καὶ ἐκεῖ στέκουν τὰ καράβια.

«Ἀπὸ τὸ Ἀνατολικὸ ὡς τὸ Δραγαμέστο ἔναι μίλια ιη', ἀπὸ τὸ Ἀνατολικὸν ὡς τὸν Ναύπακτον ἔναι μίλια κε', καὶ εἰς αὐτὴν τὴν στράτα εὐρίσκεις τὸν Γαλατᾶ, τὴν Καβουρολίμνη καὶ τὸ Σοποτόν· τὸ Σοποτόν ἔναι ἡ Κακὴ Σκάλα καὶ ἐκεῖ στέκουν τὰ ξύλα μικρὰ καὶ μεγάλα καὶ ράζουν τὰ σίδερά τους εἰς τὴν ὄστρια, εἰς τὸν σιρόκο, καὶ τὰ πλωρήσια εἰς τὴν γῆν ἀπὸ μέσα τὰ Καστέλλια μίλια γ' εὐρίσκεις τὸν κάθο, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μίλια γ' εἶναι ὁ Ἐπαχτος(*).

Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει προτιμῶ νὰ παραδεχθῶ, ὅτι ἡ νῦν πόλις τοῦ Μεσολογγίου συνωκίσθη περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 17' ἑκατονταετηρίδος, ἀφοῦ πρῶτος ὁ Ἐνετὸς ἱστορικὸς Garzoni ἀναφέρει αὐτὴν ἐν ἔτει 1684(**). Κατὰ τὸν Rouquerville, οἱ Τούρκοι ἀποδιώξαντες τοὺς Ἐνετοὺς ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος (1715) ἐλεηλάτησαν τὸ Μεσολόγγιον(***), τὸ ὅποιον, οὐδὲν ἦττον ἀναλαθὸν μετ' οὐ πολὺ, κατέστη εἰς τῶν κυριωτέρων λιμένων τῆς Στερεᾶς, ὡς τοιοῦτος δὲ ὑπήχθη εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐν Πά-

(*) Πορτουλάνος ὁλοῦντων τῶν λιμένων, κεφ. 76 (33).

(**) Istoria della Repubblica di Venezia in tempo della sacra Lega, Venezia, 1705, τόμ. I, σελ. 77.

(***) Voyage dans la Grèce, τόμ. III, σελ. 532.

τραις Ἐνετοῦ προξένου.

Αἱ ἐκθέσεις τοῦ Bianchi ἀπλῶς μνημονεύουσαι τὸ Μεσολόγγιον καὶ τοὺς ἄλλους μέχρις Ἄρτας λιμένας, δὲν λέγουσι πῶς ἐκανονίσθησαν τὰ ἐνταῦθα ὑποπροξενεῖα, τὰ ὅποια κατὰ πάσαν πιθανότητα πρῶτος διωργάνισεν ὁ πρόξενος τῆς Ναυπιάκου Γεώργιος Κούμανος, ἀφοῦ ἀπέκοψε ταῦτα, ὡς προερρέθη, τῆς δικαιοδοσίας τῶν Πατρῶν.

Ἐπί σκοπῶ ἰδρύσεως τῶν ὑποπροξενείων τούτων ἐπισκεφθεὶς ὁ Κούμανος τὴν Αἰτωλίαν καὶ τὴν Ἄκαρνανίαν ἐπέισθη ὡς ὁ Bianchi, ὅτι πλὴν τῶν Τούρκων ἐκ μέσης ψυχῆς ἐμίσουν τὴν Δημοκρατίαν καὶ αὐτοὶ οἱ ραγιαδες οἱ τοσάκις ἀνταλλάξαντες τὸν τουρκικὸν ζυγὸν διὰ τῆς ἐνετικῆς τρομοκρατίας. Οἱ ἐνταῦθα διεσπαρμένοι Ἐνετοὶ ὑπήκοοι ἐμισοῦντο, ἐδιώκοντο καὶ ἐφορολογοῦντο τοσοῦτον σκληρῶς, ὥστε καθ' ἣν στιγμὴν ἐπαρουσιάσθη ὁ Κούμανος, οὗτοι ἐσχεδίαζον αἱματηρὰν ἀντεκδίκησιν. Ἡ παρουσία τοῦ προξένου ἐχαιρετίσθη ὡς ἐμφάνισις ἀγγέλου σωτηρίας, χάρις δι' εἰς τὰς προτροπὰς αὐτοῦ ἔμεινεν ἀνεκτέλεστον τὸ τῆς ἐκδικήσεως σχέδιον.

Πλὴν τῆς Ἐπικτήτου, ἡ ἄλλη Αἰτωλία ὡς καὶ πᾶσα ἡ Ἄκαρνανία ἀπέτελουν τὸ λεγόμενον τότε σανζιάκιον τοῦ Κάρλελι(*), τὸ ὁποῖον ὑπαγόμενον εἰς τὸν πασᾶν τῆς Εὐβοίας ἐδιοικεῖτο ὑφ' ἑνὸς μουσελίμου ἐδρεύοντος ἐν Βραχωρίῳ(34). Ὁ τότε μουσελίμης ὠνομάζετο Ἀλαϊμπης, αὐτὸς πιθανῶς ὁ κτίσας τὴν φερώνυμον αὐτοῦ γέφυραν τοῦ Ἀγρινίου ἀνήκων εἰς τιμαριωτικὸν τῆς Ἄκαρνανίας οἶκον ὁ μουσελίμης ἔζη ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τοὺς Ἐλληνας, εἰς δὲ τὴν ἀρμονικὴν ταύτην συμβίωσιν πιθανώτατα ἐχρεώσκει καὶ τὴν πολυχρόχρονιον διατηρησίην του ἐν τῷ ἀξιώματι, ἐναντίον τῶν εὐλόγων τῆς κυβερνήσεως ὑπονοίων, ὅτι δὲν ἦν ἀμέτοχος τῆς μασσιζούσης τῆς χώραν ληστείας.

Ζῶντες κατὰ τὸ παλαιὸν οἱ τότε Ἄκαρνανες οὔτε ἀρχὰς ἀνεγνώριζον, οὔτε καὶ αὐτοὺς τοὺς καθήδεις καὶ ἀγάδες ἐξήρουν τῶν ὑπολογισμῶν τῶν κερδῶν τοῦ ἡρωϊκοῦ αὐτῶν ἐπιτηδεύματος. Αἱ ἐνετικαὶ ἐκθέσεις ἀναγράφουσι τοιαύτας καθήδων ἀισμαλωσίας(**), πιστότερον ὅμως αὐτῶν ἐξεικονίζουσι τὰς περὶ καθήδων σκέψεις τῶν σιδηροφορούντων Βαλτινῶν καὶ Ξηρομεριτῶν ὡς καὶ τὰς πρὸς τούτους σχέσεις τοῦ μουσελίμου τὰ δημοτικὰ ἄσματα, ἥτοι τὸ περὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Χρήστου Μηλιῶνι εἰς τὴν Ἄρταν καὶ ὁ πασίγνωστος τῶν Βαλτινῶν χορὸς, ἔχων ὡς ἐπωδὸν τὰ γένηια τοῦ δυστυχοῦς καθῆ τῆς αὐτῆς πόλεως.

Ἄλλ' ὁ κατὰ τῶν καθήδων ἐκτραχηλισμὸς τῶν Ἄκαρνανῶν κλεφτῶν πολλακίς ἐξέθηκεν εἰς τὴν λύσσαν τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων τοὺς ἀθώους τοῦ Ξηρομέρου ραγιαδες καὶ ἐπέσπασε κατ' αὐτῆς τῆς κεφαλῆς τοῦ μουσελίμου τὸν κεραινὸν τῆς σουλτανικῆς ὀργῆς, ἐκδηλωθεῖσης ἐν περιέργῳ ἀλληλουχίᾳ παύσεων, τὰς ὁποίας οὐδὲν ἤττον κατάρθωσε νὰ ἐκμηδενίσῃ ὁ πονηρὸς Βραχωρίτης διὰ δῶρων καὶ πρὸ πάντων ὑποσχέσεων εὐλακρινεστέρας ἐν τῷ μέλλοντι ἐκπληρώσεως τῶν καθηκόντων αὐτοῦ(***), ἀφοῦ τὸ ἄσμα τοῦ Μηλιῶνι ρητῶς λέγει:

κι' ὁ μουσελίμης τ' ἄκουσε, θареῖα τοῦ κακοφάνη,
τὸν Μαυρομάτην ἔκραξε καὶ τὸν Μουχτάρ Κλεισοῦρα
«ἐσεῖς ἂν θέλετε ψωμί, ἂν θέλετε πρωτάτα,
τὸν Χρῆστο νὰ σκοτώσετε τὸν καπετὰν Μηλιῶνι,
ἔτσι προστάζ' ὁ βασιλεῖας καὶ μῶστειλε φερμάνι.»

(*) Οὕτως ἐκολεῖτο ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὡς κατὰ παραφθορὰν τοῦ ὀνόματος τοῦ τελευταίου Φράγκου αὐτῆς ἡγεμόνος Καρλόου τοῦ Τόσκου.

(**) Ἐκθέσεις τοῦ προξένου Πατρῶν (8 Ἰουλίου 1753) ἀναφέρει ὅτι οἱ Ἄκαρνανες ἀπήγαγον εἰς ἀβγαλωσίαν τὸν καθῆν Ἰβραῖμ ἐφέντιν.

(***) Ἐκθέσεις τοῦ Κουμάνου (23 Ἰουλίου 1733) ἀναφέρει, ὅτι ἐνεκα τοῦ ζητήματος τῆς ληστείας ἐπιβλέπων ἐν διαστήματι ὀλίγων μηνῶν περιέργως ἀλληλουχία παύσεων καὶ ἀνακλήσεων τοῦ μουσελίμου τούτου. Περὶ τὸν μῆσιν τοῦ 1733 ὁ θεπλήρθεσις τῆς Ρούμελης Ὁσμάν πασᾶς διαφώνησε συστηματικῶν καταδίωξιν τῶν ἐν Ἡπείρῳ καὶ Ἄκαρνανίᾳ κλεφτῶν, καὶ αὐτὸς μὲν ὁ θεπλήρθεσις μετὰ ἐξ

Εἰς τὸν μουσελίμην τοῦτον ὑπήγετο καὶ τὸ Μεσολόγγιον τοῦ ὁποίου τὸ τελωνεῖον ἐκποιούμενον κατ' ἔτος ἠγοράζετο ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀλαΐμπεη, ὅστις μὴ ἀρκούμενος εἰς τὸν νενομισμένον ἐπὶ τοῦ φορτίου δασμὸν ἐφορολόγει καὶ τὰ πλοῖα, λαμβάνων ἀπὸ μὲν τῶν μεγάλων τέσσαρα φλωρία, ἀπὸ δὲ τῶν μικρῶν ἕν ἀργυροῦν δουκάτον ὡς δικαίωμα ἀγκυροβολήσεως. Πρὶν μεταθῆ ὁ Κούμανος εἰς Βραχώριον ἔλθων εἰς Μεσολόγγιον κατέπεισε τὸν ἐνταῦθα καθῆν ἐν ἐκδῶση μουρασελὲν ἐπιτρέποντα τὴν ἴδρυσιν ὑποπροξενεῖου· τὸν δὲ μουρασελὲν τοῦτον μετὰ τῶν σουλτανικῶν φερμανίων παρουσιάσας εἰς τὸν Ἀλαΐμπεην, ἐζήτησε τὴν ἀδειαν περὶ διορισμοῦ ὑποπροξενεῖου οὐ μόνον ἐν Μεσολογγίῳ ἀλλὰ καὶ ἐν Δραγαμίστῳ. Μόλις ὁ μουσελίμης ἔρριπεν ἕν βλέμμα ἐπὶ τῶν παρουσιασθέντων ἐγγράφων καὶ ἀπήντησεν, ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δύναται νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν σύστασιν τοιούτων προξενείων, ἀφοῦ ρητῶς, δὲν διαλαμβάνουσι τοῦτο τὰ φερμάνια, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει θεωρεῖ ἄκυρον καὶ τὸν μουρασελὲν τοῦ καθῆ τοῦ Μεσολογγίου.

Οὕτε τοὺς Ἕλληνας εὐρῶν ἠπιωτέρους ὁ Κούμανος ἐθεώρησε φρονιμώτερον νὰ ἐπανέλθῃ μᾶλλον εἰς Ναύπακτον ἢ νὰ μὲν ἐκτεθειμένος ἐν μῆσσω τοσοῦτων ἐχθρῶν ὡς ὄχληρὸν φιλοδῶρημα τῆς ἐπικινδύνου αὐτοῦ ὁδοπορίας, κερδίας ὀξείαν περιπνευμονίαν, μόλις ἀναρρώσας ἐξέθηκε τὰ διατρέξαντα πρὸς τοὺς Πέντε καὶ ἐπεκατέστη τὴν ἐπέμβασιν τοῦ θαύλου εἰς ἔκδοσιν αὐστηρῶν διαταγῶν πρὸς τὸν μουσελίμην, προσθέτων, ὅτι αἱ διαταγαὶ αὗται πρέπει νὰ κοιμισθῶσιν ὑπ' ἐκτάκτου σουλτανικοῦ ἀπεσταλμένου (καπιτῆ), διότι ἄλλως φοβεῖται, μὴ ὁ Ἀλαΐμπεης δολιευθῆ αὐτάς.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν Ἀκαρνανίᾳ Τούρκοι καὶ Ἕλληνες, μαντεύσαντες τὰς ἐνεργείας τοῦ προξενεῖου, δὲν ἔμειναν ἀργοί· συνελθόντες οἱ προὔχοντες συνέταξαν ἱλάμιον (ἀναφορὰν) καὶ ἀπέστειλαν αὐτὸ ἀμέσως εἰς Κωνσταντινούπολιν· τὸ ἱλάμιον τοῦτο γραφὲν ἐν τῷ ἰδιάζοντι εἰς τοὺς τότε Ἀκαρνανᾶς ἰδιώματι, οὐτε ἐπὶ διπλωματικῇ λεπτότητι διεκρίνετο, οὐτε τὸν προσήκοντα σεβασμὸν εἰς αὐτὸ τὸ πρόσωπον τοῦ προξενεῖου ἀπέδιδε, διὸ καὶ ὁ Κούμανος πληροφωρηθεὶς τὰς ἐν αὐτῷ περιεχομένας ὑβρεῖς παρακαλεῖ τοὺς Πέντε, ὅπως γράψωσιν εἰς τὸν θαύλον καὶ ἐκμηδενίσῃ τὸ ἔγγραφον τῶν Ἀκαρνανῶν, παραμορφούντων τὰ πράγματα *in loro stile barbaro!* (*).

Διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ θαύλου ἐξεδόθησαν αὐστηραὶ πρὸς τὸν μουσελίμην διαταγαί, πρὸς τὰς ὁποίας ὅμως οὐτε οὗτος οὐτε οἱ Ἀκαρνανᾶς συνεμορφώθησάν ποτε. Ἐξ μῆνας μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς ἐν Δραγαμίστῳ ἐνετικῆς ἀρχῆς οἱ κάτοικοι, ἐφορμήσαντες ἐν μιᾷ Κυριακῇ εἰς τὸ ὑποπροξενεῖον, ἐκρήμνισαν τὸν ἱστὸν ἐφ' οὗ ἐκυμάτιζεν ἡ σημαία τοῦ ἁγίου Μάρκου καὶ ἀτίμως ἔσυραν αὐτὴν κατὰ γῆς· ὕστερον δὲ παρουσιάσαντες εἰς τὸν μουσελίμην π λ α σ τ α, ὡς λέγει ὁ Κούμανος, φερμάνια ἀπήτησαν ἐν ἐξορίαν τῶν ἀναδεχθέντων νὰ ὑπερητήσωσι τὴν Δημοκρατίαν ὑποπροξενεῖον τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Δραγαμίστου· τὸ περιεργότερον δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ

πασάδων ἐξεσπράτευσε κατὰ τοῦ Μαργαριτίου, ἰὸ δὲ πασᾶς τῆς Ναυπάκτου διατάχῃ νὰ ἐνωθῆ μετὰ τοῦ μουσελίμου ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ ἀλλ' ἐνῷ οἱ πρῶτοι παρέδιδον εἰς τὰς φλόγας τὴν Ἠπειρωτικὴν κώμην καὶ ἐν ἰσάματι μακαρίας ἐπέρων ἀνδρας, γυναῖκας καὶ τὰ μέγρις ἐξ ἐτῶν παιδία, ἢ κατὰ τῶν Ἀκαρνανῶν κλεφτῶν ἐκστρατεία ἀπέτυχεν, ἐνεκα τῆς ἀδρανείας αὐτοῦ τοῦ μουσελίμου, ὅστις διὰ τοῦτο καθηρέθη τοῦ ἀξιώματος, τὸ δὲ Κάρλαλι ἀποχωρισθὲν τῆς Εὐβοίας ὀπιστέλεσεν ἴδιον πασαλίκιον, ὄθεν εἰς τὸν Ἠπειρωτὴν Σουλεϊμὸν πασᾶν· πρὶν ὅμως οὗτος καταλάβῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ, ἰὸ Ἀλαΐμπεης κατῴρθωσε ν' ἀκυρώσῃ τὰ φερμάνια καὶ ἀναγνωρισθῆ ὡς πρότερον μουσελίμης· ἀλλὰ τὴν θέσιν ταύτην μετ' οὐ πολὺ κατέλαθεν ἕτερος Βραχώριτης Τούρκος, ὁ Ἰβραϊμογλου, διαταθέντος τοῦ Ἀλαΐμπεη νὰ μεταθῆ μετὰ τῶν ὀσακίδων αὐτοῦ εἰς Μαργαριτίον· πρὶν ὅμως φθάσῃ εἰς τὸν πρὸς ὄν ὄρον, λαμβάνει διαταγὴν ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν πασθέντα Ἰβραϊμογλου, καὶ μετ' ἄλλ' ἡμέρας νέον φερμάνιον ὀνομάζει μουσελίμην τὸν Σαλίχ πασᾶν, καθ' οὗ ἰραδίουργεὶ ὁ προμηνημονευθεὶς Σουλεϊμάνης ὑποσάκμενος εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει 50 πούγγια ἂν τῷ δοθῆ τὸ Βραχώριον καὶ ἡ Ναύπακτος· τὸν διορισμὸν τοῦ τελευταίου θεωρεῖ ἐπικείμενον ὁ Κούμανος, διότι "*col danaro in questo governo si sprunta ogni intento*". Ἐκθέσεις τῆς 9 ἰουνίου καὶ 23 ἰουλίου, 1733.

(*) Ἐκθέσεις τῆς 9 Μαΐου καὶ 7 Σεπτεμβρίου 1726.

σουλτάνος έπεκύρωσε τās εις Κάρλελι θιασπραγίας διά φερμανίου διατάσσοντας τήν κατάργησιν άμφοτέρων τών ύποπροξενείων(*)).

Μάτην καί πάλιν ό Κούμανος ζητήσας τόν έξευμενισμόν του μουσελλίμου, έπι τέλους διά τής έπεμβάσεως του πασα τής Ναυπάκτου Τζανούμ Χότζα κατώρθωσε νά λάβη μόνον τó ύποπροξενείον του Μεσολογγίου a forza di relagi et esorbitanti esborsi di soldo, ώς θεθαοι(**). Ό λιμήν του Μεσολογγίου ενδιέφερον εις τούς Ένετους ού μόνον ώς έμπορικόν κέντρον άλλα καί ώς έπιτήρησις τών εκεί καταπλεόντων Ένετικών καί Ίονικών πλοίων, τά όποια άνενοχλήτως προσέβαλλον καί έλήστευον οί πειραταί τών Βαρβαρικών κρατών. Πρός τοίς άλλοις αναφέρουσιν αί εκθέσεις, ότι ή εις θέσιν Προκοπάνιστον έλλιμενισμένη λόνδρα του Κεφαλληνου Παύλου Κονδούρη προσεβλήθη τήν 22 Όκτωβρίου 1730 ύπό δύο πειρατικών ταρτανών διοικουμένων ύπό του Τριπολίτου Άλη Χόντζα, καί ότι μετά μικράν αντίστασιν του πληρώματος φονεύσαντος πέντε πειρατάς, τó πλοίον καί αυτός ό πλοίαρχος μετά έξ ναυτών έγέγοντο λεία τών νικητών, καί τó χειρότερον, ότι ένω οί άνθρωποι άπήγοντο εις αιχμαλώσιαν, ό Άλη Χόντζα κατέπλευσεν εις Ναύπακτον, ίνα εκποιήση τήν λόνδραν καί τó φορτίον αυτής, ύπ' αυτά τά όμματα του προξένου(***)). Η τοιαύτη πρόσ τούς πειρατάς άνοχή ήνάγκασε τούς Ίονίους νά προσβώσιν εις άντεκδικήσεις κατά Τούρκων καί ραγιαδών ούτω άγρορην τυρίων καί μαλλίων Ίονίους εμπόρους' αί τοιαύται άμοιβαίαι διαρπαγαί έγέγοντο πολλάκις άντικείμενον μακρών διενέξεων τής Πύλης πρόσ τόν θάλλον, έπιμόνωσ άπαιτούντα καί ώς έπι τó πλείστον έπιτυγχάνοντα τήν άποζημίωσιν τών ύπκόων του άγιου Μάρκου, ούδενός λαμβόνοντος ύπ' όψη τά παρόμοια παράπονα καί τών άτυχών ραγιαδών, οίτινες συνήθως κατεδικάζοντο εις τήν διά κοινήσ συνεισφοράς άπότισιν τών όσα καί αυτοί οί προγεγραμμένοι καί αυτόν τόν σουλτάνον περιφρονούντες λησταί ήρπασαν.

Αί εκθέσεις του έν Ναυπάκτω προξενείου τελευτώσιν έν έτει 1739, ότε καί τó προξενείον πιθανώς διελύθη δι' έλλειψιν τών πρόσ συντήρησιν αυτού εισπράξεων' έκτοτε εις άπλοϋν ύποπροξενείον ύποθιθασθεΐσα ή Ναύπακτος έξαρτάται τών Πατρών, ό δ' εκεί πράκτωρ τίει κατ' έτος εις τών προϊστάμενον αυτού έκατόν φλωρία' εις τήν αυτήν άρχήν ύπαχθέντα καί τά έν Μεσολογγίω καί έν Δραγαμέστω ύποπροξενεία συνεισφέρουσιν έτησίως τó μόνον πρώτον έκατόν φλωρία, τó δε δεύτερον μόνον πενήντα(****). Οί αριθμοί ούτοι άποδεικνύουσι τήν έν θραχεΐ χρόνω έμπορικην ανάπτυξιν του Μεσολογγίου άμυλλωμένου πρόσ τήν πόλιν, ήτις έπι τοσοούτος αΐώνας διετέλεσε τó άποκλειστικόν κέντρον του μετά τής Στερεάς καί τών αντιπέραν του Κορινθιακού κόλπου διεσπαρμένων πόλεων έμπορίου τών Ένετών. Πώς έπήλθεν ή έμπορικη τής Ναυπάκτου κατάπτωσις, άφ' έτέρου δε ή του Μεσολογγίου ανάδειξις καί κατά πόσον ή δεύτερα έπηρέασε τήν πρώτην, ούτε αί εκθέσεις τών Πατρών λέγουσιν ούτε αυτών τών ύποπροξενείων έγγραφα διεσώθησαν, δυνάμενα νά ίκανοποιήσωσι τήν περιέργειαν ήμών. Έκ τών προμνημονευθεισών όμως εκθέσεων δυνάμεθα ν' άρυσθώμεν σπουδαίας, ή μάλλον ειπέιν τās μόνως πληροφορίας περι τής ναυτικής αναπτύξεως, εις τήν όποιαν τó Μεσολογγιον άναμφιβόλως όφείλει τήν τότε έμπορικην καί τήν άλλην αυτού ευτυχίαν.

Μέχρι του έτους 1722 τó έμπόριον του Κορινθιακού κόλπου συνστάμενον εις μέταξαν, σταφίδα, καπνούς, τυρία, μαλλια, θαλανδία, κηρόν, κόμμι, μέλι καί θάμβακα έξεμεταλλεύετο άποκλειστικώς ύπό Γαλλικών, Νεαπολιτι-

(*) Έκθέσεις τής 1 Ίουλίου 1729 καί 1 Άπριλίου 1730.

(**) Έκθεσις τής 6 Δεκεμβρίου 1732.

(***) Έκθεσις τής 28 Νοεμβρίου 1730.

(****) Έκθεσις τής 27 Μαΐου 1783.

κῶν καὶ πρὸ πάντων Ἐνετικῶν πλοίων' εἰς τὰ τελευταῖα ταῦτα συμπεριελαμ-
βάνοντο καὶ ὀλίγιστα πλοιάρια Κερκυραίων, Κεφαλλήνων καὶ Ζακυνθίων(*)).

(Σ.Ζ. Κατωτέρω παρατίθεται ἐπιστολὴ τῶν κατοίκων Μεσολογγίου πρὸς
τὸν διοικητὴν τῆς Ζακύνθου χαρακτηριστικὴ ὅσα διὰ τὴν... ὀρθογραφίαν τῆς
καὶ διὰ τὰ ἐπικρατοῦντα τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν τῇ πόλει πράγματα).

Ἐπιστολὴ κατοίκων Μεσολογγίου

Ἡ παρατιθεμένη ἱκετήριος ἐπιστολὴ ἐστάλη τὸ 1735 ἔτος ὑπὸ τῶν κατοίκων
Μεσολογγίου πρὸς τὸν διοικητὴν Ζακύνθου' εἶναι δὲ περιέργως διότι ἐξελέγχεται
δι' αὐτῆς ἡ ἄκρα ἀναλογία τῆς ἐξουσίας περὶ τὴν προστασίαν τῶν χριστιανῶν αὐ-
τῆς ὑπῆκόντων' τὸ δικαίωμα τὸ ὁποῖον ἐξ ἀνάγκης ἠκαιοποιοῦντο οὗτοι τοῦ διορι-
ζομένου προξένου· ἡ ἀδυναμία ἢ ἡ ἀδιαφορία τῆς ἐνετικῆς ἐξουσίας περὶ τὴν τιμωρίαν
τῶν παρεκτροπόμενων Ζακυνθίων, καὶ ἐπὶ τέλους ἡ ἐπικρατοῦσα ἀμάθεια ἐν Με-
σολογγίῳ, ὅπου μετὰ τινα ἔτη, τὸ 1760, κατέστη καὶ ἤκμασεν ἡ παλαμιαία σχολή,
ἀξιολόγους παρασοῦσα καρπούς.

Κατὰ τὴν τύπωσιν τῆς ἀναφορᾶς τῶν Μεσολογγιῶν ἐτηρήθη ἡ αὐτὴ ἀνορθο-
γραφία· ἴκνος δὲ στίξεως ἐπ' αὐτῆς σπάνιον που ὑπάρχει.

«Ἐξοκῶτατε γαλινότατε ἐτζελεντίσιμα αὐθέντη αὐθέντη Καπητάν Γενεράλε τὴν
σὴν γαλινότατα δουλικὸς προσκυνούμεν

+ ἡ φύμη καὶ καλοκαγάθη τῆς καλοσίνης καὶ εὐεργεσί τῆ σὴς Γαλινότητος β-
στοντας νὰ τρέχει καὶ νὰ πετὰ ὁσὴν μὲ πτεροῦνες καὶ νὰ κυριτεταί μὲ χήλια στό-
ματα εἰς ὅλον τ' ἴ κοσμον εὐθασε καὶ εἰς τὰ ἐδικὰ μας μέρη οἱ ὁποῖοι ἀσικνος καὶ
ἀενναως ὄσαμεθα καὶ παρακαλοῦμε κύριον τὸν θεὸν νὰ διὰ φηλάτη τ' ἴ σὴν γα-
λινότητα ἀγῆα καὶ ἀνωτερον παντὸς ἀνιάρου καὶ πονιροῦ συναντιματος, καὶ νὰ
τῆς καρίζη πάντοτε τὴν κατ' ἐκθρῶν νίκην καὶ τρόποα. Θέλης ἠξέυρης τζελεντι-
σιμα ὅτι οἱ ἀνθρῶποι καὶ τὰ ζῖλα τὰ δικὰ μας ἔρχονται πάντοτε αὐτοῦ εἰς τὸ
νισίον τὸ ἐδικὸ σὸς φέρνοντας τὰ ἀναγκαῖα διὰ σσηπρία καὶ βοήθια τῶν νισιῶν
σας καὶ οἱ σουδιτίας αὐτοῦ ἄλους δέρνουν ἄλους ἠβρίζουν καὶ ἀλόνον τὸ δικεον
κρατοῦν καὶ τοῦτο κάνουν διὰ μὴν εἶναι κανένας Κονσολας καὶ ἐπιτροπος καὶ κυ-
θερνίτης τῶν τουρκομεριτῶν αὐτοῦ εἰς τὴν περιφιμον Ζακύνθο διὰ νὰ κυτὰ τὸ
δικεόνμα διὰ τοῦτο ἡμεῖς μοικρὶ καὶ μεγάλοι τ' παρακαλοῦμεν νὰ μὰς δόση ἀνή-
τανε βολετὸς διὰ κόνσολο καὶ κυθερνίτη μας τὸν σιδρ Κόντε φραντζεσκο ἐπονα-
μαζομενον Ρώμα διὰ νὰ ἐπιπρὶ τὸ δικεόνμα νὰ τὸ προσφέρη ὅτάν εἶναι χρεια ὁμ-
πρὸς εἰς πᾶσα πομπλικο ραπρεζένταντε κατὰ πὸς ἡ χρεια τὸ φέρι καὶ ὁ κερὸς
διὰ νὰ λαθενομεν τὸ δικεόν μας τὸ ὅπιον σουδιτον σου καὶ ἄρχοντα τ' παρακα-
λοῦμεν νὰ μὰς τὸν ψηφίσης καὶ νὰ τὸν φανερόσης εἰς ὅλον τὸ νισιὸν τῆς Ζακύνθου
πὸς ἀπὸ τὴν σιμέρον εἶναι ἐπιτροπος καὶ Κόνσολος τ' τουρκομεριτῶν ὁ ἄνθεν Ρώ-
μας διατὶ ἡμας θέβοση εἰς αὐτὸν πὸς τὸ δικεόν μας καὶ ἡ πραγματίες μα εἶναι σι-
γούραι ὁπὸταν τὰς εἰλαμεν ἡ ταις ἀφίσουν οἱ παρασοκίρηπ μας εἶναι ὁσὴν νὰ ταις
ἤκαμεν εἰς τὰ χέρια μας διατὶ ἔτοῦτος ὁ ἄρχοντας ἔχει ἕνα καλὸν ὄνομα ὁμπρὸς
εἰς ὅλους τοὺς χριστιανούς τοῦ τόπουμα καὶ εἰς ὅσους τὸν γνορίζουν καὶ τοῦτο το
φανερόνουν ἡ καρικαις ὁπὸ ἔλαθεν ἀπὸ τ' πατρίδα του καὶ ὄλοι ἔμειναν ευχα-
ρισμένη καθὸς τὸ μαρτιροῦν μὲ τὸ στόμα τους καὶ ἀνιταν τρόπος τὸν ἤθελαν νὰ
εἶναι πάντοτε καὶ τοῦτο τὸ νξέυρσημεν ὄλοι μας διατὶ πρατιγάρσημεν μὲ τὰ ζιλά μας
αὐτοῦ διὰ τοῦτο παρακαλοῦμεν τ' σὴν γαλινότητα νὰ τὸν ψηφίσης ὡς ἀνωθεν καὶ
ἀν ὄεν θέλιση νὰ λάβη ἔτοῦτο τὸ θάρος διατὶ εὐρίσκαται μοναχὸς τ' προσκυνούμεν
καὶ τὴν παρακαλοῦμεν νὰ τὸν προστάξης νὰ τὸ λάβη, καὶ διὰ τοῦτην τὴν καλοσήνη
ὁπὸ ἔθλης μὰς κάμηε κυριος ὁ θεὸς θέλει τ' δόση ζοῆν πολὴν καὶ τιμηὴν καὶ
ἀξίαν περισστέραν καὶ τὴν βασιλῆαν τῶν οὐρανῶν δωρεὰν ταῦτα μὲν καὶ παλὴν
τὴν προσκινούμεν

1735 Σεπτεβου. 16 μισολόνγκι
τσης Γαλινότητος δούλοι
μισολονγκίταις(*)

(*) Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ὑπάρχει εἰς χεῖρας τῆς οἰκογενείας Ρώμα ἐν πρωτο-
τύπῳ· πιθανῶς δὲ τὸ ἔτερον πρωτότυπον εὐρίσκαται ἐν τῷ Ἀρχιεπιφυλακεῖῳ Ζακύν-
θου, ἀτε ἀποσταλὲν πρὸς τὸν Γενικὸν Διοικητὴν (35).

(*) Ἐν ἔτει 1729 ἀναφέρονται τέσσαρες φρεγάται ἀνήκουσαι εἰς τοὺς Ζακυν-
θίους Ἀντώνιον Δακορώναν καὶ Ἰωάννην Μουσιούμαν, καὶ τοὺς Κεφαλλῆνας Στα-
ματάκην καὶ Κονδούρην.

Ἄγνων ἂν μέχρι τοῦ 1739 τὸ Μεσολόγγιον εἶχε πλοῖόν τι ἄξιον λόγου, ἀφοῦ αἱ μέχρι τοῦ ἔτους τούτου ἐκθέσεις ἀναφέρουσι μόνα τῶν Κεφαλλήνων πλοῖα ἐλλιμενισμένα ἐντὸς τοῦ ἁγίου Σώστου, οὕτω μετὰ τινος πιθανότητος δύναται νὰ ὀρισθῇ τὸ ἔτος 1740 ὡς ἀρχὴ τῆς περὶ τὰ ναυτικά ἐπιδόσεως τῶν Μεσολογγιῶν (36).

Ἡ εἰς ἀνάδειξιν τῆς ναυτιλίας ταύτης συνετέλεσαν πολλαὶ περιστάσεις, πρὸ πάντων δὲ αὕτῃ ἡ ἀπληστία τῶν Ἑνετῶν, οἵτινες ἐνῶ κατηγοροῦν τοὺς Τούρκους ἐπὶ τῷ ἐλαττώματι τούτῳ, δι' ἐντέχνου φορολογίας ἀνεδειχθησαν οἱ ἀπληστότεροι τῶν ἐμπόρων. Τὰ διὰ τὴν Ἑνετίαν προσωρισμένα ἑλληνικὰ ἐμπορεύματα ἐφορολογοῦντο ὑπὸ τῶν Τούρκων τελωνῶν καὶ τῶν Ἑνετῶν προξένων, ἐπιβιβαζόμενα δ' ἐπὶ ἐνετικῷ πλοίῳ αὐθαιρέτως κανονίζοντος τὸν ναύλον, ὑπεχρεοῦντο ν' ἀποβιβασθῶσιν ἐν τῷ λοιμοκαθαρητηρίῳ τῆς Κερκύρας πρὸς ὑγειονομικὴν δῆθεν ἐπιθεώρησιν, ἐντεῦθεν δὲ ὑπ' ἄλλου πλοίου παραλαμβανόμενα ἐδρακτιζόντο ὑπὸ τῶν ἐν Κερκύρα καὶ Ἑνετία τελωνιακῶν καὶ λιμενικῶν ἀρχῶν, ὥστε πρὶν ταῦτα φθάσασιν εἰς τὸν πρὸς δὴ ὄρον ἐπλήρουν τὰ θαλάσσια τῶν προξένων, λιμεναρχῶν, τελωνῶν καὶ πρὸ πάντων τῶν πλοιαρχῶν, οἵτινες ἐν τῷ ναύῳ κατελόγιζον ὅσα δικαιώματα ἔτιον εἰς τοὺς προξένους καὶ λιμενάρχους.

Ἄν ἡ Ἑλλάς εἶχε τὴν τύχην νὰ ὑπεκφύγῃ τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν οὐδεμία τῶν ξένων σημαῖων ἠδύνατό ποτε νὰ ἐπισκεφθῇ τοὺς λιμένας αὐτῆς, πολλῶ δὲ μᾶλλον νὰ συναγωνισθῇ πρὸς τὸν φύσει ναυτικὸν καὶ ἔμπορον Ἑλληνα' ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ποτήριον, δι' οὗ ἐπότισε τὸ δυστυχὲς ἡμῶν γένος ἡ Πρόνοια, ἦν τόσον δηλητηριώδες, ὥστε ἀπορίας ἄξιον, οὐχὶ πῶς ἐν τῇ φοβερᾷ ἐκείνῃ ἀγωνίᾳ δὲν ἀνεδειχθησαν αἱ ἰδιάζουσαι εἰς τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν ἀρεταί, ἀλλὰ πῶς κατάρθωσαν νὰ διασωθῶσι καὶ αὐτὰ τὰ ὀλίγα λείψανα τ' ἀποτελοῦντα τὸν σημερινὸν ἑλληνισμὸν. Πρωτίστη τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἔμπορίου θάσις εἶναι ἡ εὐνομία, συνεπάγουσα τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἰδιοκτησίας, ὃ δὲ τουρκοκρατούμενος Ἑλληὴν ἔζη ὑπὸ τὸν ἀνομον ζυγὸν τῶν Ἀσιασῶν ληστῶν ἐπιμελῶς ἀποκρύπτων ἀπὸ τῆς βασκανίας παντὸς ὀφθαλμοῦ καὶ αὐτὰ τὰ ὀλίγα κέρδη τῶν αἵματηρῶν αὐτοῦ ἰδρωτῶν. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀνασκαπτομένης τῆς γῆς συνεχῶς ἀνακαλύπτονται χρηματικὰ ποσά, τὰ ὁποῖα οἱ φιλύποπτοι ἐκείνοι ἀνθρώποι ἐπροτίμησαν νὰ ἐμπιστευθῶσι μᾶλλον εἰς σπήλαια, θράχους καὶ δένδρα ἢ ἐν τῷ οὐκῶ αὐτῶν δυναμένῳ νὰ συληθῇ καὶ ἀνασκαφῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἢ τῆς προηγηθείσης αὐτῶν συμμορίας τῶν Καταλάνων. Ὡς γνωστὸν μέχρις αὐτῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 οὐ μόνον ὁ σουλτάνος ἀλλὰ καὶ ὁ ἐλάχιστος πασᾶς αὐθαιρέτως ἠδύνατο νὰ κρεμάσῃ ἕνα χριστιανὸν καὶ δημεύσῃ τὴν περιουσίαν αὐτοῦ· διὰ τοῦτο δ' ἕκαστος ἐπροτίμησε νὰ σωθῇ προσποιούμενος ἀνέχθειαν δυναμένην νὰ διεγείρῃ τὸν οἶκτον καὶ τοῦ πνευστερέου τῶν ὀθωμανῶν, διότι, καθὼς ἔλεγον οἱ Χῖοι, καὶ αὕτῃ ἡ τυχαιὰ τοῦ Τούρκου συνάντησις ἐ κ ὀ σ τ ι ζ ε.

Τούρκον εἶδες; ἄσπρα θέλει!

κι' ἄλλον εἶδες; κι' ἄλλα θέλει!

Ἄλλὰ καὶ ἂν ἔζη εἰς πόλεις, αἵτινες τῷ παρεῖχον σχετικὴν τινα ἀσφάλειαν, καὶ ἂν ὑπὸ τὴν προστασίαν ἡμέρου τινὸς πασᾶ ἀνενοχλήτως ἠδύνατο νὰ φανερώσῃ τ' ἀποταμιεύματα τῆς φιλοπονίας καὶ οἰκονομίας αὐτοῦ, ὃ ραγιδᾶς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν ναυτιλίαν διὰ τὸν ἀπλοῦστατον λόγον, ὅτι τὰ τότε πλοῖα ἦσαν πολυδάπανα. Τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας διεσταύρουν οἱ πειραταὶ τοῦ Δουαλχίνου τῆς Σκόδρας, τῆς Βαρβαρικῆς Τριπόλεως, τοῦ Ἀλγερίου καὶ τῆς Τύνιδος, οἵτινες μὴ ἀρκοῦμενοι εἰς τὴν λείαν τοῦ πλοίου καὶ τοῦ φορτίου ἀπῆγαγον καὶ αὐτὰ τὰ πηλρῶματα εἰς αἰχμαλωσίαν πικροτέραν καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου· πρὸς ὑπερνίκησιν τοῦ φοβεροῦ τούτου κινδύνου τὰ πλοῖα ὤφειλον νὰ ἔχωσι πολυάριθμον πλήρωμα καὶ πυροβολικὸν καὶ νὰ ὦσι μεγάλα (37) καὶ ταχύπλοα, ἰδιόητες ἀπαιτούσαι θυσίας ἀνωτέρας τῶν δυνάμεων τῶν τότε ἑλληνικῶν θαλασσιῶν.

Ἡ γεωγραφικὴ θέσις καὶ πρὸ πάντων ἡ ἀγωνία τοῦ ἐδάφους τῶν ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ ἐκτεινομένων πόλεων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος προώριζον τοὺς κατοίκους αὐτῶν εἰς ἐξάσκησιν τοῦ ναυτικοῦ ἐπιτηδεύματος μᾶλλον ἢ

τούς ἀντιπέραν οἰκοῦντας Πελοποννησίους, οἵτινες καὶ λιμνένων στεροῦνται καὶ εὐφροωτέραν γῆν ἔχουσιν, ἔξ ἧς ἠδύναντο νὰ πορισθῶσιν ἀνετώτερον τὰ πρὸς τὸ ζῆν, χωρὶς νὰ διεγειρῶσι καὶ τὴν ἀπληστίαν τῶν Τούρκων κατόχων πλουσιωτάτων τιμαρίων. Ἐκ τῶν Στερεοελλαδιτῶν μόνοι οἱ Ἀκαρνᾶνες ἠδύναντο ἐπιδιωδόμενοι εἰς τὴν γεωργίαν ν' ἀναδείξωσι τὴν εὐφορον αὐτῶν γῆν κέντρον σπουδαίου ἐμπορίου δυναμένου ν' ἀναπτύξῃ τὴν ναυτιλίαν τῶν κατοικούντων τὰ παράλια, ἀφοῦ μάλιστα καὶ οἱ Τούρκοι δὲν ἐτόλμων ν' ἀρπάσωσιν ἀτιμωρητὴ τὴν περιουσίαν τῶν ραγιῶδων τοῦ Κάρλελι' ἀπὸ τῶν ἠρωϊκῶν ὅμως χρόνων μέχρι σήμερον οἱ Ἀκαρνᾶνες, ζῶντες τὸν παλαιὸν αὐτῶν θίον, περιφρόνησαν καὶ γεωργίαν καὶ ἐμπόριον, δοξάζοντες, ὅτι ἐπλάσθησαν διὰ μόνον τὸν σίδηρον.

Ἄγνοῶ ὅποιαν ἐπιρροὴν ἐξήσκησεν ὁ σίδηρος τῶν Ἀκαρνάνων καὶ ἐπὶ τῶν ἐν Μεσολογίᾳ Τούρκων, ἐκ τῶν ὑπ' ὄψει ὅμως ἐκθέσεων δηλοῦται, ὅτι οὗτοι ἔζων ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τοὺς κατοίκους, ὅτι ὁ καθῆς μὴ θέλων πιθανῶς ν' ἀνταλλάξῃ τὸ Μεσολόγγιον πρὸς τοὺς δρυμοὺς τοῦ Βάλτου, εἰς οὗς ἀπήγοντο οἱ ἀιχμαλωτιζόμενοι συνάδελφοι αὐτοῦ, διετέλει εἰς φιλικωτάτας πρὸς τοὺς προκρίτους σχέσεις, μόνον ἐν καιρῷ λοιμοῦ καὶ ἐν συνοδίᾳ τῶν προκρίτων τούτων ἐξερχόμενος τῆς πόλεως, καὶ ὅτι τὰ ἀνοχῆ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν ἐπισκεπτόμενα τὸν Ἅγιον Σώστην πειρατικὰ πλοῖα ἐλήϊζον μὲν τὴν ἐνετικὴν σημαίαν, οὐδέποτε ὅμως διήρπασαν τὸ Μεσολόγγιον ἢ ἀπήγαγον εἰς ἀιχμαλωσίαν Μεσολογγίτην. Οἱ τότε Μεσολογγίται ἔζων ἐκ τῆς ἀλιείας καὶ ἐκ τῶν εἰς τὸν λιμένα αὐτῶν συγκεντρουμένων ὀλίγων τῆς Ἀκαρνανίας προϊόντων, ἥτοι θαλανθιδίων, τυρίων, μαλλίων καὶ καπνῶν, εἰς φόρτον τῶν ὀπίων ἐπιροπιῶν τὰ πλοῖα τῶν Κεφαλλήνων' οἱ τελευταῖοι διατελοῦντες εἰς στενωτάτας φιλικὰς καὶ συγγενικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς Μεσολογγίτας ἐδοκίμασαν διὰ πολυχρονίου πείρας τὴν τιμιότητα καὶ δραστηριότητα αὐτῶν, ἀρετὰς ἀπαραιτήτους εἰς ἀνάδειξιν τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας· ἀλλ' ἡ αὐτὴ πείρα τοὺς ἐδίδωκεν, ὅτι οἱ προξενικοὶ φόροι καὶ τὰ διαμετακομιστήρια τῶν Ἐνετῶν οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ ἐντεχνος ληστεία καὶ καταστροφή παντὸς ἄλλου ναυτικοῦ δυναμένου νὰ συναγωνισθῇ πρὸς τὰ πλοῖα τῶν πατρικίων. Τὰς περισσότερας ταύτας καλῶς σταθμίσαντες οἱ πρακτικοὶ Κεφαλλῆνες ἔθεωρησαν συμφέρον νὰ λύσωσι τὰ θαλάντια αὐτῶν ὑπὲρ τῆς ναυτιλίας τῶν Μεσολογγιτῶν, οἵτινες, καθὸ ὑπήκοοι τοῦ σουλτάνου, οὔτε προξενικὰ δικαιώματα ἐπλήρονον οὔτε τὰ ἀυθαίρετα τιμολόγια τῶν ὀθωμανῶν τελωνῶν ἀνεγνώριζον. Τὰς σκέψεις τῶν Κεφαλλήνων συμφερισθέντες καὶ οἱ Ζακύνθιοι συνέτρεξαν διὰ τῶν κεφαλαίων αὐτῶν τοὺς Γαλαξειδιώτας, τῶν ὁποίων ἡ παλαιὰ ναυτιλία ἐλλείπει κεφαλαίων ὅλον ἐν κατεστρέφετο (38). Οὕτω δ' ὡς ἐκ θαύματος ἀνεφάνθησαν ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ δύο ναυτιλῖαι, ἀρκετὰ ἰσχυραί, ὅπως παραταχθῶσι πρὸς τοὺς πειρατὰς καὶ ἀρκετὰ δραστήριοι, ὅπως διαφιλονεικήσωσι τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον πρὸς ὄλους τοὺς ξένους.

Ἄπ' αὐτῆς τῆς ἰδρύσεως τῶν ἐν Πάτραις καὶ Ναυπάκτῳ προξενίων παρετήρηθη, ὅτι οὔτε οἱ Κεφαλλῆνες οὔτε οἱ Ζακύνθιοι συνήνεσαν εἰς πληρωμὴν τῶν προξενικῶν δικαιωμάτων' οἱ πρῶτοι προφασιζόμενοι ἀνέχειαν ἐξέδιδον συναλλάγματα μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἐξαργυρούμενα(*) οἱ δὲ Ζακύνθιοι παρουσιάσαντες εἰς τοὺς προξένους χρυσόβουλλόν τι τῶν τελευταίων δεσποτῶν τῆς Πελοποννήσου χορηγοῦν αὐτοῖς ἐλευθερίαν ἐμπορίου διεκέρυξαν, ὅτι συνεπεία τούτου ἐνωσοῦσι νὰ μὲνῶσιν ἀφορολόγητοι(**), ἐπειδὴ ὅμως ἀμφότεροι ἐβιάσθησαν νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τοὺς νόμους τῆς μητροπόλεως, οὐν τῷ χρόνῳ ἐξευρέθη ἕτερον ἠρωϊκὸν μέσον πρὸς ἀτιμώρητον δολίευσιν αὐτῶν, διότι αὐτοὶ μὲν μετέφερον λαθρεμπορικῶς τὰ διὰ τὰς Ἰονίους νήσους προωρισμένα φορτία Τουρκικὰ δὲ πλοῖα ὑπ' αὐτῶν ναυλούμενα(39) μετεκρίμιζον μέχρι Κερκύρας

(*) Ἐν ἔτει 1731 ὁ Κουμάνος πέμπει εἰς Κεφαλληνίαν τὸν υἱὸν του πρὸς εἰσπραξίαν τῶν δικαιωμάτων, τὰ ὁποῖα ὄφειλον εἰς τὸ ἐν Ναυπάκτῳ προξενεῖον πλῆθον τῶν τριακοντα πλοιοάρχων (caravochiri). Ἐκθεσις τῆς 30 Νοεμβρίου 1731.

(**) In virtù di certo privilegio di quella communita del 1453 del tempo appunto, come si crede, in cui questo Regno veniva signoreggiato da Corona estera Christiana. Ἐκθεσις Κουμάνου, 9 Ἰανουαρίου 1738.

όσα έμπορεύματα έστέλλοντο εις 'Ενετίαν' ούτω δέ τό μὲν προξενεῖον έστερεῖτο τῶν δικαιωμάτων, εις άπλήν δέ μεταφοράν ἀπό Κερκύρας εις 'Ενετίαν περιωρίσθησαν οἱ 'Ενετοί πλοίαρχοι, i veri sudditi del Serenissimo Prncipe, ὡς γράφει ὁ Κούμανος καταμηνύων εις τούς Πέντε τούς συμπατριώτας αὐτοῦ (*). Ἡ κατάχρησις ἦν φανερά, ἐπειδή ὁμως ἔλειπον οἱ πρὸς τιμωρίαν αὐτῆς εὐλογοφανεῖς τύποι, οἱ Πέντε ἐθεώρησαν φρονιμώτερον ν' ἀνεχθῶσι τό ἐμπορικόν τέχνασμα τῶν ὑπηκόων αὐτῶν ἢ νά προθῶσιν εις ἔργα θίας πρὸς άπλήν ἱκασοποίησιν τῶν συμφερόντων τοῦ προξένου, ὡς προερρέθη, τὴν δραστηριότητα τοῦ Κουμάνου ἀνεγνρίζον καί κατ' ἀξίαν ἀντήρμιεψαν ὡς Πέντε, ὡς 'Ενετοί ὁμως ἐβδελύττοντο τὴν ποταπότητα τοῦ χαρακτηῖρος αὐτοῦ καί πρὸ πάντων τὸν ὑπερβολικόν ἐκείνον ζῆλον τὸν ὅποιον ὁ Κεφαλλῆν ὑπάλληλος ἐπεδείκνυε κατάσκοπεύων καί δυσφημῶν τούς συμπατριώτας αὐτοῦ. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦν θεσάκις ἔξοχον πρόσωπον, ἐν τῇ ταπεινῇ ὁμως αὐτοῦ θέσει ἀνέδειξε τὴν αὐτὴν κακίαν ἣτις θεωρεῖται ὡς τό μόνον συστατικόν παντός ἐξωμότου' ὡς γνωστόν, αἱ ὑπηρεσίαι τῶν ἐξωμοτῶν τούτων ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον ἀμειβονται, αὐτό ὁμως τό πρόσωπον διεγείρει τὴν βδελυγμίαν καί ἐκείνων τούς ὀπίους ὑπηρετεῖ' οὔτε ὁ Τοῦρκος ὑπολήπτεται τὸν Βυζαντινὸν ἐξωμότην, οὔτε ὁ 'Ενετός, οὔτε αὐτός ὁ "Αγγλος ἠγάπησάν ποτε τούς χάριν θαυμάτων καί χρημάτων δολιευθέντας τό ἴδιον αὐτῶν ἔθνος.

'Αποτυχῶν τῶν Πέντε ὁ Κούμανος καταμηνύει πρὸς τὸν ἐν Κερκύρα σταθμεύοντα γενικὸν τῆς θαλάσσης προνοητήν, "Εριτζον τὸν Β', τό ἐπιζήμιον εις τὰ ἐνετικά συμφέροντα τέχνασμα τῶν Ἰονίων, καί παρακαλεῖ τοῦτον θερμῶς, ὅπως διατάξῃ τὸν διευθυντὴν τοῦ λοιμοκαθαρητηρίου ἵνα τοῦ λοιποῦ μὴ παραδίδῃ πᾶν ἐξ 'Ελλάδος προερχόμενον φορτίον, ἂν δὲν ἐπιδείξῃ ὁ φορτωτῆς ἀπόδειξιν περὶ πληρωμῆς τῶν δικαιωμάτων τοῦ προξενείου, μὴ παρουσιαζομένης δέ ταύτης ὀφείλει ν' ἀπαιτῆ «ἀπὸ παντός μὲν δέματος μετὰξῆς 400 λιτρῶν, πέντε τουρκικὰ γρόσια, ἀφ' ἐκάστου σάκκου σιτηρῶν, 4 γρόσια, ἀφ' ἐκάστου σάκκου κηροῦ, 1 γρόσιον, ἀπὸ δὲ τῶν μαλλίων καί ἄλλων ἐμπορευμάτων 1% ἐπὶ τῆς ἀξίας» (**).

'Επὶ τέλους οἱ Πέντε λαβόντες ὑπ' ὄψει τὰς ἀναφορὰς τῶν διαδόχων τοῦ Κουμάνου ἠθέλησαν νά θέσωσι φραγμὸν εις τό τοιοῦτον ἐμπόριον τῶν Ἰονίων' ὅθεν καί ὄρισαντες ἄλλα διαμετακομιστήρια ἀπέκρυψαν ἐπιτήδες τὰς ἔδρας αὐτῶν εις τὰς πρὸς τούς ἐμπόρους τῆς Στερεᾶς καί τῆς Πελοποννήσου ἐντύπους ἑλληνικὰς προκηρυξείας, μὲ τὸν σκοπὸν τοῦ νά γνωρίσωσι τὰ διαμετακομιστήρια ταῦτα μόνον οἱ 'Ενετοί πλοίαρχοι (***) ἀλλ' ὁ περὶ τοιαύτας ἐφευρέσεις γόνιμος νοῦς τοῦ "Ελληνος ἐμπόρου κατώρθωσε νά ἐκμηδενίσῃ καί τό πονηρὸν τοῦτο τέχνασμα διὰ τῆς προμηθεύσεως πονηρᾶς συνεννοήσεως τῶν Κεφαλλῆνων καί Ζακυνθίων πρὸς τούς Μεσολογγίτας καί Γαλαξειδιώτας, οἵτινες ἐγνώριζον, ὅτι πλὴν τῆς 'Ενετίας ὑπῆρχον καί ἄλλοι λιμένες ἐν τῷ Ἄδρια καί τῇ Μεσογαίᾳ.

Περὶ τοῦ ναυτικοῦ τῶν Γαλαξειδιωτῶν ὀλιγίστας εἰδήσεις διέσωσαν αἱ ἐκθέσεις αἵτινες, ἐνῶ ἰσχυρίζονται, ὅτι καί τοῦτο συνετέλεσεν εις κατάπτωσιν τοῦ ἐνετικοῦ ἐμπορίου δὲν ἐξηγοῦσι κατὰ πόσον ἡμιλλᾶτο πρὸς τό τῶν Μεσολογγιτῶν' πλὴν τῆς μεγάλης χωρητικότητος πλοίων ἀμφοτέραι αἱ ναυτικαὶ αὐταὶ πόλεις εἶχαν καί πλοίαρκα μετερχόμενα τὴν ἀκτοπλοῖαν τοῦ Κορινθιακοῦ' μία τῶν ἐκθέσεων ὀρίζουσα τὸν ναῦλον ἐνδὲ τῶν πλοιαρίων τούτων (****) ὀδηγεῖ ἡμᾶς εις ἀναλογικὴν ἐκτίμησιν τῶν κερδῶν τῶν μεγαλειτέρων πλοίων δι' ὅτι, ἂν παραθάλωμεν ἀντὶ πόσου ναύλου τό κοιλὸν τῆς κριθῆς μεταφέρεται σήμερον ἀπὸ Κορινθίου εις Αἴγιον, εὐκόλως δυνάμεθα νά ὀρίσωμεν τὸν κατὰ γεωγραφικὸν μῆλλον ναῦλον τῶν μεγαλειτέρων πλοίων, τῶν ὁποίων γινώσκωμεν τὴν χωρητικότητα ἐκ τοῦ ἐξῆς καταλόγου τοῦ προξένου Ἰωάννου Λάππου

(*) Ἐκθέσις 10 Δεκεμβρίου 1737.

(**) Ἐκθέσις τῆς 24 Αὐγούστου 1733.

(***) Ἐκθέσις τῆς 10 Ἰανουαρίου καί 12 Φεβρουαρίου 1755.

(****) Τὸ Γαλαξειδιωτικὸν τοῦτο πλοίαριον μετέφερε 3.100 κοιλὰ κριθῆς ἐκ Κορινθίου εις Αἴγιον, πρὸς ἕνα παρὰν τό κοιλόν. Ἐκθέσις 13 Νοεμβρίου 1787.

ὡς ἕκαστος παρατηρεῖ, ἡ καταγραφή αὐτῆ τῶν πλοίων τοῦ Μεσολογγίου ἀντιστοιχεῖ πρὸς αὐτὸ περίπου τὸ ἐπίσημον νηολόγιον τῶν ἡμετέρων λιμεναρχείων, δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο πολὺ ἐνδιαφέρει ἡμᾶς, οὔτε αὐτὰ τὰ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως πλοῖα τοσοῦτον ἀκριβῶς γινώσκοντας.

Σημείωσις περὶ τῶν ὄσα μεσολογγίτικα πλοῖα εὐρίσκονται ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐν Μεσολογγίῳ (12 Νοεμβρίου 1764)

1. Πολάκα(*) χωρητικότητος τόννων(**) 350, ἀνήκουσα(***) εἰς τὸν Πέτρον Ζάλλκαν.
2. Πολάκα τόννων 300, ἀγορασθεῖσα ἐν Λιθόρνῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Παῦλον Σαράντην.
3. Πολάκα τόννων 320, ἀγορασθεῖσα ἐν Λιθόρνῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ἀποστόλην Κοτσάνην.
4. Πολάκα τόννων 240, ἀγορασθεῖσα ἐν Λοθόρνῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ζαφεῖρην Λάντον.
5. Πολάκα τόννων 230, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Κώσταν Κρασάν.
6. Κέκια(****) τόννων 140, ἀγορασθεῖσα ἐν Λιθόρνῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Κωνσταντῆν Ζορμπᾶν.
7. Πολάκα τόννων 300, ἀγορασθεῖσα ἐν Βαρβαρία καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ἀθάνασιον Ξαχιέρην.
8. Φρεγάτα(*****) τόννων 180, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Σπύρον Μαρούλην.
9. Φρεγάτα τόννων 160, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ἀποστόλην Καψάλην.
10. Φρεγάτα τόννων 130, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Θεοδωρῆ Κοτσικάρην.
11. Πίγγος(*****) τόννων 170, ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Γρηγόρη Κοτσικάρην.
11. Πίγγος(*****) τόννων 170, ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Παῦλον Κοτσικάρην.

(*) Polaca, γαλλιστὶ Polacre, πλοῖον μὲ τρεῖς ἰστούς· κατὰ τὸν ναυτικολόγον Jai ἡ λέξις Polacre παρεφθάρη ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ Πολλή Ἄκρα, ἰδιότι ἀληθῶς τὰ πλοῖα ταῦτα εἶχον ὀξεῖαν τὴν πῦραν.

(**) Τὸ ἐνετικὸν ἔγγραφον σημεῖοι ἐπιτετημένως Ma ἤτοι Modia, ἑλληνιστὶ μόδια· μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδος ἡ χωρητικότης τῶν εὐρωπαϊκῶν πλοίων κατεμετρεῖτο διὰ μοδίων ἰσοδυνάμων πρὸς τοὺς ἕκτοτε παραδεδομένους τόννους· ἀλλ' ὡς φαίνεται, οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἐπρωτίμων τοῦ τόννου τὸ μόδιον.(40)

(***) Τὸ ἐνετικὸν ἔγγραφον φέρει πάντοτε τὴν λέξιν Patron, δηλοῦσαν τὸν τε πλοίαρχον καὶ τὸν ἰδιοκτῆτην· οἱ πλείστοι θεβαίως τῶν Μεσολογγιτῶν τούτων ἦσαν συγχρόνως ἰδιοκτῆται καὶ πλοίαρχοι, ἐπειδὴ ὁμοῦ ἐν τῇ ἀπαριθμῆσει τῶν συμμετοκῶν πλοίων ἐνῷ ρητῶς μνημονεῖται ὁ πλοίαρχος τῆς Μεσολογγίτης, σημεῖοῦται ὡς patron Κεφαλλῆν, διὰ τοῦτο ἐπρωτίμωσα τὴν γενικωτέραν φράσιν (ἀνήκουσα) ὡς δηλοῦσαν ἀμφοτέρους.

(****) Ἐδος μεγάλου καϊκίου (ἀγγλιστὶ S.Z. coss).

(*****) Ἡ φρεγάτα, οὕτω καλουμένη εἰς ἀπάσας τὰς γλώσσας, ἦν ταχύπλοον, τρίστονον καὶ καλῶς ὤπλισμένον πλοῖον, ἀντιστοιχοῦν κατὰ τὸν Jai, πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἀφρακτον ἐξ οὗ καὶ καθὰ παραφθορὰν παρήχθη τὸ ὄνομα Fregata.

(*****) Pinco, γαλλιστὶ Pinque, τρίστονον πλοῖον μετὰ πλατείας κοιλίας.

13. Φρεγάτα τόνων 140, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Γιάννον Ραβδόπουλον.
14. Μαρτίγγος(*) τόνων 115, ναυπηγηθεὶς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Γεώργιον Τυράκον.
15. Μαρτίγγος τόνων 110, ναυπηγηθεὶς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Ἰλλιάδ Παναγιόπουλον.
16. Μαρτίγγος τόνων 120, ναυπηγηθεὶς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Διαμαντῆν Διμέρην.
17. Μαρτίγγος τόνων 90, ναυπηγηθεὶς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Κωνσταντῆν Πεδάκον.
18. Μαρτίγγος τόνων 125, ναυπηγηθεὶς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Κωνσταντῆν Ψωμάκην.
19. Μαρτίγγος τόνων 120, ναυπηγηθεὶς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Κώσταν Λέκασ.
20. Μαρτίγγος τόνων 70, ναυπηγηθεὶς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Πέτρον Βλαθέλην.
21. Μαρτίγγος τόνων 65, ναυπηγηθεὶς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Μίκον Ζόρμπην.
22. Μαρτίγγος τόνων 100, ναυπηγηθεὶς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Μίκον Ἰλθερᾶν.
23. Μαρτίγγος τόνων 100, ναυπηγηθεὶς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Θεοδωρῆν Κακλαμάνον.
24. Μαρτίγγος τόνων 75, ναυπηγηθεὶς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Γαλιάνην Ταμπάκην.
25. Μαρτίγγος τόνων 120, ἀγορασθεὶς παρὰ τινος Κρητὸς καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Ἀντώνιον Σκαρπαλέντζην.
26. Μαρτίγγος τόνων 75, ναυπηγηθεὶς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Γιάννην Κάζην.
27. Μαρτίγγος τόνων 110, ναυπηγηθεὶς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Κώσταν Δήμαρον.
28. Μαρτίγγος τόνων 120, ἀγορασθεὶς ἐν Κρήτῃ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Μαθιὸν Κανόπουλον.
29. Φρεγάτα τόνων 140, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ἀσημάκην Καλταθάην.
30. Φρεγάτα τόνων 130, ἀγορασθεῖσα ἐν Φιούμῃ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ζώνη Καλλιμάχην.
31. Μαρτίγγος τόνων 70, ναυπηγηθεὶς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Δημήτρην Καθαζάρην.
32. Μαρτίγγος τόνων 140, ἀγορασθεὶς παρ' Ἄγγλου καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Δημήτρην Σιδέρην.
33. Μαρτίγγος τόνων 95, ναυπηγηθεὶς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Γεωργάκην Ἄγλυτον.
34. Μαρτίγγος τόνων 100, ναυπηγηθεὶς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Κωνσταντῆν Βλαχιώτην,

(*) Martegno, Martegao, ἴσως κατὰ παραφθορὰν τοῦ Marsiliana, εἰδους πλοίων ὀνομασθέντων οὕτω διότι ἐπλεον μέχρι καὶ πέραν τῆς Μασσαλίας.

35. Μαρτίγγος τόννων 85, ναυπηγηθείς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Ἄνδροῦτσον Κοτσακάρην.

36. Μαρτίγγος τόννων 130, ναυπηγηθείς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Κωνσταντῆν Πάρλαν.

37. Μαρτίγγος τόννων 75, ναυπηγηθείς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Ζήσιμον Μαλισιάνον.

38. Φρεγάτα τόννων 160, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Χριστόδουλον Κανόπουλον.

39. Μαρτίγγος τόννων 120, ναυπηγηθείς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Σταματάκην Βαλσαμάκην.

40. Μαρτίγγος τόννων 90, ναυπηγηθείς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Παναγιώτην Κουρκουμέλην.

41. Μαρτίγγος τόννων 115, ναυπηγηθείς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Σπύρον Κρητικόν.

42. Μαρτίγγος τόννων 120, ναυπηγηθείς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Ζώην τοῦ Γουλιάμου.

43. Φρεγάτα τόννων 150, ναυπηγηθεῖσα ἐν Πρεβέζῃ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Μάνθον Τρικούπην.

44. Καΐκιον τόννων 50, ναυπηγηθέν ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Θωμάν Καλαμπαλίκην.

45. Καΐκιον τόννων 30, ναυπηγηθέν ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Ἀναστάσην Μαστρογιάννην.

46. Φρεγάτα τόννων 135, κομισθεῖσα ἐκ Τεργέστης καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ζώην Ραχιμάκην.

47—48. Δύο φρεγάται χωρητικότητος τόννων 150, ναυπηγούμεναι, καὶ ἀνήκουσαι εἰς τοὺς Θεοχάρην Κουρκουμέλην καὶ τὸν Κωνσταντῆν Ξαχιέρην.

Κατάλογος τῶν ἐν Ἀνατολικῷ Πλοίων

49. Πολάκα τόννων 200, ναυπηγηθεῖσα ἐν Ἀνατολικῷ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Γρηγόρην Σκάρδην.

50. Πολάκα τόννων 230, ναυπηγηθεῖσα ἐν Τεργέστη καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ζαφείρην Φίλτην.

51. Μαρτίγγος τόννων 120, ναυπηγηθείς ἐν Ἀνατολικῷ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Ἀποστόλην Νεγρέζην.

52. Μαρτίγγος τόννων 140, ναυπηγηθείς ἐν Ἀνατολικῷ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Μίκον Βασιλάκην.

Πλοῖα συμμετοχικά Κεφαλλήνων καὶ Ἰθακησίων πρὸς Μεσολογγίτας· τὰ πληρώματα ἀποτελοῦνται ἐκ Κεφαλλήνων καὶ Ἰθακησίων, ἀλλ' οἱ πλοίαρχοι εἶναι πάντοτε Μεσολογγῖται.

53. Φρεγάτα τόννων 160, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ἀνδρέαν Ριτζαρδόπουλον.

54. Φρεγάτα τόννων 180, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Νικόλαον Κούμπαν.

55. Φρεγάτα τόννων 140, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Μαρῖνον Κούμπαν.

56. Φρεγάτα τόνων 180, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ἀποστόλην Κουνδούρη.
57. Φρεγάτα τόνων 140, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ζαννὴν Καλλιγᾶν.
58. Φρεγάτα τόνων 140, ἀγορασθεῖσα ἐν Λιθόρνῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ἀντώνιον Κουνδούρη.
59. Φρεγάτα τόνων 130, ἀγορασθεῖσα ἐν Λιθόρνῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ἰωάννην Κούμπαν.
60. Φρεγάτα τόνων 160, ναυπηγηθεῖσα εἰς Κουνουπέλι (Cunupuli) καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ἀλβίζην Κουνδούρη.
61. Φρεγάτα τόνων 180, ναυπηγηθεῖσα εἰς Κουνουπέλι καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Γιάννην Κουνδούρη.
62. Φρεγάτα τόνων 160, ναυπηγηθεῖσα εἰς Κουνουπέλι καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Γρηγόρην Πανᾶν.
63. Φρεγάτα τόνων 150, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Γεώργιον Καλλιγᾶν.
64. Φρεγάτα τόνων 120, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Στέφανον Κουνδούρη.
65. Πίγγος τόνων 175 ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Στάθην Καρλέτον ἐξ Ἀγίας Μαύρας.
66. Μαρτίγγος τόνων 95 ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Παναγὴν Καλλιγᾶν.
67. Μαρτίγγος τόνων 100, ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Βρητόπουλον.
68. Μαρτίγγος ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Δημάκην Βαξιμόν.
69. Μαρτίγγος τόνων 120, ναυπηγηθεῖς ἐν Ἀλφειῷ (Orfea), καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Ἀποστόλην Ἀνδραβιδιώτην ἐκ Ζακύνθου.
70. Μαρτίγγος τόνων 140, ναυπηγηθεῖς ἐν Λιθόρνῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Γεώργιον Ριτσαρδόπουλον.
71. Φρεγάτα τόνων 150, ἀγορασθεῖσα ἐν Λιθόρνῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Γεράσιμον Κουνδούρη.
72. Μαρτίγγος τόνων 80, ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Στάθην Βαξιμόν.
73. Μαρτίγγος τόνων 65, ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Δημόν... Ραζῆν ;
74. Μαρτίγγος τόνων 130, ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Διονύσιον Καραβίαν ἐξ Ἰθάκης.
75. Πολάκα τόνων 350, ἀγορασθεῖσα ἐν Λιθόρνῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Γιάννην Βαλσαμάκην(*).

Ὅτῳ τὸ Μεσολόγγιον ἔχον πλοῖα περιλαμβάνοντα ἐν συνόλῳ τὸν 10.640 δύνανται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ πρῶτος ἱστορικός λιμὴν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἀφοῦ στερούμεθα τοιαύτης ἐπισήμου καταγραφῆς τῆς ναυτικῆς δυνάμεως ἐτέρων ἑλληνικῶν λιμένων μέχρι τοῦ τέλους τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος.

(*) Ἐκθεσις Ἰωάννου Λάμπου, 12 Νοεμβρίου 1764.

Καί πιθανόν μὲν ὅτι τὸ Γαλαξειδίον, εἰς τὰ αὐτὰ ὡς τὸ Μεσολόγγιον ὄφειλον μέσα τὴν ναυτικὴν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν, ἠμιλλᾶτο πρὸς τὸν Αἰτωλικὸν λιμένα, ἐκ νεωτέρων ὁμῶς τεκμηριῶν δυνάμεθα νὰ εἰκάζωμεν, ὅτι ὁ θαθμὸς τῆς ἀμύλλης ταύτης οὔτε τὰ ναυτικά τοῦ Μεσολογγίου πρωτεία διεξεδίκει, οὔτε μέχρις αὐτῆς τῆς ἰσότητος ἔφθασέ ποτε. Ἐν ἔτει 1813 τὸ Μεσολόγγιον οὐδὲ ἐν πλοίων ἄξιον λόγου ἐκέκτητο, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὸ Γαλαξειδίον συγκεντρῶσαν τὰ χρηματικά τῶν Πελοποννησίων κεφάλαια καὶ ὑποστηριζόμενον ὑπὸ τοῦ παντοδυνάμου Ἀλῆ πασᾶ ἔφθασεν εἰς σπουδαῖον θαθμὸν ναυτικῆς ἀναπτύξεως· καὶ ὁμῶς ἐξ ἐπίσημου καταγραφῆς τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν τότε Γαλαξειδιωτῶν θεβαιούμεθα, ὅτι οὐδ' ἐν ἔτει 1813 ὁ Λοκρικὸς λιμὴν δύναται νὰ συγκριθῆ πρὸς τὸ ἐν ἔτει 1764 νηολόγιον τοῦ Αἰτωλικοῦ λιμένος(*).

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀξία τῆς τότε πόλεως τοῦ Γαλαξειδίου ἐξετιμᾶτο εἰς 30 ἑκατομμύρια γροσίων, ἀναλογικῶς δύναται νὰ ἐκτιμηθῆ καὶ τὸ Μεσολόγγιον τοῦ 1764 εἰς 35 ἑκατομμύρια γροσίων ἀντιστοιχοῦντων πρὸς 70 περίπου ἑκατομμύρια ἑλληνικῶν δραχμῶν(41).

Ὁ κύκλος τῶν ναυτικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων τῶν Μεσολογιτῶν σὺν τῷ χρόνῳ ἠυρύνθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οἱ Εὐρωπαῖοι πλοιαρχοὶ ἀπαντῶντες εἰς πάντα λιμένα τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς τὰ πλοῖα τοῦ Μεσολογγίου ἀνεγνώρισαν ἐπὶ τέλους, ὅτι πᾶς συναγωνισμὸς κατέστη ἀδύνατος. Εἰς τὴν μονομερῆ ταύτην ἐκμετάλλευσιν τῶν ἑλληνικῶν λιμένων συνετέλεσαν θεβαίως ἡ δραστηριότης τῶν πλοιάρχων καὶ ἡ εὐθηνία τῶν ναύλων, οὐχ' ἦττον ὁμῶς καὶ αὐτὴ ἡ φιλοχρηματία τῶν ἐν Μεσολογγίῳ ὑποπροξένων τῆς Ἐνετίας.

Καθὰ προσημειώθη μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἰδρυθέντα τὰ ἐν Δραγαμέστω καὶ Μεσολογγίῳ ὑποπροξενεῖα ἐναλλάξ ὑπήχθησαν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν Πατρῶν καὶ τῆς Ναυπάκτου.

Οἱ πρόξενοι οὗτοι πολλὰκις ἰδόντες τοὺς κύκλους αὐτῶν παραχθέντας καὶ περιορισθέντας ὑπὸ τῶν ἐξ Ἐνετίας πεμπομένων ὑποπροξένων, κατῶρ-

(*) Κατὰ τὴν ἐν λόγῳ καταγραφὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ εἶχε τοῦτο ὡς ἐξῆς κατὰ λιμένας. Ὑδρα πλοῖα 120, χωρητικότητος ἐν συνόλῳ τόννων 45.000, ναῦται 5.400, πυροβόλα 2.400. Σπέτσαι πλοῖα 60, τόννων 19.500, ναῦται 2.700, πυροβόλα 900. Πάρος πλοῖα 4, τόννων 600, ναῦται 120, πυροβόλα 24. Ψαρὰ πλοῖα 60, τόννων 25.500, ναῦται 1.800, πυροβόλα 720. Μύκονος πλοῖα 22, τόννων 3.300, ναῦται 440, πυροβόλα 132. Πάτμος πλοῖα 13, τόννων 1.690, ναῦται 195, πυροβόλα 52. Λέρος πλοῖα 4, τόννων 480, ναῦται 48, πυροβόλα 16. Ρόδος πλοῖα 2, τόννων 900, ναῦται 160, πυροβόλα 40. Κύμη πλοῖα 25, τόννων 4.500, ναῦται 450, πυροβόλα 100. Καστελλόριζον πλοῖα 30, τόννων 3.600, ναῦται 450, πυροβόλα 60. Χίος πλοῖα 6, τόννων 1.200, ναῦται 90, πυροβόλα 24. Σκύρος πλοῖα 12, τόννων 1.200, ναῦται 144, πυροβόλα 48. Σκόπελος πλοῖα 35, τόννων 6.300, ναῦται 525, πυροβόλα 140. Μυτιλήνη πλοῖα 2, τόννων 280, ναῦται 24, πυροβόλα 4. Λήμνος πλοῖα 15, τόννων 3.900, ναῦται 300, πυροβόλα 90. Τρικέρι καὶ Βόλος πλοῖα 12, τόννων 2.160, ναῦται 216, πυροβόλα 48. Θεσσαλονίκη πλοῖα 4, τόννων 720, ναῦται 60, πυροβόλα 8. Νάξος πλοῖα 2, τόννων 240, ναῦται 24, πυροβόλα 4. Κρήτη πλοῖα 40, τόννων 15.000, ναῦται 2.200, πυροβόλα 480. Κέα πλοῖα 7, τόννων 560, ναῦται 84, πυροβόλα 14. Τήνος πλοῖα 11, τόννων 880, ναῦται 132, πυροβόλα 44. Ἴος πλοῖον 1, τόννων 150, ναῦται 16, πυροβόλα 2. Αἴνος πλοῖα 4, τόννων 400, ναῦται 48, πυροβόλα 16. Σίφνος πλοῖα 2, τόννων 160, ναῦται 20, πυροβόλα 4. Θήρα πλοῖα 32, τόννων 2.560, ναῦται 480, πυροβόλα 128. Ἄνδρος πλοῖα 40, τόννων 2.800, ναῦται 400, πυροβόλα 80. Γαλαξειδίον πλοῖα 50, τόννων 10.000, ναῦται 1.100, πυροβόλα 80. Ἦτοι ἐν συνόλῳ πλοῖα 615, χωρητικότητος 153.580 τόννων, 5.878 πυροβόλων καὶ ναῦται 37.526. (Rouqueville voyage dans la Grèce, τόμ. VI, σελ. 294-297).

θωσαν νά επιφυλάξωσιν εἰς ἑαυτούς τό δικαίωμα τοῦ διορισμοῦ τῶν ἄνω δύο ὑποπροξένων ἐκλέγοντες τούτους μεταξύ τῶν προϋχόντων ἐκείνων, οἵτινες χάριν ἀπλῆς τιμῆς δεχόμενοι τό ἀξίωμα, ἦσαν πρόθυμοι εἰς πληρωμήν τῆς νεομισθίτης εἰσφορᾶς τῶν 50 καί 100 φλωρίων. Ἄλλ' ἡ ἐμπορική καί ναυτική τοῦ Μεσολογγίου ἀνάπτυξις δέν διέφυγε τήν προσοχήν τῶν ἐν Ἑνετία θεσιθηρῶν, ὅθεν καί περί τό ἔτος 1750, ἐναντίον πάσης γνωμοδοτήσεως τοῦ ἐν Πάτραις προξένου, κατέπλευσεν εἰς Μεσολόγγιον ὡς ὑποπρόξενος τῆς Δημοκρατίας ὁ Σπυρίδων Βαρότσης, καταγόμενος ἐκ παλαιοῦ ἐξελληνισμένου ἐνετικοῦ οἴκου τοῦ Αἰγαίου πελάγους.

Ὡς πρακτικός ἄνθρωπος ὁ Βαρότσης ἐθεώρησε συμφερότερον νά προσοικειωθῆ μᾶλλον εἰς τούς Μεσολογγίτας ἢ νά ὑπαχθῆ εἰς τάς διαταγάς τοῦ ἐν Πάτραις προϊσταμένου αὐτοῦ· νυμφευθεὶς ἐν Μεσολογγίῳ ἔπεισε τούς πλοίαρχους, ὅτι οὐδόλως ἠνθόει νά καταπολεμήσῃ τό ναυτικόν αὐτῶν χάριν τῆς ξένης σημαίας, τήν ὅποιαν ἀντεπροσώπυεν, ἀλλά μᾶλλον νά συντελέσῃ εἰς ἀνάπτυξιν αὐτοῦ, ὑπό τόν ὄρον ὅπως καί αὐτοί ἀνταμείψωσι τόν ὑπέρ τῶν συμφερόντων αὐτῶν ζῆλον αὐτοῦ. Οἱ Μεσολογγίται εὐκόλως συνεννοήθησαν πρὸς τοιοῦτον καλοθελητήν καί μάλιστα γαμβρόν των, ὅστις ἀμέσως ἤρχισεν ἐφοδιάζων τά πλοία διά προξενικῶν διπλωμάτων, (patente) δυνάμει τῶν ὁποίων ἀκωλύτως ταῦτα ἠδύναντο νά καταπλέωσιν εἰς ὅλας τάς λεγομένας σ κ ἄ λ α ς τ ἦ ς Ἄ ν α τ ο λ ἦ ς ὡς καί εἰς τούς πρὸς τήν Ἀνατολήν ἐμπορευομένους λιμένας τῆς Εὐρώπης. Διά τοῦ προνομίου τούτου οἱ Μεσολογγίται ἠδύναντο νά παρουσιάζωνται εἰς μέν τάς Τουρκικὰς ἀρχάς, ὡς ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι, εἰς δέ τούς εὐρωπαϊκοὺς λιμένας ὡς προστατευόμενοι τῆς Δημοκρατίας, ἐπομένως ἀναλόγως τῶν περιστάσεων ἐπρότεινον εἰς τούς ἐμπόρους καί ναύλους συμφερωτέρους, ὅπερ ἠδυνάτουσαν νά πράξωσιν οἱ ξένοι πλοίαρχοι ἐπὶ τῶν λιμένων τοῦλάχιστον τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους.

Ὁ τότε πρόξενος τῶν Πατρῶν Μεσσαλᾶς, οὔτε εἰς τά νέα κέρδη τοῦ Βαρότση συμμετέχων, οὔτε αὐτήν τήν παλαιάν εἰσφοράν τῶν ἑκατὸν φλωρίων λαμβάνων, ἐκήρυξε λυσώδη πρὸς τόν ὑποπρόξενον τοῦ Μεσολογγίου πόλεμον, καί ἐπανειλημμένως κατεμήνυσε καί ἐσυκοφάντησεν αὐτόν εἰς τούς Πέντε ὡς προδότην τῶν Ἑνετικῶν συμφερόντων· διά τοῦ πολέμου δέ τούτου ἐπεδίωκεν ἢ τήν παῦσιν αὐτοῦ, ἢ τοῦλάχιστον τήν ἐκφόβισίν του πρὸς εὐλογόν τινα συμβιβασμόν· ἐπὶ τέλος ὅμως ἀμφοτέρων ἀποτυχῶν, προέβη αὐτοδικαίως εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ Βαρότση διά τοῦ Κεφαλλῆνος Γερασίμου Φωκᾶ (15 Ὀκτωβρίου 1755) ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι ὁ ἀπολυθεὶς ἔπαυσε χαίρων τήν εὐνοίαν τῶν ἐν Μεσολογγίῳ Τουρκικῶν ἀρχῶν καί ὅτι δῆθεν διετέλει προσωπικός ἐχθρὸς τοῦ ἐν Πάτραις προξένου τῆς Γαλλίας.

Ἐκ τῆς πρὸς τούς Πέντε ἀλληλογραφίας πεισθεὶς ὁ Μεσσαλᾶς ὅτι ὁ ἀπολυθεὶς ὑποπρόξενος ὑποστηρίζετο ὑπὸ ἰσχυρῶν προσώπων, ἔσπευσε νά ζητήσῃ τήν ἐπικύρωσιν τῶν γενομένων ἐν ὀνόματι αὐτῶν τῶν Ἑνετικῶν συμφερόντων, τά ὅποια ἐδολιεύετο ὁ Βαρότσης διά τῆς ὑποστηρίξεως τῶν Μεσολογγιτῶν(*). Πρὶν ὅμως ἀποφασίσωσι περὶ τούτου οἱ Πέντε, προέβαλεν

(*) Contribuendo alla floridezza del traffico dei Missolongiotti con notabilissima diminuzione di quello dei sudditi, e nelle occorrenze dei bastimenti stessi rilascio loro patente per l' Arcipelago e scale di Levante onde spiegano bandiera Veneta. Ἐκθεσις 3 Νοεμβρίου 1758.

εις τό μέσον αυτόκλητος τοῦ Βαρότση προστάτης αὐτός ὁ προνοητής τῆς θαλάσσης Ἱερώνυμος Κουερίνης, ὅστις εὐνοῶν τόν καταδιωκόμενον ὑποπρόξενον, διέταξε τόν Μεσαλᾶν ν' ἀνακαλέσῃ τόν Φωκᾶν καί παραδώσῃ τόν λιμένα τοῦ Μεσολογγίου εἰς τόν νόμιμον αὐτοῦ προστάτην, τόν Βαρότσην· εἰς τήν διαταγήν τοῦ ναυάρχου ἔσπευσε νά ὑπακούσῃ εὐλαθῶς ὁ πρόξενος, ὅστις οὐδέν ἤττον καί μετέπειτα ἐξηκολούθησε καταμηνύων εἰς τούς Πέντε τήν δυστροπίαν τοῦ ἐπ' οὐδενί λόγῳ συγκαταπιθεμένου νά συνεισφέρῃ τόν νενομικόμενον φόρον τῶν ἑκατό φλωρίων ὑποπροξένου.

Ἡ εὐτυχία τῶν Μεσολογγιτῶν ὀλίγον διήρκεσεν· ὡς γνωστόν καί οἱ φιλελεύθεροι οὗτοι Αἰτωλοὶ λαθόντες ἐνεργόν μέρος ἐν τῇ ἐπαναστάσει τοῦ 1769 ἐπλήρωσαν τό λάθος ἐκεῖνο διὰ τῆς ἐντελοῦς καταστροφῆς τῆς πόλεως καί τῆς ναυτιλίας αὐτῶν. Ἐν τῇ Τουρκοκρατούμενῃ Ἑλλάδι ἐξέθηκα ἐν ἐκτάσει τά τότε διαδραματισθέντα, μετὰ πλειοτέρας δέ ἀκριβείας θέλω ἐξιστορήσει αὐτά ἐν ἄλλῳ συγγράμματι ἐπὶ τῇ θάσει μᾶλλον ἀξιοπίστων ἐκθέσεων, τὰς ὁποίας τότε ἠγνῶν· ἐπὶ τοῦ παρόντος δέ ἀρκούμαι σημειῶν, ὅτι τὰ Μεσολογγιτικά πλοῖα ἐν συνόλῳ εἰς ὀγδοήκοντα συμποσούμενα, ἀφοῦ γενναίως ἐπὶ μίαν συνεχῆ ἑβδομάδα ἀντιπαρετάχθησαν πρὸς τόν περιζώσαντα αὐτά πειρατικόν στόλον τῶν Δουλιχινιωτῶν καί Σκορδιάνων, ἐπὶ τέλους δι' ἀπάτης καταληφθέντα ἐγένοντο μετὰ τῆς πόλεως ἀνηλεῆς θορά τοῦ πυρός (10 Ἀπριλίου 1770) (*).

Οἱ πλεῖστοι τῶν Μεσολογγιτῶν διαφυγόντες τήν σφαγὴν εὔρον ἄσυλον ἐν Ἑπτανήσῳ, ἐντεῦθεν δέ μετὰ τήν εἰρήνην ἐπανελθόντες εἰς τὰς ἡρειπωμένας ἐστίας αὐτῶν κατέβαλον γιγαντιαίας προσπάθειας εἰς ἀνάστασιν τῆς ναυτιλίας. Χάρις εἰς τὰς προσπάθειας ταύτας, ἐξ αὐτῆς τῆς ἔτι καπνίζουσης τέφρας τοῦ στόλου αὐτῶν ἀνεπήδησαν, ὡς ὁ ἀναγεννώμενος φοῖνιξ, ἐξήκοντα καινουργῆ πλοῖα. Κατὰ παράδοξον ἴσως σύμπτωσιν καί ἡ νέα αὕτη ναυτιλία κατεστράφη διὰ χειρός Ἀλθωνικῆς.

Ἐν ἔτει 1804 τό Μεσολόγγιον θιαίως ἀποσπασθέν τοῦ πασαλικίου τῆς Εὐβοίας ὑπήχθη εἰς τόν θάρσαρον ζυγόν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὅστις ἐκ φήμης γυνώσκων τὰ πλοῦτη τῶν Μεσολογγιτῶν ὑπέβαλεν αὐτούς εἰς τοιαύτην συνεχῆ καί σκληρὰν φορολογίαν (* *), ὥστε ἐντὸς ὀλίγου περιελθόντες εἰς παντελῆ ἔνδειαν ἐπροτίμησαν νά ἐγκαταλείψωσιν ἐπάγγελμα, ἐναντίον τοῦ ὁποίου συνώμοσεν ἡ τύχη αὐτῶν καί ἐκλέξωσι ταπεινότερον ἐπιτήδευμα δυνάμενον νά προφυλάξῃ τήν ζωὴν αὐτῶν ἀπὸ τῆς θασκανίας τοῦ αἰμοβόρου τυράννου. Τήν ἀλείψαν ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον μετερχομένους εὔρε τούς Μεσολογγίτας ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821, ὡς τοιούτους δέ περιέγραψεν αὐτούς καί ὁ ἱστορικός αὐτῆς, ὅστις, καίτοι Μεσολογγίτης, οὐδέ τήν ἐλαχίστην παράδοσιν κατώρθωσε νά περισυνάξῃ παρά τῶν συγχρόνων περὶ τῶν δύο τούτων ναυτιλιῶν. Ὡς λείψανον μᾶλλον τῆς παρελθούσης ναυτικῆς αὐτοῦ ἀκμῆς ἢ πρὸς σπουδαίαν ἐμπορίαν, τό Μεσολόγγιον διέσωζε μέχρι τοῦ 1818 μίαν

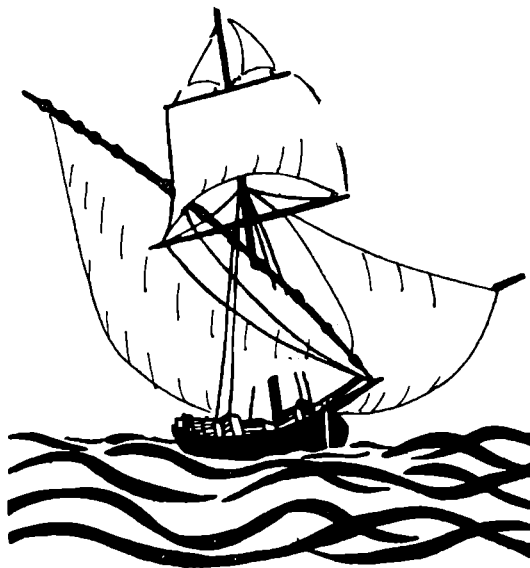
(*) Τουρκοκρατούμενῃ Ἑλλάδι, σελ. 491 - 500. Pouqueville voyage dans la Grèce III, σελ. 532 - 533.

(**) Pouqueville, αὐτόθι.

καί μόνην πολάκαν μετά δεκαοκτώ θαρκῶν(*) ἀποτελοῦσαν τό μικροσκοπικόν ναυτικόν τῆς πόλεως, ἥτις πρό ἡμισείας ἑκατονταετηρίδος ἀνεδείχθη ὁ πρῶτιστος τῆς Ἑλλάδος λιμὴν, πιθανῶς δέ καί τό φυτώριον τῆς ἔκτοτε ἀναπτυχθείσης μεγάλης τῆς Ἑλλάδος ναυτιλίας.

Κ. ΣΑΘΑΣ»

(*) Αἱ θάρκαι αὗται περιλαμβάνουσαι ἐν συνόλῳ τόννους 360 ἀντιστοίχουν πρὸς μίαν ἑτέραν πολάκαν, τῆς ὁποίας τοσαύτη περίπου ἦν ἡ χωρητικότητα. (Rouquerville voyage dans la Grèce, τόμ. III, σελ. 532–533).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΤΩΝ ΓΑΛΛΩΝ ΠΡΟΞΕΝΩΝ ΑΡΤΑΣ ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἐκ τῶν ἀκολουθούσων δημοσιευομένων 24 ἐπιστολάς τῶν Γάλλων Προξένων Ἐρτάς καί Ἰωαννίνων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, φαίνεται καθαρά ἡ γαλλικὴ στάσις ἐναντι τῶν κινδύνων δημιουργίας ἐμπορικοῦ στόλου ἀνήκοντος εἰς Ἑλλήνας, τῆ συμμετοχῆ, ἀσφαλῶς, Τούρκων καί Ἑπτανησίων Ἑλλήνων. Ὁ στόλος οὗτος θά ἔφευρεν ἐν Ἑλλάδι μὲν τὴν τουρκικὴν κατ' ἀνάγκην καί συμφέρον σημαίαν καί εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν διαφόρους ἄλλας σημαίας, ἀναλόγως τῶν ἐκάστοτε συμφερόντων τοῦ ταξιδίου ἢ τῶν πλοιοκτητῶν. Θά ἐλέγομεν σημαίας εὐκαιρίας.

Ὅπως ἀντιλαμβάνεται ἀμέσως ὁ ἀναγνώστης, σημαντικὸν σημεῖον τῆς στάσεως τῶν Γάλλων Προξένων εἶναι καί ἡ ὑποούλως, παρὰ τούτων, κυρίως τοῦ μακαρίτου Μπουῦγ, ὑποβαλλομένη ὑπόδειξις καταστροφῆς τῶν ἐλληνικῶν πλοίων ἀπὸ πειρατῶν. Καί ἡ μὲν ἐπίσημος γαλλικὴ πολιτικὴ δὲν ὑπέπεσεν εἰς τὸ σφάλμα τοῦτο. Ἡ καταστροφή ἐπετεύχθη, ὅμως, τελικῶς, ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν πειρατῶν κατὰ πρῶτον τῷ 1770 κατὰ τὰ ὀρλωφικά, ὅτε οἱ Μεσολογγῖται ἀνεμίχθησαν ζωηρῶς ὑπὲρ τοῦ Ὀρλωφ.

1. Τὸ σχετικὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Προξένου Ἐρτάς πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο στὸ Παρίσι, μὲ ἡμερομηνία 10.6.1736, λέει:

«Τὸ γεγονός, χωρὶς νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀνατρέξῃ κανεὶς σὲ ἄλλα παραδείγματα γιὰ νὰ ἀποδείξῃ, ἐμφανίζεται στὴν Κέρκυρα πρὸς ὄφελος τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων ἀπὸ τὰ Γιάννενα καί τὴν Ἐρτά, οἱ ὅποιοι δὲν ὑποχρεώνονται νὰ πληρώσουν παρὰ 1% στὰ ἐμπορεύματα πού ἀποστέλλουν μὲ πλοῖα ἀπὸ τὴ Σαγιάδα, γιὰ νὰ μεταφορτώσουν σ' αὐτὸ τὸ λιμάνι τῆς Κερκύρας πάνω σὲ πλοῖα ἀπὸ ἄλλες ἐθνικότητες γιὰ τὴν κόστα τῆς Καλάθριας, τῆς Ἀγκῶνας καί γιὰ ἄλλα ἰταλικά λιμάνια. Γιὰ ἐμπορεύματα πού προορίζονται γιὰ τὴ Βενετιὰ δὲν πληρώνουν κανένα τελωνειακὸ δικαίωμα, οὔτε καί αὐτὸ ἀκόμα τὸ δικαίωμα τῆς διαμετακομίσεως, μολοντί τὰ ἐναποθηκεύουν στὸ Λαζαρέτο. Γιὰ ποῖό λόγο λοιπόν οἱ Βενετοί, ἀπὸ μιὰ προσποιητὴ καί ἀπρεπὴ περιφρόνησι, θά ὑποβίβαζαν τὸ γαλλικὸ ἔθνος σὲ συνθηκῆς χειρότερες ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ;...»

«Ἐρτά, 1.1.1734»

2. Ὁ Πρόξενος Ντυμπροκά πρὸς τὸν Ἐκλαμπρότατο κόμητα Μωρεπά. Ἐκλαμπρότατε,

Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τῆς Νεαπόλεως περιηλθὲν ὑπὸ τὴν ἰσπανικὴ κυριαρχία ἢ καλύτερα ὑπὸ τὴν κυριαρχία τοῦ Ἰνφάντη Δὸν Καρόλου,

ἡ αὐτοκρατορική σημαία ἔχει ἐξαφανισθῆ ἀπὸ τὰ ἰταλικά πλοῖα καὶ δὲν τὰ βλέπουμε πιά νὰ ἔρχονται στὴν Ἀνατολή, γιὰ νὰ ἐμπορευθοῦν ὑπὸ τὴν ἐν λόγω σημαία. Ἀρχίζουμε ὁμῶς νὰ βλέπουμε νὰ ἐμφανίζονται γιενοβέζικα, καταλανικά καὶ μασιγορκέζικα σὲ σημαία ἀγγλική. Ἡ εὐκολία πού ἔχουν νὰ παίρνουν ἄδεια καὶ ἔγγραφα γιὰ Γιβραλτάρ καὶ Μαδόν, τὰ κάμει νὰ συρρέουν πρὸς τὰ ἐδῶ. Ὑπάρχουν μάλιστα Γενοβέζοι, πού ὑψώνουν αὐτὴ τὴ σημαία, γιὰ νὰ ἔρχονται στὰ λιμάνια τῆς Τουρκίας, χωρὶς νὰ ἔχουν καμμιά ἄδεια. Ἄλλως τε εἶχαμε μιὰ τέτοια περίπτωσι στὸ Δυρράχιο. Οἱ Πρεσβευταὶ ὁμῶς τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ὀλλανδίας στὴν Πύλη δὲν παρέλειψαν ἀπὸ τοῦ νὰ διορίσουν προξένους, Ἰταλούς οἱ μὲν, Ἕλληνας οἱ δέ, γιὰ νὰ ἔχη ἡ σημαία τους πέρασι, μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι εἶναι πιὸ σίγουρη ἀπὸ τὴν δική μας, ἐξ αἰτίας τῆς οὐδετερότητός τους. Στὴν Θεσσαλονίκη, ἕνας Λιθαρνέζος ἐγκατεστάθη πρόξενος τῆς Ὀλλανδίας καὶ ἐδῶ ἐπίσης ἕνας Γενοβέζος μὲ τὴν ἴδια ιδιότητα. Καὶ οἱ δύο τους δέ μὲ τὴν πατέντα τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Δημοκρατίας αὐτῆς. Ἐνας Ἕλληνας ἀπὸ τὰ Γιάννενα, ὀνόματι Θεοδόσιος Πάνου, πού εἶναι ἐπίτιμος δραγομάνος τῆς Ἀγγλίας, ἐδῶ καὶ λίγον καιρὸ, προμηθεύθηκε ἐπίσης στὴν Κων(σταντινούπολι) ἕνα διορισμὸ προξένου τῆς Ἀγγλίας, γιὰ τὸν γιὸν του, πού δὲν εἶναι παρά δώδεκα δεκατριῶν ἐτῶν. Ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ Ἕλληνας εἶναι ραδιοὔργος καὶ ταραχοποιός, κατάρθωσε δέ μάλιστα νὰ συντελέσῃ ὥστε νὰ δοθῆ ἡ διοίκησις τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς στὸν Ἀλῆ Βέη, γιὰ νὰ ἐκτοπίσῃ τὸν ἀδελφὸ του Μεχμέτ Βέη, πού δὲν ἦτανε διόλου μὲ τὸ κόμμα του, ἔχει τώρα τὸν διοικητὴ αὐτόν (σ.μ. τὸν Ἀλῆ Βέη) ἐξ ὀλοκλήρου στὴν διάθεσί του, ὄχι βέβαια χωρὶς μεγάλη ἀντίδρασι ἐκ μέρους τοῦ ἀντιπολιτευομένου κόμματος, πού εἶναι ἰσχυρότερον ἀπὸ τὸ δικό του καὶ ἐργάζεται νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸν παλαιὸ μουσελίμ (σ.μ. τὸν Μεχμέτ Βέη). Ἐπειδὴ ὁ Ἄγγλος αὐτὸς πρόξενος (σ.μ. ὁ Θεοδόσιος Πάνου) εἶναι ἐπίσης καὶ ἔμπορος, ἔχει δέ μάλιστα καὶ μερικοὺς συνεταίρους στὴν ἀγορά, δὲν τοῦ ἦτανε δύσκολο νὰ ἐπωφεληθῆ ἀπὸ τὴν πολεμικὴ συγκυρία πού ἀπηγόρευε στὴν σημαία μας τὸ ἐμπόριο τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σικελίας, γιὰ νὰ συνεχίσῃ τὸ ἐμπόριο τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Ἄρτας μὲ ἀγγλικά πλοῖα. Πραγματικὰ οἱ ἔμποροι δὲν εἶχαν ἄλλη διέξοδο ἀπ' αὐτὴν προκειμένον νὰ συνεχίσουν τὸ ἐμπόριό τους. Φαίνονται μάλιστα πολὺ δυσρηστημένοι ἀπὸ τὴν ἀπιστία καὶ τοὺς τρόπους τῶν Ἄγγλων. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι πρέπει νὰ πληρώνουν διπλὸ τελωνεῖο στὴν Πρέβεζα, πού ἐξηροῦντο ὑπὸ τὴν δική μας σημαία, στὴν ὁποία ἐλπίζω νὰ ξαναγυρίσουν.

Ἀνεκάλυψα ἐν τούτοις, ὅτι ὁ νέος πρόξενος τῆς Ἀγγλίας (σ.μ. ὁ Θεοδόσιος Πάνου) κινεῖται διαφοροτρόπως, τόσο στὸν διοικητὴ, ὅσο καὶ μεταξύ τῶν ἐμπόρων τοῦ τόπου, γιὰ νὰ τοὺς πείσῃ νὰ συνεχίσουν τὸ ἐμπόριό τους ὑπὸ ἀγγλικὴ σημαία, ἀποκλείοντας τὴ δική μας. Ἐδῶσε μάλιστα διαταγὴ σ' ἕνα ὀνόματι Μιχαήλ Βασιλόπουλο, πού εἶναι κουνιάδος του ἐγκατεστημένου στὴ Μεσσηνί, νὰ ἀγοράσῃ ἕνα πίνκι ἢ μιὰ πολάκρα καὶ νὰ τὸ στείλῃ στὸν Μαδόν μὲ ἀγγλικὴ σημαία, μὲ προορισμὸ νὰ μεταφέρῃ ἐμπορεύματα γιὰ τὴν Μεσσηνί καὶ Νεάπολι (σ.μ. ἐμπορεύματα ἀπὸ τὰ Γιάννενα καὶ τὴν Ἄρτα γιὰ τὴ Μεσσηνί καὶ Νεάπολι). Ἐπειδὴ οἱ ἔμποροι ἀπὸ τὰ Γιάννενα εἶναι πολὺ ἐπιτήδριοι καὶ πολὺ ἀφωσιωμένοι στὸ ἐμπόριο, πού τὸ ἐπεξέτειναν σ' ὄλα σχεδὸν τὰ λιμάνια τῆς Ἰταλίας καὶ στὶς κυριώτερες σκάλες

τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου ἔχουν ἐγκαταστήσει ἀντιπροσώπους, φοβοῦμαι, ὅτι ἂν ἀρχίσουν νά χρησιμοποιοῦν ξένες σημαίες θά πολλαπλασιασθοῦν πολύ καί θά ὑπερισχύσουν πάνω στή δική μας καί ὅτι ἂν μᾶς ἀφαιρέσουν τή μεταφορά τῶν ἐμπορευμάτων, μπορεῖ νά μᾶς ἀφαιρέσουν ἐπίσης καί τό ἐμπόριο, πράγμα πολύ σπουδαῖο ὥστε νά ἀξίζη κάθε προσοχή. Γιά νά προλάβουμε τήν ζημία πού μιά τέτοια ροπή μπορούσε νά ἐπιφέρει στό ἐμπόριό μας, θά ἦτανε ἀναγκαῖο ὅπως στίς νέες συνθήκες πού θά συναφθοῦν μέ τό βασιλέα τῆς Νεαπόλεως, ἐξηγηθῆ ὅτι οἱ ὑπήκοοι τοῦ Σουλτάνου, πού ἀπό τώρα καί στό ἐξῆς θά ἔχουν ἀνάγκη νά τοὺς παραχωρηθῆ ἐλευθερία νά ἐμπορεύονται στά κράτη τῶν δύο Σικελιῶν, νά μήν μποροῦν νά πηγαινοέρχονται παρά ὑπό τήν σημαία τῆς Γαλλίας, χωρίς νά τοὺς ἐπιτρέπεται κατά κανένα τρόπο νά παίρνουν ἄλλη, ὅπως ἀκριβῶς ἐξηγεῖται πρὸς ὄφελος τῶν χριστιανικῶν ἔθνῶν ἐθρῶν τῆς Πύλης στά ἄρθρα 38—39 καί 43 τῶν Διομολογήσεών μας. Νομίζω πῶς τό ἄρθρο αὐτό θά εἶναι εὐκολο νά τό ἐπιτύχουμε, τοσοῦτο μᾶλλον, ὅσον ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως λαμβάνει ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Βασιλέως (τῆς Γαλλίας) τό στέμμα πού πρόκειται νά φέρη.

Τό σημεῖο αὐτό εἶναι τόσο πιό πολύ οὐσιῶδες καθόσον βλέπουμε ὅτι ἡ Πύλη, ἀπὸ μιά παρεξηγημένη φιλοφροσύνη, παραβαίνει τίς ὑποχρεώσεις πού ἀνέλαβε ἀπέναντι τῆς Γαλλίας, παραχωροῦσε στοὺς Ἕλληνας τὰ αὐτὰ δικαιώματα προστασίας, τὰ ὅποια μᾶς ἀμφισβητοῦν καί τὰ ὅποια, συμφῶνως πρὸς τό περιεχόμενο τῶν Διομολογήσεων, εἶχαν ἀπονειμηθῆ ἀποκλειστικά στὸν Βασιλέα (σ.μ. τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας), ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὸν ἄλλο χριστιανὸ πρίγκηπος. Ἐννοεῖται ὅτι ἂν μπορούσαμε νά ἐπιτύχουμε αὐτό τό ἄρθρο θά ἦτανε τότε δυνατόν νά ἐξασφαλισθοῦμε, ὅτι τό ἔθνος μας δέν θά στεναχωρηθῆ διόλου στό ἐμπόριο τῆς Ἀνατολῆς, τό ὅποιο θά ἔμενε δικό του, ὅπως ἦτανε καί παλαιότερα. Διότι (ἀλλέως) δέν θά ἦτανε δυνατόν νά κρατηθοῦμε, ὅταν οἱ Ἕλληνες μπορούσαν νά ἀσκήσουν προξενικά λειτουργήματα, ἐξ αἰτίας τῶν δεσμῶν πού ἔχουν μέ ὄλους τοὺς συμπατριῶτες των καί ἀκόμη μέ τοὺς Τούρκους διοικητάς, πού θρῖσκουν συμφερότερο νά ἔχουν νά κάμουν μέ αὐτοὺς παρά μέ μᾶς. Διότι (οἱ Ἕλληνες), ἀδιαφοροῦν ἂν θά διατηρήσουμε τὰ προνόμια τῶν παροικιῶν μας, ἀρκεῖ αὐτοὶ νά ἀποκτήσουν τή φιλία τῶν Τούρκων, ἐγκαταλείποντες ὡς λεῖα ἐκείνους πού ἔπρεπε ἀκριβῶς νά προστατεύσουν, γιά νά ἰκανοποιήσουν τήν ἀκόρεστο φιλαργυρία τους. Τοῦτο εἶναι τόσο μᾶλλον ἐπικίνδυνο πού θά μπορούσε νά ἐπιφέρη τήν κατάρρευσι καί τήν καταστροφή τῶν προνομίων μας.

Ντυμπροκά

1)1)1734

3. Χαρακτηριστικὸ τῶν ἐμποδίων πού οἱ ξένες Δυνάμεις ἔφερναν στή ναυτολόγησι Ἑλλήνων ραγιαδῶν ναυτικῶν σέ ξένα πλοῖα, εἶναι τό ἐξῆς ἔγγραφο:

«Ἐπιστολὴ τοῦ κόμητος ντέ Μωρεπά πρὸς τὸν κύριο Ματώρ πρόξενο Ἀτταλείας».

Βερσαλλία 28 Ἰουλίου 1728

Δέν πρέπει διόλου νά ἐπιτρέπετε στοὺς πλοίαρχους ἢ πλοιοκτῆτας πού ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ ναῦτες, νά τοὺς ἀντικαθιστοῦν μέ Ἕλληνας, μέ τὸν ὄρο

νά τούς εξαιρούν από τό χαράτσι. Οί υπηρεσίες πού οί ναύτες αὐτοί προσφέρουν στά γαλλικά πλοία, δέν μπορούν νά τούς ἀπαλλάξουν ἀπό τήν ὑποχρέωσι νά καταβάλλουν τό δικαίωμα τοῦ κεφαλικοῦ φόρου πού ὀφείλουν στόν Σουλτάνο ὡς ὑπήκοοί του, ἐφ' ὅσον δέν φεύγουν ἀπό τό κράτος του.»

4. Ἐπιστολή τοῦ γραμματέως τοῦ προξενείου "Ἀρτης Μπρύν, μέ ἡμερομηνία 7.10.1738, γραμμένη ἕνα χρόνο μετὰ τό θάνατο τοῦ προξένου Ντυμπροκά.

«...τό ἐμπόριο πού ἡ γαλλική παροικία ἔκαμε ἐδῶ γιά τή Μεσσηνή θά εἶχε πολύ ἐλαττωθῆ μέ τήν εἴσοδο ἀγγλικῶν πλοίων. Ἡ παρουσία τοῦ μακαριτοῦ Ντυμπροκά συγκρατοῦσε ἀκόμα μερικούς ἐμπόρους πιστούς στό προξενεῖο, μοῦ φαίνεται ὅμως, Ἐκλαμπρότατε, ὅτι ὄλα ἔχουν ἀλλάξει ὄψι καί φοβοῦμαι μήπως οἱ Ἄγγλοι μᾶς ἀπορροφήσουν τό λίγο αὐτό ἐμπόριο τῆς παροικίας.»

5. Λίγες ἡμέρες ἀργότερα ὁ ἴδιος γραμματεὺς τοῦ προξενείου πληροφορεῖ τό Ὑπουργεῖο στό Παρίσι ὅτι ὁ Ντυμπροκά εἶχεν ἔρθει σέ ἕνα συμβιβασμό, πρὶν πεθάνῃ, μέ τόν Ἄγγλο πρόξενο, τόν Θεοδόσιο Πάνου. Ὑπό ἡμερομηνία 15.10.1738 ἀναφέρει συγκεκριμένα τά ἑξῆς:

«Ἐκλαμπρότατε,

Πρὶν ἀπό ἕνα χρόνο ὁ κύριος πρόξενος, βλέποντας ὅτι τά ἀγγλικά πλοία εἶχαν μπῆ σ' αὐτή τή σκάλα καί ὅτι δέν μπορούσε πιά νά κρατηθῆ, ἀπεφάσισε νά συνεννοηθῆ μέ τόν Ἄγγλο πρόξενο καί ἔκαμαν μεταξύ τους μιά μυστική συμφωνία ὅπου καί ἀνεφέρετο, ὅτι τά γαλλικά πλοία θά συνεχίζαν τὸ λοιποῦ τό ἐμπόριο τῆς σκάλας αὐτῆς γιά τή Μεσσηνή καί ὅτι σ' ὄλα τά προξενικά δικαίωματα, τόσο τῶν ἀγγλικῶν ὅσο καί τῶν γαλλικῶν πλοίων, ὁ πρόξενος τῆς Γαλλίας θά εἶχε τά δύο τρίτα καί τῆς Ἀγγλίας τό ἕνα τρίτο, θά ἐργαζότανε δέ ἀμοιβαία νά ὑποστηρίξουν τό ἐμπόριο. Αὐτό ὅμως, Ἐκλαμπρότατε, διήρκεσε πολύ λίγο. Ὁ θάνατος τοῦ κ. προξένου ἀνέτρεψε ὅλες τίς ἐλπίδες μας καί τά ἀγγλικά πλοία μπῆκαν ἐκ νέου στή σκάλα, ἀπό τόν τελευταῖο μῆνα Μάιο, πρὸς ζημία τῶν δικῶν μας.

«Στίς ἄλλες σκάλες τῆς Ἀνατολῆς, τά πλοία πού φορτώνουν γιά τήν Ἰταλία ὀφείλουν τό κοτίμο στό Ἐμπορικό Ἐπιμελητήριο (Μασσαλίας). Τό δικαίωμα αὐτό ἐν τούτοις δέν πληρώθηκε ποτέ ἐδῶ ἀπό κανέναν μεταξύ ἐκείνων πού φορτώνουν γιά τή Μεσσηνή καί τή Νεάπολι γιά λογαριασμό τῶν Ἑλλήνων ἀπό τά Γιάννενα, ἐπειδή (τό ἐμπόριο τοῦτο) θεωρεῖται καραβάνι. Καί τώρα πού οἱ Ἄγγλοι κατέβασαν σέ ἄθλιο ἐπίπεδο τά ναῦλα τῶν ἐμπορευμάτων, ὥστε νά εἶναι ἴσως ἀνάγκη νά τὰ μειώσουμε ἀκόμη περισσότερο στήν ἀρχή, γιά νά ἐπιχειρήσουμε νά τούς ἀπογοητεύσουμε (τοῦς Ἑλληνας), θά ἦτανε ἀδύνατο στά γαλλικά πλοία, πού ἐξ αἰτίας τῶν μεγάλων πληρωμάτων εἶναι ἐκτεθειμένα σέ πολλά ἔξοδα, νά ἐξακολουθοῦν νά συχνάζουν σ' αὐτά τά μέρη καί νά ξεφύγουν ἀπό τήν σκευωρία, ἂν τά ὑπεβάλαμε στό δικαίωμα αὐτοῦ τοῦ ὁποῖο οἱ Ἄγγλοι ἐξαιροῦνται.»

6. Ὁ Πρόξενος τῆς Ἀγγλίας, Ἕλληνας ἀπὸ τὰ Γιάννενα ἐπαύθη. Τὸ προξενεῖο ἐδόθη στὸ σιὸρ Πιζάνου, ἀδελφὸ τοῦ διερμηνέως τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας στὴν Πόρτα. Ἡ μεταβολὴ αὐτὴ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ μᾶς εἶναι ὠφέλιμη. Λέγεται ὅτι τὸ κτύπημα τοῦ τὸ κατάφερε ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ ἕνας Βέης ἀπὸ τὰ Γιάννενα.

Ὁ σιὸρ Μουρούζης, ἐπίσημος δραγουμάνος τῆς Γαλλίας στὰ Γιάννενα, φαίνεται νὰ ἔχη σφετερισθῆ, ἀπὸ τὸν καιρὸ πού φύγανε τὰ τελευταῖα τρία ἢ τέσσερα καράβια, ἕνα δικαίωμα 2% πάνω στὰ ναῦλα, γιὰ τὴν Μεσσηνίη. Ἐπειδὴ αὐτὸ τὸ θᾶρος ἦτανε λίγο σκληρὸ γιὰ τοὺς караβοκυραίους πού ταξειδεύουν, σκέφθηκα νὰ παύσω ἕναν ἀξιοματικό τῆς σκάλας ἄχρηστο, ἕνα δῆθεν συγγραφέα Ἕλληνα ἀπὸ τὴν Σαγιάδα, δημιούργημα τοῦ μακαρίτη Ντυμπροκά, πού προσελήφθη ἀπὸ χάρι καὶ νὰ δώσω αὐτὸ πού ἔπαιρνε σ' ἐκεῖνον (σ.μ. στὸν σιὸρ Μουρούζη) πού κοπιᾶζει γιὰ τίς φορτώσεις. Ἔτσι τὰ καράβια θὰ ἀνακουφισθοῦν λίγο. Παρακαλῶ τὴν Ἐκλαμπρότητά σας νὰ μὲ σημειώση ἂν ἐγκρίνη τὴν τακτοποίησι πού ἔκανα πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα.

Ἀπὸ τὸν περασμένο Ἰούλιον κι' ἔπειτα δὲν φορτώθηκε μέσα σ' αὐτὸ τὸν κόλπο σιτᾶρι παρὰ μονάχα: ἕνα καράβι καὶ μιά πολάκρα γιὰ τὴ Μπερμπεριά καὶ μιά ταρτάνια γιὰ τὴν Μασσαλία. Ἐνα πίνκι φόρτωσε ξύλα γιὰ τὴν Κρήτη, τὸ δὲ πλοῖο τοῦ Καπετάν Κορμπονέλ φόρτωσε δυὸ φορές γιὰ τὴν Μεσσηνίη. Τὴν δευτέρη φορά ὅμως φεύγει κατὰ ἕνα μέρος ἄδειο ἐπειδὴ δὲν θρῆκε ἐμπορεύματα ἀρκετὰ γιὰ νὰ συμπληρώση. Εἶναι ὡς τόσο δύο-μισο μῆνες πού περιμένει στὴν σκάλα, πράγμα πού σημαίνει ὅτι ξοδεύει περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι κερδίζει καὶ ἂν ὑποχρεωθῆ νὰ πληρώση τὸ κοτίμο, οἱ ζημιές του θ' αὐξηθοῦν.

Ἐτὸ θᾶρος αὐτὸ (σ.μ. τὸ κοτίμο), πού θέλουν νὰ τὸ εἰσαγάγουν κι' ἐδῶ καὶ στὸ ὁποῖο κανεὶς δὲν ὑπόκειται, θὰ εἶναι δυσάρεστο γιὰ τὰ πλοῖα ἐκεῖνα πού θὰ μποροῦσαν νὰ κάμουν τὸ ἐμπόριο Μεσσηνίας, Νεαπόλεως, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου, Κερκύρας, Ὁτράντο, Μπαρλέττας καὶ ἄλλων γειτονικῶν θέσεων, ἂν ἢ Ἐκλαμπρότης σας ἐπέτρεπε νὰ ἐπιβληθῆ. Τὰ Βενετσιάνικα πλοιάρια (φελουῦκες) καὶ τὰ γηγενικὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἔχουν στὰ χέρια τους τὸ ἐμπόριο τῶν παραπάνω πέντε θέσεων. Δὲν ἀπελπίζομαι ὅμως νὰ τὸ ἀποσπάσω ἐν μέρει ἀπὸ τοὺς μὲν (σ. μ. τοὺς Βενετούς) καὶ νὰ κάμω τοὺς ἄλλους (σ.μ. τοὺς Ἕλληνας) νὰ τὸ διεξάγουν ὑπὸ τὴν σημαία τῆς Γαλλίας μὲ μικρὲς ταρτάννες 100 ὡς 120 τόννων, ἂν ἐπετρέπετο στοὺς Ἕλληνας πού εἶναι σήμερα πλοιοκτῆται, νὰ ἔχουν ἕνα συμφέρον στὰ μικρὰ αὐτὰ πλοῖα καὶ νὰ μὴν ὑπόκεινται στὸ κοτίμο.

«Στὶς γειτονικὲς ἀκτὲς ἔχουν ἐμφανισθῆ πολλοὶ κουρσάροι μὲ ἰσπανικὴ σημαία. Ἐνας μάλιστα ἀπ' αὐτοὺς πῆρε λεία δύο ἑλληνικὰ πλοῖα (ἀφοῦ οἱ Ἀγγλοὶ δὲν ἐμφανίζονται πλέον). Ὁ Κυβερνήτης τῆς Κερκύρας τοῦ ἔστειλε μιά γαλιότα (1) γιὰ νὰ τὸν παρακαλέσῃ νὰ ἀποσυρθῆ ἀπὸ τὰ πέριξ νησιά πού ἀνήκουν στὴν Δημοκρατία. Δὲν τὸν θρῆκαν ὅμως. Ἐχω ἰδιόλογογραφία φιλικὴ μὲ τὸν κυβερνήτη αὐτὸν καθὼς καὶ μὲ ὄλους τοὺς γύρω ἄλλους καὶ ἐργάζομαι νὰ μπορέσω, μ' ἕνα ὄδρο, νὰ ἐπιτύχω τὴν ἄδεια νὰ σύρω ἕνα ἢ δύο φορτία

λάδι κάθε χρόνο από τους Παξούς, λάδι άσπρο και έξαιρετο πού ή έξαγωγή του όμως άπαγορεύεται έκτός άν είναι για την Βενετία. "Αν τά καταφέρω αυτό θά είναι νομίζω, μιá καλή δουλειά.

Μπουτγ

7. Ός τόσο μέ τήν καθαίρεσι του Θ. Πάνου κατωρθώθη νά άποκατασταθούν για τήν Γαλλία, νέοι δεσμοί και νά σημειωθή μιá νέα δραστηριότητα, έμπορική και ναυτιλιακή, μεταξύ Μασσαλάς και τών περιοχών πού αναφέρουμε. Γεγονότα όμως γενικώτερα, όμως ό πόλεμος για τή διαδοχή τής Αυστρίας και ή άγγλογαλλική σύρραξις πού έπηκολούθησε, ήρθαν έκ νέου νά κλονίσουν τήν γαλλοελληνική έμπορική συνεργασία. Τά γεγονότα αυτά καθώρισαν όριστικά τήν κατά μάζας είσοδον έλληνικών πλοίων στις γραμμές τής Ιταλίας και στή Μεσόγειο γενικώτερα.

«...Στήν άκτοπλοία τής σκάλας αυτής (γράφει υπό ήμερομηνία 5 Μαΐου 1745) μπήκε μόλις ένα πλοίο έλληνικό από τό Μεσολόγγι». Υπάρχουν στό έν λόγω Μεσολόγγι περισσότερα από 50 μικρά πλοία ή ταρτάνες, 1, 2 ως 180 τόννων χωρητικότητας, ίκανά νά πάρουν τή σκάλα αυτή στά χέρια τους από τά πλοία μας, όταν ή ειρήνη άποκατασταθή. Πρώτο, γιατί όλοι οί έμποροι πού έμπορεύονται και πού είναι στή Μεσσήνη και έδω, είναι Έλληνες, δίνουν δέ εύχαρίστως τήν προτίμησίν τους στους όμοεθνείς. Δεύτερο, γιατί υπό τή σημαία αυτή έξαιρούνται από τά προξενικά δικαιώματα, πού υπάγονται υπό κάθε άλλη, πράγμα πού έχει μιá μεγάλη σημασία. Από τότε πού τά πλοία αυτά επέτυχαν τήν άδεια του Μεγάλου Κυρίου τής Μάλτας, τής όποιας άντίγραφο έστειλα στήν Έκλαμπρότητά σας πριν από δυό χρόνια, ταξιδεύουν μέ όλη τήν ασφάλεια, χωρίς έμπόδια και χωρίς φόβο. Ός τόσο σέ πολλά από τά πλοία αυτά ενδιαφέρονται Τουρκοί Μεσολογγίτες, πράγμα πού τό έπιζητούν αυτοί οί ίδιοι Έλληνες πλοιοκτήται, για νά έχουν προστασία στις άρχές του τόπου. Αυτό όμως πού τό κρύβουν και είναι δύσκολο νά άποδειχθή, δέν παύει από του νά είναι μιá μεγάλη κατάχρησι άπέναντι στή Θρησκεία τής Μάλτας. "Αν τά πλοία αυτά συναντούσαν κάποια έμπόδια στον πλου τους, δέν θά έκαμαν τή ζημία πού είναι εις θέσιν νά κάμουν τώρα και περισσότερο στό μέλλον, γιατί τό κακό θά χειροτερεύση. Τό αισθάνθηκα καλά όταν έστελνα τό άντίγραφο τής άδειας αυτής στήν Έκλαμπρότητά σας. Προκειμένου για τήν σκάλα μας, είναι εις θέσι νά μάς κάμουν νά τήν χάσουμε έξ όλοκλήρου δεδομένου ότι ή Μεσσήνη είναι σέ μικρή απόστασι από έδω και τό έμπόριο γίνεται όλο από Έλληνας. Παρακαλώ τήν Έκλαμπρότητά σας νά δώση μιá αδιάπτωτη προσοχή στό ζήτημα.

Μπουτγ

«"Αρτα 23 Μαΐου 1746

8. «Από τότε πού έγινε ό πόλεμος, δέν φόρτωσαν έδω παρά δυό μονάχα γαλλικά πλοία, είναι δέ τώρα ένας χρόνος και περισσότερο πού δέν φαίνε-ται κανένα.

«Τά ελληνικά μεσολογγίτικα πλοία χάρις στήν άδεια τής Μάλτας, τής όποιας άντίγραφο έστειλα έγκαίρως στήν Έκλαμπρότητά σας, πήραν έξ όλοκλήρου στά χέρια τους τήν άκτοπλοία αυτής τής σκάλας. Στο διάστημα

τῶν ἐξ τελευταίων μῆνῶν, φόρτωσαν τέσσερα ἀπὸ αὐτὰ γιὰ τὴν Ἄγκῶνα καὶ τὴν Μεσσηνή, ἀφοῦ πρῶτα πήγαν νὰ ξεφορτώσουν καὶ νὰ κάμουν κερραντίνα στὴ Μάλτα. Ἐκτός ἀπὸ ὅσα ὑπῆρχαν πρὶν ἐδῶ ἀπὸ τὰ πλοῖα αὐτά, ναυπηγημένα ἐπὶ τόπου, ἀγοράσαν ἀκόμα καὶ διάφορα ἄλλα, ἀπὸ λείες πού εἶχαν γίνεῖ. Ὑπάρχουν σήμερα μεγάλα ἱστιοφόρα ἢ ταρτάνες, ἱκανὰ νὰ ἀναλάθουν κάθε εἶδος ταξίδι σ' αὐτὴ τὴ θάλασσα. Τὰ περισσότερα ἔχουν ἐνδιαφερομένους Τούρκους, ὑπάρχουν μάλιστα ἡμερικά, καθὼς μοῦ εἶπαν, πού τούς ἀνῆκουν ἐξ ὀλοκλήρου. Τὰ πλοῖα αὐτὰ ὑψώνουν, στὴ μὲν χριστιανωσύνη μιὰ σημαία μὲ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας, στὰ δὲ λιμάνια τοῦ Σουλτάνου σημαία τουρκικὴ. Ἐπειδὴ ὅσοι φορτώνουν σ' αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰ πλοῖα ἐξαιροῦνται τῆς ὑποχρέωσης νὰ πληρώσουν προξενικά δικαιώματα, ἢ Ἐκλαμπρότητά σας θὰ κατανοήση εὐκόλα, γιὰ ποιὸ λόγο τὰ προστατεύουν καὶ θὰ τὰ προτιμοῦν, ἐν ὅσω ἢ Ἰσπανία καὶ οἱ πρὶγκιπες τῆς Ἰταλίας δειχνουν ἀπέναντί τους τὴν ἴδια ἐπιεικεία, ὅπως ἢ Μάλτα. Τώρα πού πήραν στὰ χέρια τους τὴν ἀκτοπλοῖα, θὰ εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ τὰ ξεκολλήση κανεὶς, ἐκτός ἂν συμβῆ κάτι. Σκάφη μεγάλα, μισθοὶ ναυτῶν χαμηλοὶ, τροφή ἀπὸ τίς πιό λιτές, ναῦλα κατὰ συνέπειαν χαμηλά, προξενικά δικαιώματα κανένα οὔτε καὶ κοτίμο ἢ ἀβαρίες ὑπὲρ τῆς παρούσας, πληρωτέες ἀπὸ τούς φορτωτάς, πλοῖα ὁμοεθνῆ ἐφ' ὅσον ἐκείνοι πού ἔχουν στὰ χέρια τους τὸ ἐμπόριο, ἐδῶ καὶ στὴ Μεσσηνή, εἶναι Ἑλληνας. Οἱ λόγοι αὐτοὶ δὲν εἶναι περισσότερο ἀπὸ ἐπαρκεὶς γιὰ νὰ δίδεται ἡ προτίμησι καὶ νὰ καταστρέφεται ἐξ ὀλοκλήρου γιὰ μᾶς ἢ ἀκτοπλοῖα ἐδῶ καὶ στὸ Μωρηά ἀκόμη:

«Θεώρησα καθῆκον μου νὰ πληροφορήσω τὴν Ἐκλαμπρότητά σας γιὰ τίς προόδους τῶν πλοίων αὐτῶν ὥστε νὰ ἐξευρεθῆ ἓνα φάρμακο ἐν καιρῶ.

«Ἐκτός ἀπὸ τὴ ζημία πού τὰ πλοῖα αὐτὰ κάμουν γενικῶς στὴ ναυτιλία, σὲ πόσους κινδύνους δὲν ἐκθέτουν τίς περιοχές πού συχνάζουν! Συνηθισμένα νὰ βλέπουν τίς ἀρρώστειες στὴν Τουρκία, δὲν παρατηροῦν αὐτὸ τὸ πρῶγμα μὲ τὸ ἴδιο μάτι πού τὸ κάμουν τὰ ἄλλα ἔθνη καὶ δὲν φοβοῦνται καμμιὰ τιμωρία ἀπὸ μέρους τῶν ἀρχόντων τους στὸ σημεῖο αὐτό. Δὲν προσέχουν διόλου, δὲν δυσκολεύονται καθόλου νὰ φορτώσουν σ' ἓνα μέρος καὶ νὰ πάρουν ἄδεια σ' ἄλλο μέρος ἀπὸ κάποιο ὑποπρόξενο Ἑλληνα ἢ ἄλλης ἐθνότητος, ὅταν ὑπάρχουν τέτοιοι ἱκανοὶ γιὰ μιὰ τόσο μεγάλη ἀπάτη.

Μπουτῆ»

«Γιάννενα 30 Δεκεμβρίου 1746

9. «Τὰ μεσολογγίτικα πλοῖα κυριαρχοῦν τώρα ἀπολύτως στὴν ἀκτοπλοῖα τῆς σκάλας καὶ δὲν γίνεται πιὰ λόγος γιὰ καμμιὰ ἄλλη σημαία. Ὑπάρχει ἓνα ἀπὸ αὐτὰ πού κυβερνᾶται ἀπὸ ἓνα πλοιοκτῆτη ὀνόματι Κωνσταντῖνο Ἐμμανουήλ πού ἔχει ἡδὴ κάμει ἐξ ταξίδια ἀπ' ἐδῶ στὴ Μάλτα καὶ ἀπὸ τὴ Μεσσηνή ἐδῶ. Ὁ ἐν λόγω πλοιοαρχος ἦρθε προχθὲς ἐδῶ ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι διὰ ξηρᾶς καὶ ἀφοῦ συνεφώνησε ἓνα φορτίο γιὰ τὴν Μάλτα, γιὰ τὸ ὁποῖο συνενοήθηκε μὲ τούς Ἑλληνας ἐμπόρους, ξανάφυγε γιὰ νὰ πάη νὰ φέρη τὸ πλοῖο του ἀπὸ τὸ ἐν λόγω Μεσολόγγι στὴν Ἄρτα. Μόλις φεύγει ἓνα ἀπὸ τὰ πλοῖα αὐτά, φθάνει ἓνα ἄλλο. Μόνον ἓνα θῆναι φάρμακο θὰ μπορέση νὰ τὰ ξερριζώση ἀπὸ ἐδῶ καὶ ἀπὸ τὸ Μωρηά, ἄλλοιῶς θὰ πολλαπλασιασθοῦν ἀκόμα πιό πολὺ καὶ ἀφοῦ καταστρέφουν ἐξ ὀλοκλήρου, ἐδῶ καὶ στὴν Ἄρτα,

τήν άκτοπλοία γιά τή σημαία μας, θά ζημιώσουν στό μέλλον άρκετά καί τήν άκτοπλοία στίς άλλες σκάλες, όπου άσφαλώς θά έπεκταθούν.

Μπουίγ»

«Άρτα 26 Ίουνίου 1747

10. «Τά ναπολιτάνικα πλοία, καθώς καί ένα σουηδικό πού έπιχειρήσαν νά άνταγωνισθούν μέ τούς Μεσολογγίτες στήν άκτοπλοία, δέν μπόρεσαν νά άνθέξουν, δεδομένου, ότι οί "Έλληνες πού φορτώνουν σ' αυτά τά πλοία (του Μεσολογγίου) γλυτώνουν τά προξενικά καί πληρώνουν ναύλα φθηνά, χωρίς καμμιά άλλη δαπάνη στίς σκάλες. Έξ άλλου τά πληρώματα αυτού του "Έθνους (των μεσολογγίτικων πλοίων) είναι άνθρωποι συνηθισμένοι νά ζούν μέ μεγάλη λιτότητα. Από τόν καιρό όπου σάς έγραψα τό τελευταίο μου γράμμα ό ίδιος "Έλλην караθοκύρης, ό Κωνσταντίνος Έμμανουήλ, έκανε άλλα δύο ταξίδια γιά τήν Μάλτα καί τήν Μεσσήνη, άπ' όπου μόλις έφθασε, μέ 62 κάσες μεταξωτά ύφάσματα καί 240 μπάλλες γουναρικά, δηλαδή φορτίο άξίας 80.000 γροσίων τό λιγώτερο, φορτώνει δέ ξανά γιά τήν Μάλτα.

Μπουίγ»

«Άρτα 31 Δεκεμβρίου 1747

11. «Ανάμεσα στά διάφορα ουδέτερα πλοία πού πήραν στά χέρια τους τήν άκτοπλοία τής σκάλας, οί Μεσολογγίτες έρχονται πρώτοι. Τέσσερα από τά μεγαλύτερα έλληνικά έμπορικά σπίτια των Ίωαννίνων πού έμπορεύονται μέ τήν Μεσσήνη, ενδιαφέρθηκαν γιά δύο από τά μεγαλύτερα καράβια (του Μεσολογγίου). Ένας άλλος Έλλην, πού έγινε πρόξενος τής δημοκρατίας τής Ραγούζης, διαθέτει κι' αυτός άλλα δύο πλοία γιά τήν άκτοπλοία.

Μπουίγ»

«Πρέβεζα 3 Νοεμβρίου 1748

12. «Έσημείωσα σέ πολλές από τίς έπιστολές μου προς τόν Έκλαμπρότητά σας, τήν μεγάλη ζημία, πού τά μεσολογγίτικα πλοία έφεραν καί έξακολουθούν νά φέρνουν στήν άκτοπλοία τής Άρτας, ή δέ Έκλαμπρότητά σας είχε τήν καλωσύνη νά μου σημειώση πώς όταν άποκατασταθ ή ειρήνη θά φροντίση γιά τά μέσα τής θεραπείας. Η στιγμή έφθαμε Έκλαμπρότατε. Άλλοιώς είναι άνώφελο νά καλέσω στήν Άρτα γαλλικά πλοία γιά τήν άκτοπλοία, όπως θέλω νά κάνω καί έγραψα ήδη στήν Μασσαλία γιά νά μου διαθέσουν δύο, ένα πού θρίσκειται στήν Μεσσήνη καί τό άλλο στήν Άρτα.

«Είναι τώρα έδω ό караθοκύρης Κωνσταντίνος Έμμανουήλ από τό Μεσολόγγι μέ ένα μεγάλο πλοίο, πού τό φόρτωσε δέρματα, κάπες, κηριά καί προβιές γιά τήν Μάλτα καί Μεσσήνη. Είναι ό ίδιος πού έκαμε ήδη δέκα, δώδεκα ταξίδια. Έτσι, άν καί ή ειρήνη άπεκατεστάθη, οί Έλληνες έμποροι από τά Γιάννενα γλυκάθηκαν μέ τό νά φορτώνουν δίχως νά πληρώνουν προξενικά καί δέν βλέπω νά ύπάρχη μέσο νά τούς μεταπεισουμε από του νά ναυλώνουν αυτά τά πλοία (του Μεσολογγίου). Έίτε από συμφέρον, είτε από πατριωτισμό, δέν ξέρω γιατί, ξέρω μονάχα, ότι άν καί τά πλοία αυτά είναι έκτεθειμένα στίς έπιδρομές των κουρσάρων Ίσπανων ή από τό Μόνακο καί τήν Σαβοΐα, πού μπορεί νά συναητήσουν στό δρόμο τους, αδύ-

νατο νά μεταπειύουμε τούς “Ελληνες έμπόρους νά μή τά φορτώνουν, μόνο δέ άν τύχη καί συλληφθῆ κανένα τους, θά πάψουν νά τά ναυλώνουν.

“Όταν ζήτησα νά παραστήσω στους “Ελληνες έμπόρους τούς κινδύνους πού διατρέχουν φορτώνοντας σ’ αυτά τά πλοία (τά μεσολογγίτικα) μ’ άπήντησαν, ότι ασφαλίζονται στην Βενετιά μέ 2%, πράγμα πού δέν μπόρεσα νά έξηγήσω.

Τό πλοίο του Κωνσταντίνου Έμμανουήλ είναι πλούσιο άξίζει πάνω άπό πενήντα χιλιάδες πιάστρα καί ένας κουρσάρος πού θά τό περιμενε στον κάθο Σπαρτιθέντο, κοντά στό φάρο τῆς Μεσσήνης, θά πετύχαινε νά τό πάρη λεία μ’ έναν όπλισμό πενήντα άνδρων μονάχα, άφοϋ τά πληρώματα των καρραθίων αυτών (του Μεσολογγίου) δέν έχουν πάνω άπό 15—18 πρόσωπα.

Έλπίζω πώς ή Έκλαμπρότητά σας θά θέση γρήγορο τέρμα σ’ αυτό τό κακό, άλλοιώς ή άκτοπλοία “Αρτας — Μεσσήνης είναι χαμένη για τά πλοία μας.

Μπουτγ

20.5.1750

13. «Μολονότι σύμφωνα μέ τή δήλωσι του 1727 άπηγορεύθη στους ξένους νά συμμετέχουν στην ιδιοκτησία των γαλλικών πλοίων, ό Βασιλεύς είχε τήν καλωσύνη νά έπιτρέψη 22.7.1740 στους έμπόρους τῆς “Αλβανίας νά έχουν ένα τέταρτο στα μικρά πλοία τά κάτω των 120 τόννων, καθώς ή Έκλαμπρότης σας δύναται νά Ιδῆ στην άπό 22 ‘Ιουλίου 1740 έπιστολή, χρονολογημένη άπό τήν Κομπιένη. “Αν αυτή ή άδεια μπορούσε νά έκταθῆ λίγο, είτε ως προς τό μερίδιο των ξένων, θά έπιχειρούσα, θλέπων τίς αντίξοότητες πού παρουσιάζονται, νά κάμω μερικούς άπό τούς “Ελληνες έμπόρους ‘Ιωνάνων καί “Αρτης μετόχους στα δύο πλοία τῆς άκτοπλοίας. Θά έπρεπε, όμως, τό μερίδιο νά είναι τουλάχιστον διπλάσιο, γιατί άλλοιώς ένα τέτοιο μικρό πλοίο δέν θά ήτανε δυνατόν νά αναλάβῃ ταξίδια για Λιβόρνο, Μάλτα καί Μεσσήνη καί άν τ’όκαμε, δέν θά τάθγαζε πέρα έξ αίτας τῆς μικρῆς χωρητικότητας. Παρακαλώ ταπεινώς τήν Έκλαμπρότητά σας νά έξετάση άν ταιριάζῃ νά αύξηθῆ λίγο (σ.μ. τό μερίδιο) καί έφ’ όσον ό Βασιλεύς θά τό έπέτρεπε.

Μπουτγ

“Αρτα 10 ‘Ιουλίου 1740

14. “Ελαθα τίς έπιστολές, μέ τίς όποιες ή Έκλαμπρότητά σας θέλησε νά μέ τιμήση, στις 29 ‘Ιανουαρίου καί 30 Μαρτίου καί είδα ότι είχε τήν καλωσύνη νά δώση τίς αναγκαίες διαταγές για νά έξαιρεθουν, σύμφωνα μέ τήν παλαιά συνήθεια, άπό τό δικαίωμα του κοτίμο, τά πλοία πού φορτώνουν στους άλβανικούς λιμένες, για τήν Μεσσήνη καί τή Νεάπολι. Είδα έπίσης, ότι έγραψε στον κόμητα ντέ Φρονλαί έν σχέσει μέ τά παράπονα τά όποια μου διετύπωσαν οι Γάλλοι πλοίαρχοι, πού τούς ύπεχρέωναν νά άγκυροβολοϋν στη Πρέβεζα, καθώς καί στον Μαρκήσιο ντέ Βιλνέφ, τόσο σχετικά μέ τίς μεγάλες αναλήψεις δημητριακών άπό τον κόλπον αυτόν (σ.μ. τῆς Πρέβεζας) πού έναποθηκεϋνται στην άνωτέρω πόλι, όσο καί για τήν (ανάγκη) νά προκληθουν διαταγές, ώστε τά ξένα προξενία νά μήν αναλαμβάνωνται, στο μέλλον, άπό ραγιαδες του Σουλτάνου. Έπίσης καί για τούς κατακρατοϋντας τά γραμμάτια του έμπορικού γραφείου στην Αϋλωνα, νά προσαχθουν στην Κων.πολι.

Μόλις πληροφορηθώ ότι τά διαθήματα του πρεσβευτου μας στην Βενετιά

ἐπέτυχαν, θά γράψω στούς κ.κ. προξένους τῆς Γαλλίας, στήν Ἰεσσήνη καί στήν Νεάπολι, νά προειδοποιήσουν τούς πλοιάρχους ὅπως τοῦ λοιποῦ, ὅταν ὁ καιρός καί ἡ παλίρροια τούς ἐπιτρέπουν, μπαίνουν στόν κόλπο χωρίς ν' ἀγκυροβολοῦν στήν Πρέβεζα, ἀρκεῖ, περνώντας, νά εἰδοποιοῦν.

Ὁ κ. Μαρκήσιος ντε Βιλνέλφ βρῆκε ὅτι ἡ ὑπόθεσις τῆς μεταφορᾶς τῶν δημητριακῶν περικλεῖει ἐπικίνδυνες δυσχέρειες γιά τό γαλλικό ἐμπόριο. "Εἶμαθα ὅτι τό ἀγγλικό προξενεῖο ἐδόθη ἐκ νέου σ' ἕνα ἀξιοσημεῖωτο Ἕλληνα ἀπό τά Γιάννενα πού λέγεται Καραγιάννης.

Ὁ πατέρας τοῦ καθαιρεθέντος προξένου (σ.μ. τοῦ Θ. Πάνου) ἐπίσημος δραγουμάνος τῆς Ἀγγλίας, μέγας ἀνταγωνιστής τοῦ νέου προξένου, μ' ἔκαμε προτάσεις φιλίας μέ τόν γιουί του, μέ σκοπό νά ἀντιταχθοῦμε, ἀπό κοινού, στήν πρόοδο τῆς ἀγγλικῆς σημαίας. Τόν δέχθηκα μέ ἀνοικτές ἀγκάλες, ὁ δέ Μουρούζης πού εἶναι συγγενής καί στενός φίλος του, θά μᾶς ὑποβοηθήσει στίς ἀπόψεις μας καί στά διασθήματά μου.

"Ἐβαλα μερικά πρόσωπα νά ἐνεργήσουν στήν Αὐλή τῆς Νεαπόλεως, γιά νά πάρω τό προξενεῖο τοῦ Βασιλέως τῶν δύο Σικελιῶν στήν Ἀλβανία. Ἀλλά, μόλις ἔμαθα ὅτι θέλουν νά κάμουν τήν Ἄρτα ὑποπροξενεῖο ἐξαρτημένο ἀπό τό Δυρράχιο, εἰδοποίησα τούς φίλους μου νά μή συνεχίσουν τά διασθήματά τους. Μόλις ἄλλως τε μέ διεβεβαίωσαν ὅτι κάποιος ὀνόματι Βαλμούδης, Ἕλληνας ἀπό τά Γιάννενα, διορίσθη ὑποπρόξενος γιά τά Γιάννενα καί τήν Ἄρτα. Ἐνας πλοίαρχος, ὁ Σικλάθου, πού ἦρθε ἀπό τόν κόλπο τοῦ Λεπάντε (1) μ' ἀνέφερε ὅτι ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἕνας ἀριθμός καρσιῶν μέ σημαία τοῦ θασιλέως τῶν δύο Σικελιῶν, πού ἄρχισαν νά χαλοῦν τίς δουλειές. Ὁ Θεός νά φυλάξῃ μήπως μποῦν καί στήν ἀκτοπλοῖα αὐτοῦ τοῦ κόλπου. Ἐν ὄσω ἡ Α.Μ. Δόν Κάρλος θά θρῖσκειται σέ πόλεμο μέ κάποιον ἀπό τίς δυνάμεις τῆς Μπερμπεριάς, τά πλοῖα αὐτά δέν θά εἶναι σέ θέση νά φέρουν ζημία στή ναυτιλία μας. Ἄν ὅμως γινότανε εἰρήνη, θά ἔβλεπαμε τή θάλασσα νά γεμίξῃ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ εἶδους τά πλοῖα πού κατά ἕνα μεγάλο μέρος, εἶναι γενοθέζικα.

Μπουῖγ

Ἄρτα 22 Ἰανουαρίου 1749

Ἐκλαμπρότατε,

15. Ἀποστέλλων στήν Ἐκλαμπρότητά σας, ἐσώκλειστο σημείωμα γιά ὄλο τό ἐμπόριο τοῦ περασμένου ἔτους, πού συνίσταται σ' ἕνα μονάχα φορτίο σιταριοῦ. Μπορεῖτε Ἐκλαμπρότατε νά κρίνετε πόσο ὑποφέρω ἀπό τίς ἀπαγορεύσεις τοῦ πολέμου πού μέ ὑπεχρέωσε σέ ἔξοδα, γιά νά συγκρατήσω τό προξενεῖο αὐτό, ἐντιμῶ.

Πληροφοροῦμαι ὅτι ὑπάρχουν ἔξω πολλοί κουρσάροι ἀπό τή Σαβόια. Αὐτό διαταράσσει κάπως τή ναυσιπλοῖα γιά τά ἑλληνικά μεσολογγίτικα καράβια, τά μπερμπερινικά, πού δέν εἶναι λιγώτερα καί τά ναπολιτάνικα.

Μπουῖγ

Ἄρτα 28 Μαΐου 1749

Ἐκλαμπρότατε,

16. Ἀνέφερα στήν Ἐκλαμπρότητά σας ἀπό 31 Δεκεμβρίου 1747 καί 15 Μαΐου 1743, ὅτι διορίσθη πρόξενος Νεαπόλεως καί Ραγούζης ὁ Ἀναστά-

σιος Πάνου, "Έλληνη από τή Γιάννενα, ύπηκόος του Σουλτάνου, κάτοικος αὐ-
τῆς τῆς πόλεως, ἀδελφός του Μιχαήλ Πάνου, ἐγκατεστημένος στή Νεάπολι,
άνθρωπος τολμηρός καί ἐπιχειρηματικός. Είναι ὁ ἴδιος πού στόν καιρό του
προκατόχου μου πολέμησε τόσο πολύ τή ναυτιλία μας, μέ τήν προτίμησι πού
ἐπέτυχε νά δίνεται στά ἀγγλικά καράβια, ὥστε κατάφερε νά μή μπορή νά
παρουσιασθῆ σ' αὐτή τή σκάλα οὔτε ἕνα πλοῖο γιά φορτίο. Αὐτό ἔγινε, γιὰτί
ὁ πατέρας του ὀνόματι Θεοδόσιος Πάνου, ἦτανε πρόξενος τῆς Ἀγγλίας.
Τώρα διώρισε τόν ἀδελφό του πρόξενο Νεαπόλεως καί Ραγούζης, ὁ ὁποῖος
μέ τά μέσα τῶν συγγενῶν καί φίλων πού ἔχει στή Νεάπολι, στή Μεσσηνή
καί στά Γιάννενα, σχημάτισε μιὰ ἰσχυρή ὀμάδα πού, πρὸς τό παρόν, φορτώ-
νει κατά προτίμησι σέ καράβια ραγουζέϊκα, χωρίς νά λαμβάνη ὑπ' ὄψι τή
διαφορά πού ὑπάρχει μεταξύ μιᾶς τέτοιας σημαίας καί τῆς γαλλικῆς. Μέ τήν
ἐπιμονή πού ἔχουν αὐτοί οἱ ἄνθρωποι, δέν θάξιζε νά τούς γίνη κάποιο με-
γάλο κακό: Ματαιίως προσπάθησα νά τούς πείσω ὅτι τά ἐμπορεύματά τους
δέν προστατεύονται διόλου μέ μιὰ τέτοια σημαία, ἀπό προσβολές μπερμπε-
ρίνων καί ἄλλων κουρσάρων χριστιανῶν πριγκήπων, ἔχθρων τῆς Πύλης, οἱ
ὁποῖοι, ἐξ αἰτίας τῆς προστασίας πού παρέχεται σ' αὐτή τή Δημοκρατία
(σ.μ. τῆς Ραγούζης) καί τῆς τουρκικῆς ἄδειας μέ τήν ὁποῖαν ἐφοδιάζονται
αὐτά τά πλοῖα, θά μπορούσαν πολύ θαυμάσια νά τά παρεμποδίσουν, τόσο
περισσότερο ὅσο τά πιό πολλά ἐμπορεύματα πού φορτώνονται, ἀνήκουν σέ
ὕπηκούς ἔχθρους. Ἐπέμεναν ὡς τόσο κι' ἔτσι δέν μπόρεσα νά ἐμποδίσω ὥστε
ἕνα καράβι ἀπ' αὐτά τῆς Ραγούζης, νά φύγη φορτωμένο μέ ὄλα τά ἐμπο-
ρεύματα τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων τῆς περιοχῆς. Τό προτιμήσανε ἀπό ἕνα γαλ-
λικό πλοῖο.

Αὐτό δέν θά μπορούσε νά συμβῆ ἄν τά προξενεῖα δέν δίνονταν σέ Ἑλ-
ληνας ὕπηκούς του Σουλτάνου, πράγμα πού ἐπιθυμεῖ καί ἡ Πύλη. Ἄλλά οἱ
Ἑλληνες κατορθώνουν, μέ τό χρῆμα, νά παίρνουν τέτοιους διορισμούς, πα-
ρασιωπῶντες τήν ιδιότητά τους ὡς Ὀθωμανῶν ὕπηκων. Ἄν μπορούσαμε νά
σταματήσουμε αὐτή τήν κατάχρησι, θά ἦτανε ἕνα μεγάλο κακό.

Μπουῖγ

"Ἄρτα 28 Σεπτεμβρίου 1749

Ἐκλαμπρότατε,

17. Γιά νά ἀντιπαραθέσω στά ξένα καράβια πού πῆραν στά χέρια τους
τό ἐμπόριο καί τήν ἀκτοπλοῖα αὐτῆς τῆς σκάλας, ἔφερα ἀπό τή Μασσαλία
δύο γαλλικές ταρτάνες καί τίς ἔβαλα ἐδῶ μέ τά πιό χαμηλά ναῦλα πού
ἦτανε δυνατόν, εἰς θάρος τῶν δικῶν μου συμφερόντων, μέ σκοπό νά ἐπιτύ-
χουμε τήν προτίμησι πού εἶχαμε, πρὶν ἀπό τόν πόλεμο, ἀπέναντι στίς ξένες
σημαίες.

Μπουῖγ

"Ἄρτα 1 Ἀπριλίου 1750

Ἐκλαμπρότατε,

18. Στίς 31 Δεκεμβρίου εἶχα τήν τιμή νά γράψω στήν Ἐκλαμπρότητά
σας, μέσω Βενετίας καί Θεσσαλονίκης, ἐπειδή δέν ὑπῆρχε πλοῖον κατ' εὐ-
θειαν καί νά σᾶς στείλω δύο ἀντίγραφα γιά τήν κατάστασι του ἐμπορίου, σ'
αὐτή τή σκάλα καθώς καί γιά τά ἔξοδα του προξενείου, του περασμένου

έτους, νά ἀπαντήσω δέ ταυτόχρονα στήν ἐπιστολή μέ τήν ὁποία ἡ Ἐκλαμπρότητα του εἶχε τήν καλωσύνη νά μέ τιμήσῃ ἀπό 31 Αὐγούστου καί τήν ὁποία ἀργησα νά λάθω.

Ἡ παρούσα μου στέλλεται μέσω Λιθόρνου μέ τό πίνκι τοῦ καπετά Ζάν, ναυλωμένο ἀπό τόν Ἀθανάσιο Ζάκο στό Λιθόρνο μέ διεύθυνσι πρὸς τόν Ἀντώνη Ἀντωνόπουλο, Ἕλληνα ἀπό τήν Ἄρτα. Ὅταν τό καράβι ἐφθάσε, ὁ Ἀντωνόπουλος ἔγραψε σ' ἕναν Δημήτριο Λάππα τοῦ Ἀναστασίου, ἄλλον Ἕλληνα ἀπό τά Γιάννενα, γιά νά εἰδοποιήσῃ ὅτι ὅσοι ἔμποροι ἔχουν νά φορτώσουν κάπες — ἔχουν δέ ἐδῶ φορτίο γιά τρία πλοῖα σάν κι' αὐτό — νά στείλουν τίς διαταγές τους ὥστε νά φορτωθοῦν τά ἐμπορεύματά τους, ὅσο προορίζονται γιά τό Λιθόρνο. Ὁ Δημήτριος Λάππας τοῦ ἀπήντησε ὅτι μίλησε μέ τούς ἐνδιαφερομένους ἐμπόρους, οἱ ὅποιοι καί τοῦ ἔδωσαν τήν ὑπόσχεσι ὅτι θά φορτώσουν μ' αὐτό τό πλοῖο. Τοῦ ἔλεγε ὅμως στό ἴδιο γράμμα ὅτι μίλησε καί μέ ἕναν ὄνοματι Ἀναστάσιο Πάνου, ἄλλον Ἕλληνα ἀπό τά Γιάννενα, πού εἶναι πρόξενος τῆς Νεαπόλεως καί τῆς Ραγούζης, καί ὅτι φοβότανε πολύ μήπως αὐτός τούς ἄλλαξε γνώμη, τούς μετέστρεψε ἀπό τήν καλή ἀπόφασί τους. Τά πράγματα ἔγιναν ὅπως ἔγραψε ὁ Δημήτριος Λάππας, ὁ ὁποῖος σέ μιὰ ἄλλη ἐπιστολή πρὸς τόν Ἀντώνιο Ἀντωνόπουλο, γνωστοποιεῖ, ἀπό κοινοῦ μέ τόν Δῆμο Ἀντωνόπουλο, ἀδελφό ἐγκατεστημένο στά Γιάννενα, ὅτι (ὁ Ἀναστάσιος Πάνου) μετέπεισε ἀπόλυτα τούς ἐμπόρους ἀπό τοῦ νά φορτώσουν στό ἐν λόγω πλοῖο, διαβεβαιώνοντάς τους ὅτι περιμένει ἀπό στιγμή σέ στιγμή δύο μεγάλα ραγουζέικα πλοῖα, πού θά τούς ἐπαιρναν ὅλα τους τά ἐμπορεύματα. Ἔτσι, θρέθηκα στή δυσάρεστη θέση νά βλέπω νά χάνωνται τά ¾ τῆς σταλίας τοῦ πλοίου, χωρίς νά μῆ μέσα οὔτε ἕνα δέμα. Ὁφείλω νά ἀναφέρω στήν Ἐκλαμπρότητα σας, ὅτι ὁ τελώνης τῆς Σαγιιάδας πού εἶναι μιὰ σκάλα ἐξηρτημένη ἀπό τό ἐδῶ προξενεῖο, ἔξι ἀπό τόν κόλπο τῆς Ἄρτας ἀπέβαντι στήν Κέρκυρα (μέ πολύ ἄσχημο ἀγκυροβόλιο), ἀπέστειλε ἀναφορά στήν Πύλη μέ τήν ὁποία ζητεῖ ὅπως ὅλα τά ἐμπορεύματα φορτώνονται στή σκάλα του. Ὁ ὄνοματι Ἀναστάσιος Πάνου, Ἕλλην πρόξενος Νεαπόλεως καί Ραγούζης, χρησιμοποίησε κι' αὐτό ἀκόμα γιά νά πείσῃ τούς ἐμπόρους πού ἐμπορεύονται κάπες, νά μὴ φορτώσουν σέ τοῦτο ἐδῶ τό γαλλικό καράβι, μέ τήν ὑπόσχεσι, ὅτι τά δύο ραγουζέικα πλοῖα πού περιμένει, θά τά φέρῃ, τό ἕνα στή Σαγιιάδα γιά νά φορτώσῃ ὅσα δέματα κάπες ἔχουν οἱ ἔμποροι στά Γιάννενα καί τό ἄλλο στήν Ἄρτα γιά νά πάρῃ ὅσα δέματα θρῖσκονται ἐκεῖ. Ἐπεισε μάλιστα καί τόν τελώνη τῆς Σαγιιάδας νά διευκολύνῃ αὐτούς τούς ἐμπόρους γιά νά τούς τραθήξῃ στή σκάλα του, πρᾶγμα πού ἔγινε χάρις σέ μιὰ ταρίφα πάνω στήν ὁποία συμφωνήσανε, ὅλα δέ αὐτά γιά νά ὑποχρεώσουν τό γαλλικό πλοῖο νά φύγῃ κενό καί νά ἐπιτύχουν ὥστε κανεὶς πιά νά μὴ ναυλῶνῃ πλοῖα μέ γαλλικὴ σημαία.

Ὁφείλω ἀκόμη νά πληροφρήσω τήν Ἐκλαμπρότητα σας ὅτι ἕνας ἄλλος Ἕλλην ἀπό τά Γιάννενα, ὑπῆκοος τοῦ Σουλτάνου, ὅπως καί ὁ Ἀναστάσιος Πάνου, ἐπέτυχε, ἀπὸ ἔτους τώρα, τό προξενεῖο τῆς Αὐτοκρατορίας(*) καί τῆς Ὀλλανδίας προεκάλεσε δέ ἕνα διορισμό τῆς Πύλης γιά τόν Ἀντώνιο Ἀντωνόπουλο ὑποπρόξενο. Ἀπὸ καιρὸ δὲ τώρα κυκλοφοροῦν φήμες, ὅτι ὁ ὦς ἄνω πρόξενος τῆς Αὐτοκρατορίας καί τῆς Ὀλλανδίας, πού λέγεται Θεόδωρος Μεσίνης, Ἕλλην ἀπὸ τά Γιάννενα, ἀγόρασε στό Λιθόρνο ἕνα ἀγγλικὸ κές παρέα μέ μερικὸς ἄλλους Ἕλληνας φίλους του ἀπὸ τά Γιάννενα. Τό

(*) Τῆς Αὐστρίας.

περιμένουν από στιγμή σε στιγμή μέ αυτακρατορική σημαία.

“Όλα αυτά τὰ ἐμπόδια τῶν Ἑλλήνων προξένων καί ὑποπροξένων μ’ ἔκαμαν νά ὑποψιασθῶ ὅτι ὁ ἐν λόγω Ἀντώνιος Ἀντωνόπουλος, ὑποπρόξενος τῆς Αὐτοκρατορίας καί τῆς Ὀλλανδίας, στόν ὁποῖο εἶχε ἀπευθυνθῆ τό κακότυχο μας πλοῖο, χωρίς νά ἤξευρε κανεῖς τήν νέα του ἰδιότητα, δέν κινήθηκε μέ περισσότερη καλή πίστι ἀπό τόν Ἀναστάσιο Πάνου. Τόν φώναξα μιά μέρα σπίτι μου γιά νά τοῦ δώσω ἐπί τέλους νά καταλάβῃ ὅτι εἶχα ἀμφιβολίες γιά τό ἐνδιαφέρον του καί νά τόν καταστήσω, ἐνώπιον Θεοῦ καί ἀνθρώπων, ὑπεύθυνο γιά τήν μεγάλη ζημία πού ἀπειλεῖ τόν δυστυχή Ἀθανάσιο Ζάκο, ναυλωτή τοῦ πλοίου, ὑποχρεωμένο νά πληρώνῃ τήν ἀξία τοῦ ναύλου πού εἶναι τετρακόσια δώδεκα γρόσια καί νά ἰδῇ τό πλοῖο νά ἐπιστρέφῃ κενό. Παρουσία τῶν κ. Κωνσταντίνου Βλαχοῦτση καί Σπυριδῶνος Παπαδοπούλου, διερμηνένων τοῦ προξενείου μας πού εἶχα τήν πρόνοια νά τούς ἔχω παρόντας, μ’ ἀπήντησε ὅτι οἱ ἀμφιβολίες πού εἶχα καί πού τίς καταλάβαινα πολύ καλά, ἦταν ἀστήρικτες, ὅτι αὐτός ἦταν πραγματικός ὑποπρόξενος τῆς Αὐτοκρατορίας καί τῆς Ὀλλανδίας, ὅτι περίμενε ἕνα καράβι αὐτοκρατορικό ἀλλά ὅτι δέν θά πρόδιδε τόν φίλο του Ἀθανάσιο Ζάκο, ναυλωτή τοῦ γαλλικοῦ πλοίου. Γιά νά δικαιολογήσῃ δέ αὐτά πού εἶπε, παρουσίασε δύο γράμματα ἀπό τόν Δημήτριο Λάππα, ἀνταποκριτή του στά Γιάννενα καί ἕνα ἄλλο ἀπό τόν ἀδελφό του Δῆμο Ἀντωνόπουλο ὁ ὁποῖος τοῦ λέγει ὅλα ὅσα ἀνέφερα ἀνωτέρω στήν Ἐκκλησιότητα σας, πού τὰ εἶχα μάθει ἀπό διάφορες ἐπιστολές ἀπό τὰ Γιάννενα. Βλέποντας τή σημαία μας νά καταδιώκεται ἔτσι ἀπό τούς Ἑλληνας αὐτούς προξένους καί ὑποπροξένους, τούς ὁποῖους ὅλοι οἱ συγγενεῖς, σύμμαχοι καί φίλοι, προσπαθοῦν φυσικά νά τούς εὐνοήσουν περισσότερο ἀπό ἕνα ξένο, παρεκάλεσα τόν Ἀντώνιο Ἀντωνόπουλο νά μέ ἐπιτρέψῃ, ἀπό περιέργεια, νά ἀντιγράψω τίς δύο ἐπιστολές τοῦ Δημητρίου Λάππα, ἀνταποκριτή του στά Γιάννενα, τίς σχετικές μ’ αὐτό ἐδῶ τό πλοῖο, καθώς καί τήν ἐπιστολή τοῦ ἀδελφοῦ του, ὅπου καταγγέλλεται ἡ διαγωγή τοῦ Ἀναστασίου Πάνου, προξένου Νεαπόλεως καί Ραγούζης. Μιά ἄλλως τε πού ἐπέτρεψε στούς διερμηνεῖς μου νά διαβάσουν οἱ ἴδιοι τους, παρουσία μου, τὰ γράμματα αὐτά, μού τό ὑπεσχέθη. Καθυστέρησε ὅμως τρεῖς μέρες αὐτή τήν ὑπόσχεσι. Στό τέλος, ἀφοῦ τόν ἐπίεσα νά μου κάμῃ αὐτή τή χάρη συμφῶνως καί πρὸς τήν ὑποχρέωσί του, μού εἶπε ὅτι σκέφθηκε καί ὅτι δέν μπορούσε νά τό κάμῃ. Τοῦ ἀπήντησα ὅτι ἕνας ἀνθρώπος ἢ ἀναλαμβάνει ἢ δέν ἀναλαμβάνει κάτι καί ὅταν τό κάμει πρέπει νά κρατῇ τό λόγο του. Αὐτός ὅμως ἠρνήθη ἀπολύτως.

Ἐσκόπευα νά στείλω στήν Ἐκκλησιότητά σας νομιμοποιημένα τὰ ἀντίγραφα τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν, γιά νά ἰδῆτε σέ ποιά κατάστασι περιήλθε ἐδῶ ἡ σημαία τοῦ Βασιλέως μας ἐξ αἰτίας τῆς συγχύσεως πού προκαλοῦν οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ πρόξενοι καί ὑποπρόξενοι. Ἀλλά σᾶς στέλνω μιά γραπτή ἀνακοίνωσι πού θά σᾶς κάμῃ τήν ἴδια, μέ τὰ αὐτόσημα κείμενα τῶν ἐπιστολῶν, ἐντύπως. Ἐν τούτοις γιά νά μήν ὑποστοῦμε τόν ἐξευτελισμό νά ἰδοῦμε τό γαλλικό καράβι νά φύγῃ κενό ἐξ αἰτίας τῶν ραδιουργιῶν αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων, καθώς καί τόν δυστυχή Ἀθανάσιο Ζάκο στό Λιθόρνο, πού ἦταν πάντοτε ἐμποτισμένος μέ γαλλικό πνεῦμα, νά ἀπειλῆται μέ ζημία δύο χιλιάδων περίπου λιρῶν, ἐπειδή ἀνακατεύθηκε μέ γαλλικὴ σημαία, ἐπέβαλα στόν Ἀντώνιο Ἀντωνόπουλο καθώς καί στόν πλοίαρχο, νά ἔλθουν σέ νέα συμφωνία οὕτως ὥστε τό πλοῖο, μέ μιά μικρὴ ἀποζημίωσι, νά φύγῃ γιά τή Μάλτα,

για την οποία υπάρχει μισό περίπου φορτίο στα χέρια ενός Έλληνας συντρόφου ενός από τους επίσημους διερμηνείς της Γαλλίας στα Γιάννενα, τό δέ υπόλοιπο να φορτωθή σέ σιτάρι για λογαριασμού του ναυλωτού, πράγμα πού έγινε άποδεικτό.

Έν τῷ μεταξύ ὁ βοεβόδας τῆς Ἄρτας, πληροφορηθεῖς ὅτι ὁ Ἄνασάσιος Πάνου ἀπειλεῖ νά μεταστρέψῃ τὰ ἐμπορεύματα πρὸς μιὰ ἄλλη σκάλα, παρά τῆ συνήθεια πού ὑπάρχει νά φορτώνονται σ' αὐτὴ ἐδῶ καί περιμένοντας ἀπὸ στιγμή σέ στιγμή νά γυρίσῃ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολι ὁ ταχυδρόμος, πού ἔστειλε μὲ σκοπὸ νά ἐπιτύχῃ νέα διαταγὴ τῆς Πύλης, ἀκυρωτικὴ τῆς ἄλλης πού ὑψήρπασε ὁ τελώνης τῆς Σαγιάδας μὲ ψευδεῖς ἐκθέσεις, ἐπέβαλε νά φορτωθοῦν διὰ τῆς θίας στό γαλλικὸ πλοῖο τοῦ πλοιάρχου Ζάν Τορτέλ πενήντα μπάλες, λέγοντας πῶς δέν θά ἤθελε νά ἀκουσθῇ ὅτι ἂν καί ὑπάρχουν ἐδῶ τρία φορτία γιὰ τὸ Λιθόρνο κ' ἕνα ἀκόμα στὰ Γιάννενα, τὸ πλοῖο αὐτὸ ὑπεχρεώθῃ νά φύγῃ κενὸ ἢ ἐξηναγκάσθῃ νά κάμῃ ἄλλη σκάλα ἀλλάζοντας δρομολόγια. Ἐξ ἄλλου θά ἐφόβιζε τοὺς ἄλλους πλοιάρχους, πού θά τό μάθαιναν καί θά ὑπέφεραν. Ἐτι περισσότερο πού ὁ (βοεβόδας) ἔμαθε ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔμποροι ἀπὸ τὰ Γιάννενα ὑποχρεώθηκαν νά συμβιβασθοῦν μὲ τὸν τελώνη τῆς Σαγιάδας καί νά τοῦ πληρώνουν κάτι τί ὡς τελεωεῖο γιὰ κάποιο ἐμπόρευμα πού (ὡς τώρα) ἐρχότανε ἐδῶ στὴ σκάλα του πρὸς φόρτωσι. Καί ἀκόμα, ὅτι ὁ τελώνης τῆς Σαγιάδας ἔστειλε ἀνθρώπους στό δρόμο πρὸς τὰ Γιάννενα, μὲ σκοπὸ νά γυρίσουν πίσω κάθε ἐμπόρευμα πού ἐρχότανε ἐδῶ χωρὶς τὴν ἄδειά του. Ἐτσι ἡ ὥραία ἔμπνευσι πού εἶχε ὁ Βοεβόδας συνετέλεσε ὥστε τὸ γαλλικὸ πλοῖο νά φορτώσῃ πρὸς μεγάλη ἐκπληξι ὄλου τοῦ κόσμου καί παρά τίς ραδιουργίες τῶν ἐχθρῶν τῆς σημαίας μας.

Ἐχῶ πολλές φορές ὑποδειξί τὴν ἀδικὴ ζημία πού ἐπιφέρουν στὴ γαλλικὴ ναυσίπλοια αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες πρόξενοι καί ὑποπρόξενοι ὑπήκοοι τοῦ Σουλτάνου, ἐντόπιοι ἀπὸ τὰ Γιάννενα καί τὴν Ἄρτα ὅπου ἔχουν τὰ ἐμπορικὰ σπιτία τους, τοὺς συγγενεῖς, συνεταίρους καί φίλους καί ὄλους τοὺς ἄλλους πού συνδέονται μαζί τους μὲ αἷμα καί φιλία, κόσμο καί κόσμο, πού δίνει φυσικά μὲ εὐχαρίστησι τὴν προτίμησί του στὶς ἄλλες σημαῖες παρά στὴ δική μας. Πραγματικά, σέ πιά ἄλλη σκάλα ἐκτός ἀπὸ τούτην ἐδῶ, ἐξαιρέσει θέβαια σέ μερικά μικρὰ νησιά ἢ στό Ἄρχιπέλαγος, ὑπάρχουν πρόξενοι Ἕλληνες ὑπήκοοι τοῦ Σουλτάνου; Καί ὅμως ἀκριβῶς ἐδῶ θά ἦτανε ἀναγκαῖο νά ἐπιτύχομε ὥστε νά μὴ συμβαίη ἕνα τέτοιο πρᾶγμα, ἐπειδὴ ἐδῶ ὄλο τὸ ἐμπόριο γίνεται ἀπὸ Ἕλληνας, μὲ ἄλλους Ἕλληνας ἐγκατεστημένους στὴ Μεσσηνί, Νεάπολι, Λιθόρνο, Μάλτα. Ἄν εἶχα νά παλαίσω μὲ ξένους προξένους, Αὐτοκρατορικούς, Ἄγγλους, Ναπολιτάνους, Ὀλλανδούς, Ραγουζαίους καί ἄλλους, εἶμαι θέβαιος ὅτι ἡ γαλλικὴ σημαία θά εἶχε πάντα τὴν προτίμησι πού τῆς ὀφείλεται. Τί μπορῶ ὅμως νά κάμω ἐναντίων τῶσων καί τῶσων ἀνθρώπων πού ἔχουν μαζί τους αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες πρόξενοι: Παρήγγελα νά ναυπηγηθῇ γρήγορα ἕνα πλοῖο γιὰ τὴν ἀκτοπλοία σ' αὐτὴν ἐδῶ τὴ σκάλα καί ἀγόρασα ἕνα ἄλλο γιὰ νά τό κρατῶ συνεχῶς στὴ διάθεσι τῶν ἐμπόρων. Ἄν ὅμως ἡ Ἐκλαμπρότητά σας δέν μὲ βοηθήσῃ ἐναντίον τῶν Ἕλλήνων προξένων, τὰ πλοῖα αὐτὰ θά φθαροῦν καί δέν θά θροῦν ἐργασία ἢ θά θρῖσκουν πολὺ σπάνια. Τὸ περασμένο ἔτος εἶχα ναυλώσει δύο καί ὅπως ἀνέφερα ἐν καιρῷ στὴν Ἐκλαμπρότητά σας, ζημίωσα ἀπὸ τίς ναυλώσεις ἐκεῖνες. Κάθε μέρα κάθε στιγμή καί σέ κάθε εὐκαιρία αἰσθάνομαι τὸ κακὸ πού προκύπτει ἀπὸ τὴν κατὰ χρῆσι τῶν προξενείων πού δίδονται στοὺς Ἕλληνας. Εἶναι θεμιτὸ νά ὑπάρ-

χουν πρόξενοι πού νά ἀνήκουν σέ οποιαδήποτε ἐθνικότητα θέλουν, ὦρα τους καλή, ὄχι ὅμως ὑπήκοοι τοῦ Σουλτάνου.

Ὁ Βοεβόδας πειράχθηκε ἀπό τήν δολιότητα τοῦ Ἀναστασίου Πάνου καί τοῦ ὑποπροξένου Δημητρίου Λεοντίδη, ἄλλου Ἑλληνοσ από τήν Ἄρτα, ἐπειδή προσεπάθησαν νά στρέψουν τά ἐμπορεύματα ἀπό τήν σκάλα τῆς Ἄρτας στήν Σκάλα τῆς Σαγιάδας καί εἶπε, παρουσία μου καί παρουσία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, ὅτι εἶναι καλά πληροφορημένος περί τοῦ πῶς οἱ Ἑλληνες ὑφαρπάζουν ἀπό τήν Πύλη τούς διορισμούς καί τά ἀξιώματα τῶν προξένων καί ὑποπροξένων, δωροδοκοῦντες τούς πρεσβευτάς καί τούς ἀξιωματούχους τῆς Πύλης καί ἀποκρύπτουντες ἀπό τό Ντιβάνι καί τόν Μ. Βεζύρη, ὅτι τά πρόσωπα πού προτείνονται (γιά τά ἀξιώματα αὐτά) εἶναι ραγιαδες τοῦ Σουλτάνου. Προσέθεσε δέ ὅτι αὐτό γίνεται σέ τέτοιο σημεῖο ὥστε οἱ διορισμοί (μπεράτια καί φερμάνια) δέν μιλοῦν ἰκάν γιά τήν ιδιότητα τῶν διορισμένων ὡς ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου. Δέν ἐννοεῖ δέ, εἶπε, νά ἀναγνωρίση παρομοίους προξένους καί θά γράψη σχετικῶς στήν Πύλη. Μακάρι νά γίνη αὐτό, φοβοῦμαι ὅμως πολύ, μήπως ἕνα διάθημα κάπως πιά σημαντικό ἀπό τά συνηθισμένα ἔχει ἐπάνω του τήν ἴδια ἐπίδρασι πού ἔχει καί στήν Κωνσταντινούπολι.

Στόν καιρό τοῦ προκατόχου μου τοῦ Ντυμπροκά, ἕνας παράνομος πρόξενος τῆς Ἀγγλίας, ὀνόματι Θεοδόσιος Πάνου, μαζί μέ ἕναν ὀνόματι Μιχαήλ Πάνου, ἀδελφó τοῦ σημερινοῦ Ἀναστασίου Πάνου, τωρινοῦ προξένου τῆς Νεαπόλεως καί τῆς Ραγούζης, ἐκδιώξαν ἐξ ὀλοκλήρου ἀπό τήν σκάλα σέ σημεῖο πού κανένα πιά δέν φαινότανε κατά ἐδῶ τά τελευταία χρόνια, ὁ δέ δυστυχῆς Ντυμπροκά, ὑπεχρεώθη νά χρεωθῆ γιά νά συντηρῆται. Ἡ ἔκλαμπρότητά σας θά βρῆ στό γραφεῖο της τήν ἀπόδειξι τῶν ὄσων ἔχω τήν τιμή νά ἀναφέρω. Ὅταν ἄλλως τε ἦλθα στό προξενεῖο, ἐξεποίησα τό σπῆτι καί τά πράγματά του γιά νά πληρώσω τά χρέη του.

Δέν γνωρίζω ὡς πού ἔμποροῦσαν νά φθάσουν οἱ θλέψεις αὐτές τοῦ Θεοδοσίου Πάνου, Ἑλληνοσ ἀπό τά Γιάννενα, προξένου τότε τῆς Ἀγγλίας, ἀλλά οἱ θλέψεις τοῦ Ἀναστασίου Πάνου, νέου προξένου Νεαπόλεως καί Ραγούζης, εἶναι ὑπέρμετρες.

Κυκλοφορεῖ ἐδῶ ἡ φήμη, ἀπό μιά ἐπιστολή ἐκ Θεσσαλονίκης, ὅτι οἱ κουρσάροι τῆς Σαβοΐας καί τοῦ Μονακό ἔκαμαν καλές λείες σέ ἐμπορεύματα ραγιαδῶν ὑπηκόων, φορτωμένα ὑπό ραγουζέικη σημαία ἐξ αἰτίας τῆς προστασίας πού ἡ Πύλη παρέχει σ' αὐτή τήν Δημοκρατία καί τῆς ἀδείας μέ τήν ὁποία οἱ πλοίαρχοι τῆς Ραγούζης εἶναι ἐφοδιασμένοι, πληρώνοντας ὡστόσο τά ναῦλα τους. Ἡ εἶδησις ὅμως αὐτή δέν ἔχει ἐπιβεβαιωθῆ. Ἄν ἦταν ἀλήθεια, θά ἀποτελοῦσε ἕνα σοβαρό λόγο διαταραχῆς γιά τήν ναυσιπλοία αὐτῶν τῶν καραβιῶν.

Βεβαιώνουν ἐδῶ ὅτι ὁ γιός τοῦ Μεχμέτ ἐφέντη, πρεσβευτοῦ στήν Γαλλία, ἔγινε Μ. Βεζύρης. Ἴσως ἔτσι θά εἶναι πιά εὐκολο νά καταπολεμήσουμε τήν κατάχρησι τῶν Ἑλλήνων προξένων, ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου, μέσα σέ μιά τέτοια συγκυρία παρὰ σέ μιά ἄλλη, ἐφ' ὅσον ἄλλως τε ὁ Βοεβόδας θεβαιώνει τίς καταχρήσεις πού γίνονται, παρὰ τήν θέλησι τῆς Πύλης. Ἰκετεύω ταπεινῶς τήν Ἐκλαμπρότητά σας, πού εἶναι τόσο προσεκτική γιά τό καλό τοῦ ἐμπορίου καί τῆς ναυτιλίας, νά ἐνδιαφερθῆ σέ ὅσα τῆς σημειῶνω

πού δέν εἶναι διόλου ἄνευ σημασίας γι' αὐτή τήν σκάλα, μέ σκοπό ὅπως ἡ Α. Μεγαλειότης, θλέπουσα τό ἐπίκαιρον δώση τάς διαταγάς της εἰς τόν κόμητα ντέ Σαγιέρ καί διορθωθῆ ἕνα τόσο μεγάλο κακό.

Μπουτί

Ἄρτα 20 Μαΐου 1750

Ἐκλαμπρότατε,

20. Εἶχα τήν τιμή νά γράψω στήν Ἐκλαμπρότητά σας τήν πρώτη τοῦ περασμένου μηνός καί νά τήν πληροφορήσω γιά ὄλη τήν ἀδικία πού προκύπτει στήν θασιλική ναυτιλία τῆς σκάλας αὐτῆς ἀπό τά ξένα προξενεῖα πού δίδονται στούς Ἑλληνας ὀηκούς τοῦ Σουλτάνου, διαμένοντας ἐνταῦθα, ἀπό πατέρα σέ γυιό. Τό κακό μεγαλύνει καθημερινῶς ἐξ αἰτίας τῶν εὐκολιῶν πού τούς γίνονται καθώς καί τῆς βοηθείας πού τούς παρέχεται στό νά βγοῦν ἔξω ἀπό τήν σφαῖρα τους γιά νά προσπαθήσουν νά διαφύγουν κατά κάποιον τρόπο τοῦ ζυγοῦ τῶν Βασιλέων τους καί ἀπό φιλοδοξία νά θέλουν νά ἀνταγωνισθοῦν στούς ἔθνικούς προξένους, ἀρχίζοντας ἀπό τά λίγα πλεονεκτήματα πού τούς ἀποφέρει (τό προξενικό ἀξίωμα) χωρίς νά φεύγουν ἀπό τόν τόπον τους καί στηριζόμενοι στήν εὐνοια πού οἱ συγγενεῖς καί φίλοι εἶναι φυσικό νά τούς παρέχουν.

Τό αὐτοκρατορικό πλοῖο πού ἀνεμένετο ἀπό τό Λιθόρνο καί γιά τό ὁποῖο εἶχα μιλήσει στήν Ἐκλαμπρότητά σας, ἔφθασε, συνέλεξε ὄλα τά ἐμπορεύματα τῶν Ἑλλήνων πού εὐρίσκοντο ἐδῶ καί ἔφυγε πάλι γιά τό Λιθόρνο. Ἄν ἔθλεπε κανεῖς μέ τί καρδιά τό φόρτωσαν αὐτοῖ οἱ Ἑλληνες, θά ἔλεγε ὅτι τούς τά μεταφέρει δωρεάν. Στήν πραγματικότητα, πάνω ἀπό δέκα Ἑλληνες ἐνδιαφέρονται στήν ἰδιοκτησία αὐτοῦ τοῦ πλοίου. Ὁ Ἑλληνας πρόξενος τῆς Ὀλλανδίας πού ἔχει τόν τίτλο τοῦ προτέκτορος τῆς Αὐτοκρατορίας (σ.μ. τῆς Αὐστρίας) ἐνδιαφέρεται ἐπίσης. Ὁ πλοίαρχος εἶναι Ἑλληνας. Δέν μπορεῖ ὅμως νά ἔχη ἄδεια στό ὄνομά του καί γι' αὐτό ἔβαλαν πλοίαρχο ἕναν Λιθονέζο, πού δέν πλοιαρχεῖ ὅμως διόλου, πράγμα γιά τό ὁποῖο εἶμαι πολύ καλά πληροφορημένος.

Ἄρτα 2 Ἰουνίου 1762.

Ἐκλαμπρότατε,

21. Ἄν θέλατε νά χρησιμοποιηθοῦν γιά τήν μεταφορά, πλοῖα ἑλληνικά μεσολογγίτικα ἢ τοπικά, θά μποροῦσα νά τά ἔχω καί κάνοντας τίς φορτωτικές σέ ξένο ὄνομα, γιά τήν Μάλτα, Γένοβα ἢ ἄλλου, νά στείλω ἀσφαλῶς τήν ξηλεία ὡς ἐκεῖ, ἀπό ὅπου ἡ Ἐκλαμπρότητά σας θά μποροῦσε νά συνοδεύσῃ τά πλοῖα αὐτά ὡς τήν Τουλῶνα, ὑπογράφοντας νέα συμβόλαια. Τοῦτο δέ διότι ἡ ιδιότητα τῶν φορτιῶν νά καθιστᾷ ὑποπίνα στούς ἐχθρούς καί δέν εἶναι σκόπιμο νά μεταφορτωθοῦν.

Ἐκλαμπρότατε,

22. Θά φροντίσω νά κοινοποιήσω σ' ὄλα τά πέριξ, τήν ἀμνηστία πού ἡ Α.Μ. παρεχώρησε στούς λιποτάκτας ἀξιωματικούς τοῦ ναυτικοῦ καί ναύτας μέ τό διάταγμα τῆς 26 Νοεμβρίου. Δέν θά εἶναι διόλου ἐξαιρετικό νά ὑπάρχουν (μερικοί) σέ ἑλληνικά πλοῖα ἀπό τό Μεσολόγγι πού ἐξαρτᾶται ἀπό τό ἐδῶ προξενεῖο, ὅπου τά πλοῖα αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἔχουν πολύ πολλαπλασιασθῆ. Ἔτσι, θά πληροφορηθοῦν (γιά τήν ἀμνηστία, καί γιά τίς εὐκολίες πού ὁ Βασιλεὺς τοὺς παρέχει) νά ἐπιστρέψουν στήν Γαλλία, χωρὶς νά τοὺς στοιχίσῃ τίποτε.

Ὅλο τό ἐμπόριο γίνεται ἐδῶ μέ ἑλληνικά πλοῖα στά ὁποῖα οἱ κυριώτεροι ἐνδιαφερόμενοι εἶναι Τοῦρκοι, οἱ δέ φορτωταί Ἕλληνες. Οἱ περισσότεροι ἀπό ἐκείνους πρὸς τοὺς ὁποίους στέλλονται αὐτά τά ἐμπορεύματα στήν Χριστιανοσύνη, τοὺς δίδουν εὐχαρίστως τήν προτίμησι.

Ἄρτα 6 Ἰουνίου 1763

Ἐκλαμπρότατε,

23. Ὑστερα ἀπό ὀκτώ ἐτῶν ἀπαγόρευσι, νά ἐπὶ τέλους ἓνα γαλλικό πίνκι, τό ὁποῖο ναύλωσαν ἔμποροι ἀπό τήν Μεσσηνία, γιά νά μεταφέρῃ ἐδῶ γουναρικά καί νά φορτώσῃ στήν ἐπιστροφή γιά τήν Μάλτα.

Εἰδοποίησα ἐν καιρῷ τήν Ἐκλαμπρότητά σας ὅτι ὁ πασᾶς - τελῶνης ἀπήτησε προξενικά δικαιώματα γιά ὄλα τά ἐμπορεύματα πού ἦρθαν τό περασμένο ἔτος, μέ πλοῖα ἑλληνικά μεσολογγίτικα καί ἄλλα, μέ τήν δικαιολογία ὅτι τά τελωνειακά ἔχουν αὐξηθῆ. Τώρα παραπονεῖται στούς Ἕλληνας ἐμπόρους ὅτι δέν φορτώνουν σ' ἓνα μεσολογγίτικο πλοῖο.

Ἄρτα 20 Σεπτεμβρίου 1763

Ἐκλαμπρότατε,

24. Μία ἀδίκη ἀξίωση τοῦ πασᾶ μας τείνει νά ρίξῃ ἐκ νέου τήν σκάλα αὐτή σέ μιὰ δευτέρα ἀπραξία καί νά παρεμποδίσῃ, ἐξ ὀλοκλήρου, τήν ναυσιπλοῖα στά πλοῖα μας, καθῶς καί στά πλοῖα τῶν ἄλλων χριστιανικῶν δυνάμεων.

Τό διπλό αὐτό προξενικό δικαίωμα πού ἐπιβάλλει στά χριστιανικά πλοῖα, ἀρχίζοντας ἀπό τά δικά μας, ἠυνόησε τήν τουρκική σημαία, σέ τέτοιο σημεῖο, ὥστε θρῖσκονται, τήν στιγμή αὐτή, στήν κάλα πρὸς φόρτωσιν δύο μεσολογγίτικα πλοῖα, τό ἓνα γιά τήν Μάλτα καί τό ἄλλο γιά τήν Ραγούζα, μέ φορτίο κάπες, πού πρὶν ἀπὸ τόν πόλεμο μετεφέροντο ἀπὸ δικά μας χριστιανικά πλοῖα.

Ἐπειδὴ οἱ κουρσάροι δέν ἔκαμαν ὡς τώρα παρά ἐλάχιστες λεῖες, ἐμποδιζόμενοι στίς πειρατεῖες τοὺς ἀπὸ τοὺς ἐξοπλισμούς τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων, φίλων τῆς Πόρτας, ἀσφαλίζει κανεὶς πὸ εὐκόλα στήν Βενετία. Τά μεσολογγίτικα αὐτά πλοῖα, μέ σημαία τουρκική, πληρώνουν 1½ - 2%. Οἱ φορ-

τωταί μποροῦν ἔτσι νά καλύπτονται ἀπό κάθε κίνδυνο καί νά συνέλθουν ἀπό τό θάρος τῆς ἀσφαλείας πού δίδουν, χάρις στήν οἰκονομία πού ἔχουν ἀπό τά διπλᾶ προξενικά δικαιώματα, τά ὁποῖα θά πλήρωναν μέ τά πλοῖα μας καί χάρις σέ μιᾶ ἔκπτωσι πού οἱ Ἕλληνες καραθοκυραῖοι τοῦς κάμουν στά ναῦλα, κατά τρόπο πού νά συμφέρη ἀναμφισβητήτως, στό νά τοῦς δίνουν τήν προτίμησι τους.

Ἄν δέν εὔρεθῆ ἓνα φάρμακο γιά τόν μεγάλο αὐτό κίνδυνο, εἴτε μέσω Κωνσταντινουπόλεως ἢ ἐπί τέλους κάπως ἄλλοιῶς, ἡ ναυτιλία μας ἐδῶ θά χαθῆ καί τό κακό θά ἐπεκταθῆ στίς ἄλλες σκάλες.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ

(1) "Αλλως, ὅμως πως, περιγράφει πάλιν ὁ Κ. Σάθας τὰ προκαλέσαντα τὴν καταστροφὴν τῶν πλοίων καὶ τῆς πόλεως τοῦ Μεσολογγίου, κατὰ τὸ 1770, συμβάντα, εἰς τὴν πραγματείαν αὐτοῦ «Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς», ἐκδοθεῖσαν ἐν Ἀθήναις τῷ 1869, ἐν σελ. 490 καὶ ἐπέκεινα καὶ τῆς ὁποίας παραθέτω χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα:

«Πᾶσα σχεδὸν ἡ Ἑλλάς εὕρισκετο τότε (1770) ἐπὶ τῶν ὀπλων. Ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν οἱ μὲν παρασυρθέντες ὑπὸ τῆς πρώτης ὀρμῆς τοῦ ἐνθουσιασμοῦ κατέσφαξαν τοὺς παραδοθέντας Τούρκους, ἄνευ διακρίσεως γένους καὶ ἡλικίας, ἕτεροι συλλαβόντες αὐτοὺς ἐφύλαξαν ὡς ὀμήρους διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον, καὶ ἄλλοι λαβόντες ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς συνεπείας τοῦ παρατόλμου ἐκείνου κινήματος, προειδοποίησαν αὐτοὺς περὶ τοῦ μέλλοντος κινδύνου καὶ συνεβούλευσαν ἵνα ἐκλέξωσιν ἀσφαλέστερα καταφύγια.

.....

»Τριακόσιοι ἦσαν οἱ μετὰ τῶν Γριβαίων καὶ τοῦ Λαχούρη πεσόντες κατὰ τὴν ἐνδοξον τοῦ Ἀγγελοκάστρου μάχην. Τὰ πτώματα αὐτῶν διαταγῇ τοῦ Ἀχμέτ ἔμειναν ἄταφα, καὶ αἱ κεφαλαὶ τοῦ Χρήστου καὶ τοῦ Τσέγιου Γρίβα, ὡς καὶ τοῦ Λαχούρη, ἀνεστηλώθησαν ἐπὶ δοκῶν ἐν τῷ διασταυρώματι τῆς ὁδοῦ τοῦ Ἀγγελοκάστρου. Ἡ δὲ θέσις, ἐν ἣ ἔπεσαν οἱ μεγάθυμοι ἀρματωλοὶ, φέρεται ἄχρι τοῦδε τὸ ὄνομα τῶν Γριβαίων τὰ κόκκαλα.

»Ὀλίγον πρὸ τούτου οἱ ἐν Μεσολογγίῳ ἐπαναστάται μάτην κατ' ἐπανάληψιν ζητήσαντες ἀπὸ τὸν Ὀρλώφ τὴν ἀποστολὴν ἐνὸς πλοίου καὶ ἤδη μαθόντες τὴν ἐπέλευσιν τῶν Ἀλβανῶν, ἀπεφάσισαν ἵν' ἄλλαχού Ζητήσωσι σωτηρίαν. Ὁ ἐσχάτως εἰς Πύλον ἀποσταλεὶς ἐκ μέρους τῆς κοινότητος (Σ.Ζ. Πρόκειται περὶ τοῦ Π. Παλαμῶ) ἄμα ἐπανελθὼν συνήθροισε πάντας, καὶ εἰλικρινῶς ἀνήγγειλεν αὐτοῖς, ὅτι ἀφοῦ τόσον ἀνοήτως ἐδραξαν τὰ ὄπλα, καὶ ἤδη ἐβεβαιώθησαν περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ρώσων ἐγκαταλείψεως, μονομερῆς αὐτῶν στοχασμὸς πρέπει πλέον νὰ εἶναι οὐχὶ πρὸς ἀνωφελῆ ἀντίστασιν, ἀλλὰ πρὸς ἐκλογὴν καταφυγίου, καὶ σωτηρίαν τῶν γυναικοπαίδων. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Μεσολογγῖται ἔδραμον ἀμέσως εἰς τὰς οἰκίας των καὶ παραλαβόντες τὰ πολυτιμότερα κοσμήματα καὶ τ' ἀναγκαιότερα σκευὴ ἐπιβιβάζονται μετὰ τῶν γυναικοπαίδων εἰς τὰ τριάκοντα αὐτῶν πλοίαρια. Ἐν ᾧ ὅμως ἠτοιμάζοντο πρὸς ἀπόπλυν διευθυνόμενοι εἰς τινα χριστιανικὴν χώραν, πλοῖα τῶν Δουληγινιωτῶν ἐπαρουσιάσθησαν πρὸ τοῦ λιμένος. Οἱ Μεσολογγῖται σχηματίζουσιν ἀμέσως κύκλον, καὶ ἐπὶ μίαν ἑβδομάδα ναυμαχοῦσι θαρραλέως κατὰ τῶν Ἀλβανῶν πειρατῶν. Κατὰ τύχην ὅμως πλοίαριά τινα ἐκ τούτων νύκτωρ εἰς Πάτρας διευθυνθέντα, καὶ ἰδόντα τὴν ἐκεῖ ἐπικρατοῦσαν ἐρήμωσιν, ἐπιστρέφουσι καὶ ἀναγγέλλουσι τὴν εἶδησιν εἰς τοὺς ἐν Μεσολογγίῳ ἑταίρους, οἵτινες ἀμέσως λύσαντες τὴν πολιορκίαν σπεύδουσι πρὸς κατάληψιν τῆς λείας. Τῆς ἀνακωχῆς ταύτης ὠφεληθέντες οἱ Μεσολογγῖται ἐγκαταλείπουσι πλεόν τὴν πατρίδα καὶ Ζητοῦσι φιλοξενίαν εἰς Ἐπτάνησον, ἄλλοι δὲ καταφυγόντες εἰς Αἰτωλικόν, ἔκομαν πρὸς ἐσασφάλισιν τὴν μετὰ τῆς Ἠρᾶς συγκοινωνίαν τοῦ νησιδρίου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγων οἱ ἐξ Ἀγγελοκάστρου Ἀλβανοὶ ἐλθόντες εἰς Μεσολογγίον

καί εύρόντες ἔρρημον τήν πόλιν, κατασκευάζουσι μονόξυλα, καί δι' αὐτῶν μεταβαίνουσιν εἰς Αἰτωλικόν. Οἱ ἐνταῦθα συγκεντρωμένοι δυστυχεῖς χριστιανοί παρεδόθησαν διά συνθήκης, οἱ δέ Ἕλληνοὶ ἀποβάντες ἀπανθρώπως κατέσφαξαν πάντας».

Φαίνεται ὅτι, ὅτε ἔγραψε τὰ ἀνωτέρω ὁ ἱστορικός Σάθας, πάντως πρὸ τοῦ 1869, ὅτε ἐδημοσιεύθη ἡ «Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς», δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν του τὰ ἐκ τῶν ἐνετικῶν ἀρχείων ἐγγραφα ἐφ' ἧν στηριζόμενος ἐγραψε κατόπιν τήν δημοσιευομένην πραγματίαν του καί τὸν κατάλογον τῶν Μεσολογγιτικῶν πλοίων. Τοῦτο ἄλλωστε καταφαίνεται καί ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐν τῇ «Τουρκοκρατούμενῃ Ἑλλάδι», ὡς ἐλέχθη, ἀναφέρει ὅτι τὰ Μεσολογγίτικα πλοίαρια ἦσαν περίπου τριάκοντα καί ὄχι ὅσα μνημονεύονται εἰς τὰ προξενικά ἐγγραφα.

(2) Ὁ Σπυριδῶν Τρικοῦπης ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ δευτεροτόκου υἱοῦ τοῦ Παναγ. Παλαμᾶ, ἀποκατασταθέντος ὑπὸ τῶν Μεσολογγιτῶν ὡς Σχολάρχου, τῆς νεοσυστάτου τότε σχολῆς των, ἐν ἔτει 1760. Τοῦτον διεδέχθη ὁ δευτερότοκος υἱὸς του Γρηγόριος ἐν ἔτει 1800 καί ἀσφαλῶς ἐγνώριζε τὰ παθήματα τῶν Μεσολογγιτῶν καί τὰ τῆς Ναυτιλίας των κατὰ τὰ Ὀρλωφικά ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως, καί ἐκ διηγήσεων τοῦ πατρὸς του. Εἶναι ὄντως ἀπορίας ἄξιον, πῶς τὰς πληροφορίας ταύτας δὲν μετέδωκεν εἰς τοὺς μαθητὰς του, μεταξὺ τῶν ὁποίων περιελαμβάνετο ὡς, ἀνωτέρω, καί ὁ Σπυριδῶν Τρικοῦπης ὥστε νὰ μὴ φαίνεται οὗτος ἀγνοῶν τήν ἱστορίαν τῆς πατρίδος του.

Ἐν σχέσει μὲ τὸν Παναγιώτην Παλαμᾶν, πατέρα τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ, παρέχονται αἱ κάτωθι πληροφορίες, ἄσχετοι βεβαίως μὲ τὸ θέμα μας, λόγω τοῦ μεγάλου ἐνδιαφέροντος αὐτῶν.

Ὁ Παναγιώτης Παλαμᾶς ἐγεννήθη ἐν Μεσολογγίῳ περὶ τὸ 1722, γόνος, κατὰ μὲν πολλοὺς, οἴκου τῆς Θεσσαλίας, ἀλλὰ, κατὰ Κ. Σάθαν, οἰκογενεῖας ἐκ Δωριδος, καλομένης Παλαμάρη. Μνημονεύεται τὸ πρῶτον, ὡς μαθητὴς τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Εὐγενίου Βούλγαρη, ἐν ἔτει 1751, κατ' ἀρχὰς εἰς Ἰωάννινα καί εἶτα εἰς Κων)πολιν, ὅτε ὁ Βούλγαρης ἐγκατεστάθη ἐκεῖ. Ἐθεωρεῖτο ὡς ἄν ζωηρὸς συζητητὴς καί ἐν πολλοῖς διαφωνῶν πρὸς τὰ τότε ἐκεῖ διδασκόμενα. Ἐν ἔτει 1760 ἐμφανίζεται εἰς Μεσολόγγιον, πόλιν ἀνθοῦσαν τότε ἐμπορικῶς καί ναυτιλιακῶς. Οἱ Μεσολογγίται ἀπεκατέστησαν τοῦτον ὡς Σχολάρχην τῆς νεοσυστάτου Ἀκαδημίας των. Ἐνυμφεύθη ἐκεῖ καί διετήρησε τήν Σχολαρχίαν μέχρι τοῦ 1800, μέχρι προσβεθηκυίας ἡλικίας, καί ἀπέθανε τὸ 1812 εἰς ἡλικίαν 80-82 ἐτῶν. Ἡ Παλαμαῖα Σχολὴ εἶχεν, ὀπὸ τῆς συστάσεώς της, πολλοὺς μαθητὰς, (περίπου 300) Αἰτωλοῦς, Ἀκαρνάνας, Πελοποννησίους, Ἐπτανησίους, Θεσσαλοῦς κλπ. Ἡ ἐν αὐτῇ ὁμως διδασκαλία ἐχαλαρώθη ἀπὸ τὸ 1770, ὅτε ἡ πόλις τοῦ Μεσολογγίου ἐλεηλατήθη, τῶν δισσωθέντων κατοικῶν διαφυγόντων εἰς Ζάκυνθον, μέχρι τοῦ 1775 ὅτε συνωκίσθη ἐκ νέου τὸ Μεσολόγγιον. Ὁ Π. Παλαμᾶς ἦτο εἰς τῶν πρὸς Ἀλέξ. Ὀρλωφ ἀπεσταλμένων τῶν Μεσολογγιτῶν (οἱ ἄλλοι ἦσαν ὁ Ἄναστ. Γουλιμῆς, κάτοχος οὐ τυχοῦσης παιδείας καί ὁ Ἄνδρέας Κων. Καλογεράς, κάτοχος πολλῶν γλωσσῶν, διακεκριμένος Ἰατροφιλόσοφος, ἐπανελθὼν ἐξ Ἰταλίας τῷ 1764. Ἀμφότεροι μαθηταὶ τοῦ Παν. Παλαμᾶ.

(3) Τήν Οἰκονομικήν Ἐπιθεώρησιν 1878 — 79, σελ. 473 ἐπομ.

(4) Ἀντιπρόσωποι αὐτῶν οἱ κάτωθι: Τ ο υ ρ κ ῖ α ς: Ὁ Ρεῖς Ἐφένδης (Ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν) Μεχμέτ Ραμά καί ὁ Ἀλέξ. Μαυροκορδάτος. Αὐ σ τ ρ ῖ α ς: Ὁ ἐξ ἀπορρήτων τοῦ Αὐτοκράτορος Λεοπόλδου Κόμης Defingger καί ὁ στρατηγὸς Κόμης Schieck. Ἐ ν ε τ ῖ α ς: ὁ Carlo Rugini καί ὁ Giovanni Battista Nicolosi, Π ο λ ω ν ῖ α ς: Κόμης Miclowski, Ρ ω σ ῖ α ς: Κόμης Rosdakovitz Wesninin, Ὁ λ α ν δ ῖ α ς: ὁ Coljet, Ἀ γ γ λ ῖ α ς: ὁ Pugget. Ὑπεγράφησαν ἐν Κάρλοβιτς τέσσαρες χωρισταὶ συνθήκαι: 1) Μεταξὺ Ρωσίας καί Τουρκίας. Μόνον διετοῦς ἀνακωχῆς. 2) Τουρκίας — Πολωνίας Λατινιστὶ 16.1.1699 25) 4 Ἰανουαρ. 1699. 3) Τουρκίας — Ἐνετίας Ἰταλιστὶ. 4) Τουρκίας — Αὐστρίας Λατινιστὶ 26.1.1699. Αὐτὴ δὲ κυρίως θεωρεῖται κοινῶς Συνθήκη τοῦ Κάρλοβιτς.

(Μεγάλη Ἑλλήν. Ἐγκυκλοπαίδεια (σελ. 854).

(5) Δεόν νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ Πρέβεζα καί Βόνιτσα περιήλθον ἐκ νέου ὑπὸ τήν κυριαρχίαν τῆς Ἐνετίας ἐν ἔτει 1717. Αὐτὰ ἀνεκατελήθησαν ὑπὸ τοῦ ἀνδρείου στρατάρχου τῆς Ἐνετίας Σόυλεμπουργκ μετὰ τήν ἐπιτυχήν ὑπεράσπισιν τῆς Κερκύρας, πολιορκουμένης ὑπὸ τῶν Τούρκων ὑπὸ τὸν Δαμάτ Ἄλην. Οὗτος ὡς γνωστόν,

έν έτει 1715, ανέκτησεν έντός 101 ήμερών τήν Πελοπόννησον από τούς Ένετούς και έπέδραμε τό 1716 κατά τής Κερκύρας, επί κεφαλής όθωμανικού στόλου, πρός πολιορκίαν αύτης.

(6) Αύτη είναι ή πρώτη κατοχή του 'Αζόφ υπό τών Ρώσων. Διότι τό 'Αζόφ επανήλθεν, επί μικρόν χρόνον, υπό τήν κυριαρχίαν τών Τούρκων, έν έτει 1736 και παρεχωρήθη πάλιν όριστικώς διά τής συνθήκης του Βελιγραδίου (1739) εις τούς Ρώσους μέ μεγαλύτεραν έκτασιν. Διά τής συνθήκης ταύτης έπερατώθη ό διετής πόλεμος (1737 — 1739) μεταξύ Αυστρίας και Ρωσίας άφ' ένός (ή Ρωσία πρόε-τρεξεν εις βοήθειαν τής πρώτης) και τής Τουρκίας άφ' έτέρου. Κατά τήν συνθήκην ταύτην ή Αυστρία απέδωσεν εις τήν Τουρκίαν τήν Βλαχίαν και τήν Σερβίαν μετά του Βελιγραδίου, οι δέ Ρώσοι απέδωσαν εις τήν Τουρκίαν όσα είχαν καταλάβει εις τήν Κριμαίαν, πλην του 'Αζόφ και τής περιοχής του. Εις τόν πόλεμον αυτόν οι Τούρκοι έβοηθήθησαν κατά σημαντικόν τρόπον υπό τής Γαλλίας, ήτις συνεπεία τής ύπηρεσίας ταύτης, επέτυχε τήν άνανέωσιν τών Capitulations (διομολογήσεων) έν Τουρκία, δηλαδή τών θρησκευτικών και έμπορικών προνομίων τά όποια είχαν παρ ά τών Σουλτάνων παραχωρηθη εις τήν Γαλλίαν, από τής εποχής του Βασιλέως τής Γαλλίας Φραγκίσκου του Α' (16ος αιών). Συνεπεία τών διομολογήσεων τούτων είχαν έκτοτε καθιερωθη έμπορική πρωτοκαθεδρία τής Γαλλίας εις τήν πρόσω 'Ανατολήν.

(7) Οι λόγοι του πραγματικού μίσους τών κατοίκων τής Πελοποννήσου κατά τών Ένετών ήσαν κυρίως δύο:

α) Οικονομικοί. Οι Ένετοί μετά τήν αίματηράν κατάκτησιν τής Πελοποννήσου κατά τούς πολέμους του Μοροζίνη, άπεστέρησαν τούς κατοίκους τής Πελοποννήσου από παντός είδους έμπορίου και κέρδους τόσο κατά Ήγράν, όσο και κατά θάλασσαν, οικειοποιηθέντες και τά δύο ταύτα είδη του τότε έμπορίου. Ούτω οι κάτοικοι περιήλθον εις έχάτην πενίαν. Δι' αυτούς, έπομένως, ή επάνοδος τών Τούρκων ως κυριάρχων θεβαίως άξέστων, θορβάρων και άρπάγων, πλην έλάχιστα εμπόρων, έσήμαινε τρόπον τινά βελτίωσιν τής γενικής οικονομικής καταστάσεως, τών μονίμων κατοίκων (Έλλήνων και Έβραίων) και έπομένως **α ν ο δ ο ν τ η ς κ ο ι ν ω ν ι κ η ς θ έ σ ε ω ς τ ω ν ρ α γ ι ά δ ω ν.**

β) Ο δεύτερος όμως και σπουδαιότατος λόγος τής μεταβολής τών Χριστιανών κατοίκων τής Πελοποννήσου ήτο καθαρώς θρησκευτικός. Οι Τούρκοι ούδέποτε έσέφεθησαν σοβαρώς να θίξουν όμαδικώς τήν θρησκείαν τών ραγιάδων, άρκοόμενοι μόνον εις τήν τακτικήν καταβολήν παρ' αυτών του χαρτασιού. Είναι άληθές, ότι ό γνωστός συγγραφεύς τής 'Ιστορίας του όθωμανικού κράτους Καντεμίρ, αναφέρει επί τή θάσει πληροφοριών, δήθεν αυθεντικών, του Τούρκου χρονογράφου 'Ααλή, ότι επί Σελήμ του Α', του επικαλουμένου Τρομερού (Γιαγκούζ ή Γιαβούζ), έγένετο επισήμως σκέψις έν Διβανίω να σφαγούν πάντες οι ραγιάδες όμαδικώς, εάν δέν έδέχοντο τόν έξιαλασμόν αυτών. 'Αλλά και άν τούτο είναι άληθές, πράγμα όπερ άμφισβητείται σοβαρώτατα, παρ ά του Καθηγητού κ. Καρολίδου, ή παράδοσις προσθέτει, ότι άπερρίφη ή τοιαύτη πρότασις, λόγω εύφυιούς χειρισμού του θέματος παρ' αυτού του Σελήμ. Ούτος, μή επιθυμών τήν λήψιν τοιούτου μέτρου, ειπεν ότι ή λήψις θετικής άποφάσεως ύπέρ τής καταστροφής τών άπίστων συνεδεετο μέ τήν στέρησιν του κράτους εισπράξεως του χαρτασιού, τό όποιον θά έπρεπε να άντικατασταθη υπό γενικής φορολογίας όλων τών Μουσουλμάνων. Τό τελευταίον τούτο όμως άπερρίφη παρ' όλων τών παρισταμένων.

'Αντιθέτως τόν ένετικόν στρατόν, καταλαθόντα τήν Πελοπόννησον, άκολούθησεν άμέσως πληθύς καθολικών Φλαρσίων (Έερέων), Μοναχών, καταστικαρίων Ένετών και άλλων ύπόπτων προσώπων, τά όποια πλην τών άρπακτικών προθέσεών των, άς άπέδειξαν πρός τόν έχχώριον χριστιανικόν πληθυσμόν, έθιξαν τούτον εις τό καιριώτατον ζήτημα τής προσηλώσεώς του πρός τήν 'Ανατολικήν 'Ορθόδοξον 'Εκκλησίαν, τό Πατριαρχείον τής Κωνσταντινουπόλεως και τόν όρθόδοξον έν γενεί έλληνικόν κλήρον. Τό μόνον όπερ έπετεύχη κατά τό μικρόν χρονικόν διάστημα τής έκ νέου ένετικής κατοχής τής Πελοποννήσου (1684—1714) έκ τής τοιαύτης στάσεως του Καθολικού κλήρου έν γενεί, πρός τόν έλληνικόν κλήρον και τούς όρθο-

δόξου Χριστιανούς, ἦτο νά καταστήσῃ τούτους φανατικούς ὁπαδούς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καί τοῦ ὀρθοδόξου ἑλληνικοῦ κλήρου. Παρομοία διανοητικότης χαρακτηρίζει καί τούς ἐπισκεφθέντας τήν Ἑλλάδα ἐν γένει Γάλλους περιηγητάς κατά τήν ἐποχὴν ἐκείνην (Μιραμπέλ, Ντελακρουά, Λεμπρέν, Θεβενώ) ἀλλά καί Ἑλληνας τὸ γένος, οἵτινες εἶχον ἀσπασθῆ τὸν Καθολικισμόν καί περιήλθον τήν Ἑλλάδα ἐπὶ σκοπῶ νά πείσουν τούς Ἕλληνας, ὅτι διὰ νά ἀπαλλαγῶν τῆς σκληρᾶς τουρκικῆς κυριαρχίας ἔδει νά δεχθοῦν τὸ FILIOQUE, παράδειγμα οἱ Ματθαῖος Καρούφυλος ὁ Κρής, ὁ περιφημὸς Χίος, Λέων ὁ Ἀλλάθιος, εἰς ἕκ τῶν πολυμαθεστέρων ἀνδρῶν τοῦ 17ου αἰῶνος, ὁ Νεόφυτος Ροδινός ὁ Κύπριος, καί εἰ τις ἄλλος (ἰδὲ περὶ τούτων Κ. Σάθα Νεοελληνική Φιλολογία, σελ. 261, 308).

(8) Προκηρύξεις τοῦ Σουλτάνου πρὸς τούς Ἕλληνας, ἐκάλουν τούτους εἰς ὑποταγὴν καί ἐπέσειον μεγάλας ἀπειλάς ἢ παρείχον μεγάλας ὑποσχέσεις. Αὐτὸς ὁ Ἐνετός προβλεπτής (Κυβερνήτης) Δελφίνος ἔγραφε πρὸς τήν ἐνετικήν Γερουσίαν «Οἱ ὑπῆκοοι τοῦ Βασιλείου, οἱ ὅποιοι προηγουμένως ἦσαν τοσαῦτον πιστοὶ καί ἀφωσιωμένοι πρὸς τήν Δημοκρατίαν ἤρχισαν ἤδη κλονιζόμενοι (Σάθα, «Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς» σελ. 417).

(9) Ὅρα Κούμα: «Ἱστορία ἀνθρωπίνων πράξεων» καί Παπαρρηγοπούλου: «Τὰ κυριώτερα πορίσματα ἐκ τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», σελ. 496, (ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου).

(10) Πασάροβιτς, μικρὰ σερβικὴ πόλις. Τὴν Τουρκίαν ἀντεπροσώπευσεν ὁ Σιλιχτάρης Ἰμβραήμ καί ὁ Ἐπιθεωρητὴς τοῦ Πυροβολικοῦ. Κυρίαν ὁμως θέσιν ἀπέκτησεν ὁ ὡς διερμηνεὺς παριστάμενος ἀποδοῦρος τῆς Βλαχίας Ἰωάννης Μαυροκορδοῦτος. Τὴν Αὐστρίαν ἀντεπροσώπευσεν ὁ Πρίγκηψ Εὐγένιος καί τὴν Ἑνετίαν ὁ Κάρλος Ρουτζίνι. Τὴν Ὀλλανδίαν ὁ Κόμης Ἰάκωβος Κάλνερ καί τὴν Ἀγγλίαν ὁ σέρ Ρόμπερτ Σάπτον.

(11) Δηλαδὴ διὰ τῆς ἀναγνώρισεως τῆς ἀρχῆς τοῦ STATUS QUO.

(12) Βιβλιογραφία: Τὸ Λατινικὸν κείμενον τῆς Συνθήκης (τουρκο-αὐστριακῆς) μετὰ περιλήψεως εἰς τὴν Γαλλικὴν τῆς Ἐμπορικῆς Συνθήκης ἐν Gabriel Nouradoughian Recueil D' Actes Internationaux de l' Empire Ottoman (τομ. 1 σελ. 206 - 227). Τὸ Λατινικὸν τῆς τουρκοενετικῆς εἰς τὴν Ἀγγλικὴν ἀλλογήν Treaties — Turkey (σελ. 738) καί ἰταλικὴ μετάφρασις εἰς Ἀρχεῖα Βενετίας. Ἱστορίαν τοῦ Συνεδρίου ἔγραψεν ὁ γραμματεὺς τῆς βενετικῆς ἀντιπροσωπείας Bianchi (Historica relazioni della pace di passarovitz Padova 1719: Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖα τομ. 19). Ἡ σημασία τῆς συνθήκης τοῦ Πασάροβιτς εἶναι μεγάλη διὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Ἀνατολικοῦ καλουμένου Ζητήματος, διότι ἐπιβάλλει εἰς τὰ Βαλκάνια πρωτεύουσιν θέσιν εἰς τὴν Αὐστρίαν καί ἐκμηδενίζει τὴν βενετικὴν παρουσίαν εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον, ἐνῶ ὑποχρεώνει τὴν Τουρκίαν εἰς μίαν δευτέραν (ἢ πρώτη ἦτο διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Κάρλοβιτς) μεγάλῃν διπλωματικὴν ὑποχώρησιν.

(13) Ὅρα D. Rafnel: Περὶ τῆς καταστάσεως τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα (Ἀπόσπασμα τῆς Ἱστορίας τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων), μετάφρασις Γ. Χ. Ζαλοκώστα.

(14) Κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἐποχὴν Ρῶσοι ἱερεῖς εἰσήγαγον κατ' ἀρχάς εἰς τὰ Μοναστήρια τοῦ Ἄθω τὰ Εὐρωπαϊκά φῶτα καί ἐνέχυσαν εἰς τὸν ἑλληνικὸν κλῆρον τὰ πρῶτα σπέρματα, τὰ ὅποια ἐπέπρωτο νά βελτιώσουν τὴν ἀνατροφὴν των. Στενωτέραι σχέσεις τοῦ Βορρᾶ καί τῆς πρόσω Ἀνατολῆς ἐδημιουργήθησαν καί οὕτω τὸ Ἅγιον Ὅρος, τὸ ὅποιον πρότερον ἦτο γνηστών μόνον διὰ τὸ πληθὸς τῶν καλογήρων καί τὴν ἀμάθειάν των, κατέστη ἐστία φωτός. Ἡ δὲ Ἀθωνιάς Ἀκαδημία, ἐξ ἧς ἐξῆλθον πλείστοι Ἀρχιερεῖς, μετέδιδε, διὰ τούτων, εἰς τὸν Ἑλληνισμόν τὴν πρὸς τὰ ἑλληνικά γράμματα ἀγάπην καί πίστιν. Οὕτω, ὁ εἰς τούς ὑψηλοὺς Ἀρχιεπισκοπικοὺς Θρόνους ἀναβιβασμός ἀνδρῶν πενήτων καί ταπεινῶν, ἀνεφλόγιζε τὴν πίστιν πρὸς τὴν παιδείαν καί διὰ ταύτης τὴν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ὀργιώσαν νεολαίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

(15) Σημειούνται μερικοί περιπτώσεις:

Χίος: έμπορευομένη έν Εύρώπη καί Άσία. Σμύρνη: τό μεγαλύτερον έλληνικόν έμπορικόν κέντρον τής Άσίας. Θεσσαλονίκη: τό αντίστοιχον έμπορικόν κέντρον έν Εύρώπη. Οί Έλληνες τής Άλβανίας είχαν ήδη άνεγειρεί Σχολήν, όπου έδιδάσκετο ή άρχαία καί νεωτέρα Φιλολογία, ή Θεολογία, αι λοιπαί, θύραθεν, επιστήμαι. Άθηναι. Πόλεις Πελοποννήσου. Ίωάννινα. Κυδωνίαι: Έκει ό Ίωάννης Οίκονόμου, κατώρθωσε, βοηθούμενος υπό του περιφήμου Διερμηνέως Πετράκη καί άλλων Φαναριωτών, νά λάβη φερμάνι, διά του όποιου, ή γη των Κυδωνιών εξέφυγε, έφεξης, ούσιαστικώς τής έξουσίας του Σουλτάνου καί έτάχθη υπό τήν ειδικήν έξουσίαν έλληνικών άρχών, εκλεγομένων υπό του λαού, έναντι καταβολής εις τόν Σουλτάνον ώρισμένου ποσοϋ ως φόρου ύποτελείας. Τά προνόμια ταύτα μετέβαλον άμέσως τός Κυδωνίας. Ή έγχώριος βιομηχανία καί τό έμπόριον άνεπτύχθησαν. Γενική εύδαιμονία επεκράτησε έν πλήρει άσφαλεία. Συνεστήθησαν δερματοurgerεία καί Καταστήματα. Πλήθος άποίκων έσπευσαν εις Κυδωνίας. Οί άγώνες του Ι. Οίκονόμου (1740) προανήγγειλαν εις τήν λοιπήν Έλλάδα τήν αύγήν νέας ζωής.

(16) Όρα σημ. 15.

(17) 1714 — 1718.

(18) Πολωνίας καί Αύστρίας.

(19) Διά τής συνθήκης του Πασάροβιτς, περί ης άνωτέρω ή Ένετική Δημοκρατία έξεχώρισεν επίσης εις τήν Τουρκίαν τήν νήσον Αίγιναν καί τά τελευταία έν Κρήτη σπηρίγματα της Σπιναλόγκαν καί Σούδαν.

(20) Ή υπό του Ένετου Βαίλου Καρόλου Ρουντζίνι όνομασία του Bianchi ως Προξένου τής Ένετίας έν Πάτραις δέν έγένητο δυνάμει τής πολιτικής συνθήκης του Πασάροβιτς, αλλά δυνάμει τής ταύτοχρόνως συνυμολογηθείσης συμβάσεως Έμπορίου μεταξύ Τουρκίας — Ένετίας.

(21) Ό Bianchi ούτος ήτο πιθανώτατα ό ως γραμματεϋς τής ένετικής αντιπροσωπείας παρά τή διασκέψει τής ειρήνης, έν Πασάροβιτς, άναφερόμενος Βianchi, όστις καί συνέγραψε δίτομον έργον περί των συμβάντων έν τή διασκέψει ταύτη παρέχων καί πλείστας πληροφορίας περί αυτών.

(22) Μαρσιλλιάναι: Παρά τός έπιπόνους έρεύνας μου δέν κατώρθωσα νά έξασκ.βώσω, άπολύτως, τίνος τύπου πλοία ήσαν αύται. Φαίνεται όθεν ότι πρόκειται περί μεγάλων (διά τήν εποχήν εκείνην) πλοίων, ικανών νά πλεύσουν εις τό άνοικτόν πέλαγος, μέ τετράγωνα ιστία κατ' εύθειαν εκ Μασσαλίας προς τήν Άνατολήν ως έκαλοϋντο τότε αι έλληνικαί άκται (Πελοπόννησος) καί τά όποια αι γαλλικαί πηγαί όνομάζουν Bateaux. Ταύτα σϋν τή προόδω του χρόνου έγκατελείφθησαν λόγω των μεγάλων κεφαλαίων τά όποια άντεπροσώπευον. Ταύτα άλλαχϋ έν τή εκθέσει χαρακτηρίζονται ως «Bastimenti Grossi».

(23) Είναι λίαν δυσχερής ό ύπολογισμός τής άξίας των ένετικών νομισμάτων καί ή ισοτιμία αυτών προς τά νομίσματα των άλλων χωρών καί δη τά τουρκικά τοιαύτα. Άλλά καί μετά τήν πάροδον του χρόνου καί αύτά ταύτα τά ένετικά νομίσματα όπως καί τά τουρκικά τοιαύτα υπέστησαν άπομείωσιν, ένίοτε σοβαρωτάτην, τής άξίας των αυτά καθ' έαυτά καί έν συσχέτισει προς τά νομίσματα των άλλων χωρών, άσχετον προς τό γενικόν φαινόμενον τής μειώσεως, ήν ύπέστησαν όλα τά νομίσματα όλων των χωρών. Ό έπιθυμών νά έξετάση λεπτομερως τό θέμα τοϋτο δύσεται νά άνατρέξη εις τό κλασικόν έργον του Καθηγητού Α. Άνδρεάδου «Οίκονομική Διοίκησις των Έπανήσων επί Ένετοκρατίας». Κατά νόνα όμως δυνάμεθα νά ειπωμεν ότι κατά τήν εποχήν εκείνην εκυκλοφόρουν τά κάτωθι νομίσματα, έχοντα άξίαν τήν παραπλεύρως εκάστου άναφερομένην εις χρυσός δραχμές.*

(*) Ίνα κατανοηθῆ ή κατά τόν 18ον αἰῶνα διακύμανσις τῶν τιμῶν έν γένει

1) Τό τσεκίνι (χρυσούν) =	χρυσά δραχμαί	11,20
2) Δουκάτον (άργυροῦν) 6 λιρών =	»	» 1,24
3) Τάλληρον (άργυροῦν) =	»	» 4,98
4) Τορνέζικη λίρα Παρισίων =	»	» 3,10
5) Χαλκούν δηνάριον =	χρυσά λεπτά	1,1)2
6) Ἴασπρα =	»	» 2.3)4
7) Σολδίων =	»	» 1.1)20
8) Γαζέττα (μέχρι τοῦ 1650) =	»	» 2.7)10
9) Γαζέττα (μετά τὸ 1650) =	»	» 1.3)4
10) Λίρα βενέτικη =	12 σολδία	
11) Μπέτσο (3-4 ΒΕΖΖΙ) =	1 γαζέττα (1773 καί 1778)	

Εἰς τὰ νομίσματα αὐτὰ πρέπει νά προσθέσωμεν μερικά ἄλλα καθαρῶς «λογιστικά» καί «πραγματικά». Τά τελευταία εἶναι τὰ ἰσπανικά «Κολωνάτα» καί γά γρόσια τουρκικά. Τά πρῶτα (λίρα καί Μπέτσο) εἰς τὰ ἐν Ἑλλάδι προξενικά γραφεῖα τῆς Βενετίας καί ἐν Ἑπτανήσῳ, εἶχον μόνον «λογιστικήν» ἀξίαν. Ἡ ἀξία των δηλαδή ἐκυμαίνεται, ἀναλόγως πρὸς τὰ Διατάγματα τὰ ὁποῖα ἐξεδίδοντο ἐκαστατε. Διὰ νά κατανοηθῇ ὁ ἐντεῦθεν προξενούμενος κυκεών περὶ τὴν ἀξίαν τῶν νομισμάτων, σημειώνω ὅτι ἀναφέρει ὁ καθηγητῆς Ἄνδρεάδης (εἰς σελ. 41) καί ὁ ὑπὸ τούτου μνημονεύμενος μέγας Βενετός νομισματολόγος Παπαλοπλί (εἰς τὸ ἔργον του *Sul Valore*, σελ. 674).

«Τὸ τσεκίνι στὴν ἀρχή (1284) ἰσοῦτο μὲ 2,84 λίρες ἐνετικές, εἰς τὰ 1529 = 7.10 λίρες, εἰς τὰ 1643 = λίρες 16 καί εἰς τὸ 1797 (παραμονὴν τῆς καταλήψεως τῆς Βενετίας ἀπὸ τὸν Βοναπάρτη) = λίρες 22.

καί ἡ σύγκρισις αὐτῶν πρὸς τὰς τιμὰς τῶν προηγουμένων καί ἐπομένων τοιούτων πρέπει νά ληφθῇ ὑπ' ὄψει καί ἡ κατὰ τὸν κατωτέρω πίνακα ἀποδεικνυομένη διακύμανσις τῆς ἐσωτερικῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος. Καί ἐν προκειμένῳ ἡ σχέση τοῦ ἐνετικοῦ χρυσοῦ δουκάτου (κληθέντος μεταγενεστέρως τσεκίνι), ὅπερ ἐξεδόθη κατὰ πρῶτον ἐν ἔτει 1284, καί τὸ ὁποῖον ὑπῆρξε βασικὸν νόμισμα διὰ τὰς οἰκονομικὰς σχέσεις ἐν τῇ Ἀνατολῇ (ὄπλ. Ἑλλάδι καί Ἀνατολικῇ Μεσογείῳ), καί τοῦ ὁποῖου ἡ εἰς χρυσὸν περιεκτικότητα, ὄπλ. ὁ τίτλος καί τὸ θῆρος παρέμειναν ἀναλλοίωτα, ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος (1526), μέχρι τοῦ 1797, ἔτους πτώσεως τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας.

Ἄξια ἐνετικοῦ τσεκινίου κατὰ τὰ ἔτη:

	Πιάστα	Ἴασπρα
	3	—
1717	3	—
1719	3	20
1726	3	50
1736	3	55
1737	3	80
1741	3	92
1752	3	108
1770	4	—
1776	4	15
1779	4	30
1780	4	60
1783	5	—
1788	5	60
1789	5	60
1793	6	—
1794	7	—
1796	7	60
1797	7	60
1797	7	90

* Ἴδε καί *Nicolo Papadopoli - Aldo Brantini: Le monette di Venezia, descritte e illustrate*, τόμ. II (1907), σελ. 145.

Ἐν ἄνωτῳ πίνακι καταρτίθη ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Σθορόνου, καθηγητοῦ τῆς Σοφοῦνης καί ἀποτελεῖ τμήμα ἀνεκδότου (1956) ἔργου, τούτου ἐπιγραφομένου «*Les monnaies avant couts dans les pays Grecs pendant la domination - Turquie*», Ὅρα καί σελ. 82, ἔργου τοῦ ἀνωτέρω «*Salonique - etc*».

Ποία ἦτο ἡ ἀγοραστική ἀξία τῶν ἀνωτέρω νομισμάτων κατὰ τὴν πάροδοι τῶν αἰῶνων, εἶναι ἄλλο μέγα ζήτημα, τὸ ὁποῖον θὰ μᾶς ὠδήγει πολὺ μακρὰν τῆς ἐνημερωτικῆς αὐτῆς σημειώσεως.

(24) Ταρτάνοι: Τὸ κατ' ἐξοχὴν πλοῖον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διὰ τὴν Μεσόγειον, φέρον δύο μεγάλα τριγωνικὰ ἰστία καὶ φλόκου, μικροῦ θυθισματος, ταχύτατον καὶ λίαν εὐκίνητον. Ἐξυπηρέτει κυρίως τὴν καλουμένην τότε ἀκτοπλοῖαν (Cabotage), δηλαδὴ τὴν συγκοινωνίαν Ἀνατολῆς (Ἑλλάδος) μέχρι Μασσαλίας πλὴν παρεπλέον τὰς ἀκτὰς καὶ προσεγγίζον τοὺς πλείστους τῶν λιμένων καὶ τόπων φορτοεκφορτώσεως, κυρίως δὲ μεταεὺ Ἑλλάδος καὶ ἰταλικῶν λιμένων καὶ ἀντιστοίχως.

(25) Λόντραι: Πλοῖα παρόμοια πρὸς τὰ ἀγγλικά πλοῖα τῆς ἐποχῆς, ἅτινα ἐχρησιμοποιοῦν ἢ προνομιούχος βρετανικὴ Ἐταιρεία τῆς Ἀνατολῆς. Ταῦτα προσωμοῖαζον πρὸς τὰ γαλλικὰ Bateaux πλὴν ἦσαν μικρότερα τούτων, ἦσαν δηλαδὴ ὅμοια πρὸς τὰς φρεγάτας ἢ κορβέτας τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος.

(26) Τὰ πρὸς τοὺς Τούρκους Πασάδες καὶ ἐν γένει πρὸς τοὺς ἀνωτέρους Ὀθωμανοὺς τιτλοῦχος δῶρα ἦσαν μία τῶν μεγαλυτέρων πληγῶν τῆς τότε τουρκικῆς διοικήσεως. Ἀρχικῶς ἦσαν προαιρετικά, πλὴν σὺν τῷ χρόνῳ, καὶ διὰ τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα, κατέστησαν ὑποχρεωτικά καὶ λίαν ἐπιβαρυντικά διὰ τὸ ἔμποριον. Ὁ Σβορώνος εἰς τὸ ἔργον του «Commerce de Salonique aux XVIII Sicle» παραθέτει ἀπόσπασμα εἰδους Κανονισμοῦ τῆς Τουρκικῆς Ἀστυνομίας, καθορίζον τὰς περιπτώσεις καθ' ἃς πᾶς ἐμπορευόμενος ἢ Ξένος Πρόξενος ἢ ἀντιπρόσωπος ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ προσφέρῃ τὰ κεκανονισμένα δῶρα πρὸς τοὺς Τούρκους ἐπισήμους ὡς καὶ τὸν χρόνον προσφορᾶς τούτων (περιοδικῶς ἢ ἐφ' ἅπαρ). Αὐτὰ δὲ ἦσαν κατὰ τὸ ἄρθρον τοῦ Κανονισμοῦ τούτου: 1) Ἡ ἀφιεῖς τοῦ Πασᾶ. 2) Ἡ ἀφιεῖς τοῦ Μολλᾶ. 3) Ἡ ἀφιεῖς τοῦ Ἀγᾶ τῶν Γενιταίων. 4) Κατὰ τὸ Μεγάλον Μπαϊράμι. 5) Κατὰ τὸ Μικρὸ Μπαϊράμι. 6) Κατὰ τὴν ἀφιεῖν πολεμικοῦ πλοίου τοῦ Σουλτάνου εἰς τὸν λιμένα κλπ.

Τὰ δῶρα ταῦτα περιλαμβανόμενα ὑπὸ τῶν Γάλλων Προξένων εἰς τὰς λεγομένας Anapies, ἦσαν ἀνάλογα πρὸς τὸν βαθμὸν τῶν Τούρκων ὑπαλλήλων καὶ ἐπαναλαμβάνοντο ὅσκις οἱ Τούρκοι ὑπάλληλοι εἶχον ἀνάγκην χρημάτων.

(27) Συμφώνως τῇ Συνθήκῃ Εἰρήνης τοῦ Πασάροβιτς.

(28) Ὅρα ἀνωτέρω.

(29) Ἐν ἔτει 1719.

(30) Δηλ. Στερεᾶς Ἑλλάδος.

(31) Ὑπὸ τὸν τίτλον αὐτὸν εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν ἢ λίαν σημαντικὴ διὰ τὴν Χριστιανοσύνην ναυμαχία τῆς 7 Ὀκτωβρίου τοῦ 1571 μεταξύ τῶν Ἡνωμένων Στόλων τῆς Lega Christiana (Χριστιανικῆς Ἐνώσεως — Πάπας, Ἑνετία, Ἰσπανία, Γένουα) ὑπὸ τὸν νόθον ἀδελφὸν τοῦ Βασιλέως τῆς Ἰσπανίας Φιλίππου, πρίγκηπα Δὸν Ζουάν τὸν Αὐστριακὸν ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ ὑπὸ τὴν Ἡμισέληνον ὀθωμανικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Τούρκον Καπετάν Πασᾶ Ἀλλῆ πεσόντα κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῆς. Ἡ ναυμαχία αὕτη, καίτοι δὲν εἶχεν οὐδὲν ἄμεσον πρακτικὸν ἀποτέλεσμα, καθ' ὅσον ἡ Χριστιανικὴ, ὡς ἄνω, Ἐνωσις, συγκροτηθεῖσα κατόπιν μακρῶν προσπαθειῶν τοῦ Πάπα, ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ διὰ τὴν Εὐρώπην ὀλόκληρον μεγάλου κινδύνου, ὅστις ἐπλανῶτο ἐπ' αὐτῆς μετὰ τὴν κατάληψιν ὑπὸ τῶν Τούρκων τῆς Ἀμμοχώστου, τοῦ τελευταίου δηλαδὴ εἰς Κύπρον ἐρείσματος τῶν Ἑνετῶν, διελύθη εὐθύς ὡς, κατόπιν τῆς ἐπιτυχούς διὰ τὴν Χριστιανοσύνην ἐκβάσεως τῆς ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου, ἐθεωρήθη ὅτι ὁ τουρκικὸς κίνδυνος ἐπαυσε νὰ εἶναι ἄμεσος διὰ τὰ χριστιανικά κράτη. Παρὰ ταῦτα ἡ σημασία τῆς ναυμαχίας ταύτης ὑπῆρξεν τεραστία, δι' ὅλην τὴν Εὐρώπην ἀλλὰ κυρίως διὰ τὴν τουρκοκρατούμενην Ἑλλάδα ἔστω καὶ ἂν οἱ κάτοικοι αὐτῆς, ραγιάδες ἐπαναστατήσαντες τῇ προτροπῇ τῶν Χριστιανῶν Συμμάχων, ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα κατόπιν, ὑπὸ τῶν ἀγρίων κυριάρχων τῶν. Συνεπῶς δὲν κρίνω ἄσκοπον νὰ ἐκτεθοῦν σημεῖα τινὰ περὶ τῆς ἐν λόγω συγκρούσεως.

Ἡ καλουμένη Ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου ἐν τῇ πραγματικότητι δὲν διεξήχθη

πρό του ὄρου της Ναυπάκτου, ἀλλὰ 25 περίπου μίλια δυτικώτερον, παρά τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀχελώου (Ἀσπροποτάμου τότε καλουμένου) καί τὰς παρά τὰς κείσε κειμένας βραχονησίδας, σήμερον καλουμένας Ἐχινάδας, τότε δὲ (1571) Κουρτζουλάρους, καί μέχρι τοῦ ἐναντι ἄκρωτηρίου Ἄραξος (κάθο Πάπα) ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς Πελοποννήσου δι' ὃ κατ' ἀρχὰς ἐπωνομάσθη ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν Battaglia Dei Curcolari.

Δέον νὰ τονισθῇ ἐπίσης ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ναυμαχίας ὑπὸ τὴν σύγχρονον ἔννοιαν τῆς λέξεως, ἀλλὰ ἐν τῇ πραγματικότητι περὶ πεζομαχίας τῶν ἐπὶ τῶν πλοίων ἀμφοτέρων τῶν παρατάξεων, ἐπιβαινουσῶν πεζικῶν δυνάμεων ἀνερχομένων εἰς 60.000 καί πλεον μαχητὰς. Πλὴν ὅμως τούτων, μετέσχον τῆς ναυμαχίας καί τὰ πληρώματα τῶν πλοίων καί οἱ ἐρέται ἀμφοτέρων τῶν παρατάξεων, καλούμενοι κοινῶς «κατεργάρηδες», τὸ μέγιστον τμήμα τῶν ὁποίων, πλὴν ὀλίγων ἐθελοντῶν, ἀμειβομένων, ἦσαν προσδεδεμένοι διαρκῶς ἐπὶ τῶν ἐρετικῶν σελμάτων (πάγκων) δι' ἀλύσου οἱ μὲν Χριστιανοὶ ἐπὶ τῶν ὀθωνμανικῶν πλοίων καί οἱ Μουσουλμᾶνοι ἐπὶ τῶν χριστιανικῶν. Ἐπὶ τούτων ὅμως εὐρίσκοντο καί περὶ τοὺς 10.000 Ἕλληνας ἐκ τῶν Κυκλάδων συλληφθέντες αἰχμάλωτοι παρά τῶν Ἑνετῶν κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1570 ὅτε ὁ Ζάννης, ἀρχηγὸς μοίρας ἐνετικῆς στόλου εἰς Κρήτην διενήργησεν ἐπιδρομὴν κατὰ τῶν Κυκλάδων καί ἀπήγαγεν αἰχμαλώτους τοὺς ἀνωτέρω, ἰσχυριζόμενος ὅτι ἦσαν Τοῦρκοι. Εἶναι ὅμως κοινῶς γνωστὸν ὅτι πάντες οἱ κάτοικοι τῶν Κυκλάδων ἦσαν ἄκραιφνεῖς Ἕλληνας. Πάντες οἱ ἐρέται οὗτοι ἀνήρχοντο εἰς 160.000. Ἐκ τῶν κατηγοριῶν τούτων καί κατὰ τοὺς μετριοτέρους ὑπολογισμοὺς εὐρίσκοντο ἐπὶ τῶν πλοίων 30—40.000 Ἕλληνας ραγιάδες μέγας ἀριθμὸς τῶν ὁποίων διεκρίθησαν κατὰ τὴν μάχην. Περὶ τοῦ μεγάλου τούτου ἀριθμοῦ τῶν Ἑλλήνων μαχητῶν συνήθως δὲν γίνεται λόγος εἰς τὰ ἀλλοδαπά δοκίμια περὶ τῆς ναυμαχίας, καίτοι ἄφθονοι καί πολυεθνεῖς πηγαὶ πιστοποιοῦν τὸ γεγονός. Περὶ τῆς συγκρούσεως ταύτης ἔχουσι γραφῆ πλείστα σύγχρονα ταύτης ἀλλοδαπαὶ μονογραφίαι καί τὸ γνωστὸν χρονικὸν τοῦ Γαλαξειδίου (σελ. 21—32). Ἄξιον λόγου καί πλήρως τεκμηριωμένον ἔργον περὶ τῆς ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου ἔχει συγγραφῆ ὑπὸ τοῦ Γάλλου Ναυάρχου καί Ἀκαδημαϊκοῦ καί μεγάλου Φιλέλληνος Julien de la Gravière (1888).

Ἴνα ὅπως συμπληρωθῶν καί φιλολογικῶς αἱ πληροφορίαι περὶ τῆς ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου ἀναγράφω ὅτι μετέσχε ταύτης ἐπιβαίνων ἰσπανικῆς γαλέρας καί ὁ εἰς πάντας γνωστὸς συγγραφεὺς Θεοβάντες, πληγωθεὶς μάλιστα εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα καί οὕτω κατέστη δυνατόν, Θεῖα Πρόνοια, νὰ γράψῃ διὰ τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, τὸ ἀθάνατον ἔργον τοῦ «Δὸν Κιχώτης τελεὰ Μάντσα».

Τὸ μὴ ἐπαρκῶς γνωστὸν περὶ τῆς ναυμαχίας εἶναι ὅτι μετὰ ταύτην ὁ Σουλτάνος Σελῆμ, ἐκτιμῶν τὴν ἀνδρείαν τοῦ Δὸν Ζουάν τοῦ Αὐστριακοῦ ἔστειλεν εἰς αὐτὸν πλοῦσια δῶρα καί ἀπηύθυνε ἐπιστολὴν, Ἑλληνιστί συντεταγμένην, πλήρη σουλτανικῆς μεγαλοπρεπείας καί ἀσιατικῆς κομπορημοσύνης, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπῆντησεν εὐχαριστῶν ὁ Δὸν Ζουάν. Τὰ κείμενα τούτων εἰς Κ. Σάθα, «Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς» (σελ. 172).

(32) Τὸ Μεσολόγγιον, ὡς πραγματικὴ πόλις καί δὴ εὐποροῦσα, ἀναφέρεται ἐν ἔτει 1684 (Αὐγούστος). Τότε ὁ Μοροζίνης ἀπεβίθασε στρατὸν εἰς τὸν Πεταλῶν (παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀχελώου) ὑπὸ τὸν Βενετὸν στρατηγὸν Στρατσόλδον καί τὸν Δελαδέτσιμαν ἐπὶ κεφαλῆς Ἑπτανησίων, ἐπὶ σκοπῶ ὅπως οὗτοι διατρέχοντες τὴν Αἰτωλίαν καί Ἀκαρνανίαν καταστρέφουν πᾶν τὸ τουρκικόν καί διεγείρουν τοὺς Ἕλληνας ραγιάδες. Ὁ Στρατσόλδος ὀδεύων πρὸς Μεσολόγγιον συνελθὼν μετὰ τοῦ τότε Σεφέρ Ἀγᾶ, τὸν ὁποῖον κατενίκησε καί γενόμενος κύριος τοῦ Μεσολογγίου καί τοῦ Αἰτωλικοῦ ἐπέβαλε εἰς τοὺς κατοίκους ἐτήσιον φόρον 4.000 ταλήρων. Κατόπιν ὅμως ἠναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ ἐκ τοῦ Μεσολογγίου λόγῳ τῶν πυρετῶν κλπ., (Κ. Σάθα, «Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς» σελ. 318).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ὁ Σ. Τρικοῦρης, καίτοι ψεγόμενος ὑπὸ τοῦ Κ. Σάθα (ἐ.δ.), εἶχε δίκαιον γράφων, ὅτι ἡ ἀνωτέρω μνεῖα εἶναι ἡ πρώτη ρητῶς ἀναφέρουσα τὸ Μεσολόγγιον ὡς πόλιν ἔχουσαν μάλιστα εὐπόρους κατοίκους, ἀφοῦ τοῖς ἐπεβλήθη τοιοῦτος ἐτήσιος φόρος.

(33) Τοῦ Πορτουλάνου τούτου, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, εὐρίσκονται ἐν Ἑλλάδι δύο ἀντίτυπα ἐκδόσεως τοῦ 18ου αἰῶνος. Τὸ πρῶτον ἀπέκειται εἰς

τήν Ἐθνικήν Βιβλιοθήκην καί τό ἕτερον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Σ. Λάμπρου (σήμερον εὐρισκομένην νομίζω, εἰς χεῖρας τῆς Κας Λίνας Τσαλδάρη). Περί τοῦ Πορτουλάνου τούτου ἔχω δημοσιεύσει δύο ἄρθρα εἰς τὰ Ναυτικά Χρονικά. Ἰανουάριος 1969.

(34) Σημερινόν Ἀγρίνιον.

(35) Ἐπίσης ἀγνωστον εἶναι ἐάν διεσώθη ἐκ τοῦ ἀρχείου Ρώμα ἡ ἀποσταλείσα ἐπιστολή μετά τήν καταστροφὴν τῆς πόλεως κατά τούς τελευταίους μεγάλους σεισμούς.

(36) Αἱ περί τῶν Μεσολογγίτικων πλοίων πληροφοραὶ μου ἔχουν ὡς ἐξῆς:

α) Ὁ ἐν ἔτει 1735 Γάλλος Πρόξενος Jullien δι' ἐπιστολῆς του (7.10.1735) ἀναφέρει εἰς τό ὑπουργεῖον Ναυτικῶν τῆς Γαλλίας ὅτι τὰ Μεσολογγίτικα πλοῖα ἦσαν περίπου 30 ταρτάνας «πορτάδας» 15—35 τόννους ἕκαστον.

β) Ὁ Πρόξενος Ἄρτης (ἐν ἔτει 1745) ἀναφέρει ὅτι τὰ πλοῖα τοῦ Μεσολογγίου ἦσαν 50 «πορτάδας» μέχρι 150 τόννων.

γ) Ὁ Γάλλος πρόξενος Κορώνης Magy (28.10.1762) ἀναφέρει ὅτι τὰ Μεσολογγίτικα πλοῖα «πορτάδας» 80—130 τόννων ἐταξίδευον μέχρι Λιβόρνου.

(37) Ἐπί τοῦ σημείου τούτου ὁ ιστοριοδίφης ἔχει τελείως ἄδικον. Διά νά διαφύγουν τούς παραπλέοντας πειρατάς, ὧν ὁ κίνδυνος τήν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο ὁ μέγιστος, τὰ ἐμπορικά πλοῖα ἔδει νά εἶναι ὅσον τό δυνατόν ταχύτερα καί νά μήν ἔχουν μεγάλο βύθισμα. Μὲ αὐτὰ τὰ προσόντα ἀφ' ἑνός θά κατάρθωναν νά διαφύγουν τήν ἐπίθεσιν τῶν πειρατῶν καί ἀφ' ἑτέρου νά πλέουν πολύ πλησίον τῶν ἀβαθῶν τῆς Εὐρᾶς ὅπου καί δέν θά ἐγένοντο ἀντιληπτά ὑπό τῶν πειρατῶν, καί δέν ἦτο δυνατόν λόγῳ τοῦ βυθίσματος νά διωχθοῦν παρ' αὐτῶν. Οὕτως ἦτο, ὡς καί ἀνωτέρω ἐλέχθη, ὁ λόγος τῆς προτιμήσεως τῶν πλοίων, τύπου «Ταρτάνας» τὰ ὅποια λόγῳ τῶν τριγωνικῶν ἰστιῶν των (τύπου λατίνι) δέν ἦσαν μακρόθεν καταφανῆ ἀφ' ἑτέρου ἦσαν ταχύτατα καί εὐκόλως ἐκρύπτοντο ὀπισθεν τῶν ἀνωμαλιῶν τῶν ἀκτῶν, πλησιέστατα τῶν ὁποίων, λόγῳ τοῦ βυθίσματός των, ἠδύναντο νά πλεύσουν. Τὰ μεγάλα πλοῖα ἦσαν ἀσφαλέστερα, πλὴν ὁμως ἀσχετῶς τοῦ ὅτι ἔδει νά ἔχουν στοιχειώδη ἀσφάλειαν, νά εἶναι ἐξωπλισμένα καί νά ἔχῳσι πολυάριθμον πλήρωμα, εἶχον καί τό μειονέκτημα ὅτι ἀντεπροσώπευον μεγάλα κεφάλαια, τὰ ὅποια δέν ἦτο δυνατόν νά διαθέτουν ἢ νά διακινδυνεύουν οἱ ραγιάδες Ἕλληνες, ἀλλά εὖτε αἱ συσταθεῖσαι τότε ἐν Γαλλία παρὰ τοῦ κράτους, ἐμπορικαί ἔταιρειαί πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ ἐμπορίου Γαλλίας — Ἀνατολῆς δηλαδὴ τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου. Αἱ τελευταῖαι, κυρίως ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου, ἠναγκάσθησαν, ἵνα διασωθοῦν τῆς καταστροφῆς, νά ἀλλάξουν τό ὑλικόν των καί νά χρησιμοποιοῦν διὰ τό ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς (Levant ὡς ἐλέγετο τότε ἢ Ἑλλάς) πλοῖα μικρότερα, διότι καί ἐξ ἄλλου δέν ὑπῆρχον συνήθως ἐν Ἀνατολῇ, φορτία δυνάμενα νά ἐξυπηρετήσουν τὰ μεγάλα πλοῖα ἀλλά καί λιμένες ὅπου θά ἠδύναντο ταῦτα νά προσεγγίσουν ἐν ἀσφαλείᾳ.

(38) Εἰς τήν ἐνέργειαν ταύτην σημειωτέον ὅτι συνετέλεσαν καί τό παράδειγμα τῶν ἐξ Ἡπείρου ἐμπορευομένων μέσω Πρεβέζης, ὡς εἶδαμεν: Ἐγγραφα Βορείου.

(39) Δηλαδὴ τὰ ἐπισημως ὑπό τουρκικὴν σημαίαν Μεσολογγίτικα πλοῖα.

(40) Τό ὑπό τοῦ Κ. Σάθα ἀναφερόμενον, ὅτι «ἡ ὑπό τοῦ Προξένου Λάμπου μέτρσις εἰς Modia (Ἑλληνιστί Μοδίους) τῶν Μεσολογγίτικων πλοίων ἰσοδυναμεῖ πρὸς τούς ἕκτοτε παραδεδεγμένους τόννους δέν εἶναι ἀκριβῆ». Τό Ζήτημα τῆς κατὰ τούς Βυζαντινοὺς «Χωρήσεως» ἐν γένει τῶν ἐμπορικῶν πλοίων, ἔχει ἀνάγκην εὐρυτέρας ἐπεξηγήσεως.

Πρέπει κατ' ἀρχὴν νά καταστῆ σαφές ὅτι οἱ ὑπό τοῦ Κ. Σάθα ἀναφερόμενοι τόννοι δέν εἶναι μονάδες ὄγκου (χωρητικότητα) ὡς σήμερον συμβαίνει διὰ τὰ ἐμπορικά πλοῖα, ἅτινα καταμετρῶνται εἰς «κόρους», ἀλλ' εἶναι μονάδες βάρους ὅπερ ἠδύνατο νά μεταφέρῃ ἕκαστον πλοῖον (ἀγγλιστί *Burden*, γαλλιστί *Port* ἢ *Porte* καί ἑλληνιστί κοινῶς «πορτάδα»). Εἰς τοιοῦτους τόννους βάρους (καί δὴ 1040 χιλιογρ. ἕκαστος) ὑπελογίζετο ἡ μεταφορικὴ ἰκανότης τῶν ἐμπορικῶν πλοίων.

ων, ὄλων τῶν Εὐρωπαϊκῶν Ἐθνῶν μέχρι καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος (ὄρα τὸ ὑπὸ τοῦ Γούδα ἀναφερόμενον ἔργον «ἡ καταμέτρησις τῶν ἐμπ. πλοίων» τοῦ Γάλλου συγγραφέως Matineng, Guide pratique du jaugeage de navires Paris 1894 σελ. 2, καὶ Σ. Ζάρκου ἡ καταμέτρησις τῶν ἑλληνικῶν ἐμπορικῶν πλοίων ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ἐν ἐπιθεωρήσει Ἐμπορικοῦ Ναυτικοῦ καὶ G.S. Laird Clo. wes «Sailing Ships», their history and development as illustrated by the collection of ships models in the science Museum 1932).

Εἶναι ἱστορικῶς ἐξηκριβωμένον ὅτι κατὰ τὰ τρία πρῶτα τέταρτα τοῦ 18ου αἰῶνος, δέν ἐπλεον ἐν τῇ Μεσογείῳ, τύποι ἐμπορικῶν πλοίων τοιαύτης μεταφορικῆς ἰκανότητος οἷα ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Σάθα, δηλ. πορτάδας τόννων 320, 300, 350, 240 κλπ. Τοῦτο ἐξάγεται ἐκ στατιστικῶν ἄς παραθέτει ὁ Κρεμμυδᾶς «Τὸ ἐμπόριον τῆς Πελοποννήσου στὸν 18ον αἰῶνα (1715—1792) μὲ βάσιν τὰ Γαλλικὰ ἀρχεῖα» (σελ. 250). Ἀπὸ τὰ Γαλλικὰ πλοῖα τὰ ὁποῖα κατέπλευσαν εἰς τὰ ἑλληνικὰ ὕδατα κατὰ τὸ διάστημα 1775—1785, τὸ μεγαλύτερον εἶχε «πορτάδα» 130 τόννων. Δέν εἶναι λοιπὸν δυνατόν νά γίνῃ παραδεκτόν, ὅτι ὑπῆρχον ἐν ἔτει 1764. Μεσολογίτικα πλοῖα 350, 324, 300 κ.ο.κ. τόννων.

Τὰ μεγάλα πλοῖα τοῦ Μεσολογίου ἦσαν τοῦ τύπου Πολλάκας: Πλοῖα τοιοῦτου τύπου σημειοῦται ὡς πλέοντα ἐν Ἑλλάδι κατὰ πρῶτον περί τὸ 1740. Ἡ Πολάκα ἦτο τρίστιον πλοῖον ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα τῆς ἐποχῆς του, μὴ ἀποκλειομένου ὅμως, νά ὑπῆρχον τοιοῦτου τύπου πλοῖα καὶ μικρὰς πορτάδας. Ἀπὸ τὰ γαλλικὰ πλοῖα τοῦ τύπου αὐτοῦ τὰ ὁποῖα κατέπλευσαν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Γενικοῦ Προξενείου Πελοποννήσου (εἰς τὴν ὁποῖαν περιλαμβάνετο τότε καὶ τὸ Μεσολόγγιον) κατὰ τὴν περίοδον 1775 - 1785, ἡ μεγαλύτερα ἦταν 130 τόννων «πορτάδας» ἢ *burden* καὶ ἡ μικροτέρα ἦτο 60 τόννων ἢ πορτάδες (ὄρα Κρεμμυδᾶν ἐ.δ. σελ. 250). Δέν ὑπάρχει λοιπὸν κανεὶς βάσιμος λόγος νά πιστευθῆν ὅτι ἐξαιρετικῶς μερικὰ πλοῖα Μεσολογίτικα εἶχαν (καὶ κατὰ τὸ 1764 μάλιστα) μεγαλυτέραν «πορτάδα» ἢ *Burden*, τῶν παρομοίου τύπου συγχρόνων γαλλικῶν πλοίων.

Τὴν λύσιν τῆς ἀπορίας θά μᾶς χρηρήσῃ ἡ ἀνίχνευσις τῆς ἐννοίας τοῦ ὄρου *modia* ἣν μεταχειρίζεται ὁ Πρόξενος Λάππος εἰς τὴν ἔκθεσίν του τῆς 12.11.1764, πρὸς τοὺς ἐν Ἑνετίᾳ προϊσταμένους του. Ὁ ὄρος μόδιος ἢ τὸ «μόδιον» (*modius* Λατινιστί) δηλοῖ ἀρχαιότατον μέτρον θάρους σιτηρῶν, ἰσοδύναμος περίπου πρὸς 9 λίτρας. (Κατ' ἀκριβείαν $8\frac{3}{4}$ λίτραι). (Ἀναφέρεται παρὰ τοῦ Ἑρῶνος καὶ ὡς μέτρον μήκους ἰσοδύναμον πρὸς 200 ὄργυιαις). Παρὰ Βυζαντινοῖς χρησιμοποίηθη ὁ Μόδιος, ὡς μέτρον σιτηρῶν. Ἀνευρίσκειται ὅμως, κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα εἰς κείμενα, ἀναγόμενα εἰς τὴν «χώρησιν» (δηλ. καταμέτρησιν) τῶν βυζαντινῶν ἐμπορικῶν πλοίων καὶ ὅπου ἡ ἔκφρασις «Θαλάσσιος μόδιος» (κατὰ τὰ *arithmetica* ἀδέσποτα) «ὀφείλει χωρεῖν σίτου καθαροῦ καὶ ἄρπου λίτρας τεσσαράκοντα», ὄρα *Du Gange lexicon*). Ἡ ἐννοία «Μόδιος» ὑπὸ παρεφθαρμένην βεβαίως μορφήν, ἀπαντᾶται καὶ νῦν εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος, Κύπρου (ὡς μόνι, μῶδι κλπ.) καὶ ἔχει τότε ἐννοίαν μέτρου ξηρῶν καρπῶν, πλὴν διάφορον περιεκτικότητά ἢ θύρος ἑκασταχοῦ, κυμαινόμενον ἀπὸ 1)2 «κοιλοῦ» (δηλ. 10 ὀκάδες) μέχρι 500 ὀκάδων (Λέσβος). Εἰδικώτερον ἐν Πελοποννήσῳ ἀναφέρεται, ὅτι κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἐσημειοῦτο καὶ ἡ χρῆσις μοδίου ἰσοδύναμου πρὸς 270 ὀκάδας (ὄρα Κρεμμυδᾶν, σελ. 250). Δέν ἀποκλείεται ἐπομένως ὁ Ἑνετός Πρόξενος Λάππος, γράφων τὸ 1764, νά καθορίζῃ εἰς τοιοῦτον εἶδος «μοδίου» ἢ «μόδια» τὴν πορτάδα τῶν Μεσολογίτικων πλοίων. Διότι ἐάν ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἀληθεύῃ, τότε ἡ εἰς τόννους θάρους πορτάδα αὐτῶν, ἐμπίπτει ἐντὸς τῶν ὀρίων τῆς «πορτάδας» τὴν ὁποῖαν εἶχον καὶ τὰ γαλλικὰ πλοῖα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς τὰ ὁποῖα κατέπλευσαν εἰς λιμένας τῆς Πελοποννήσου καὶ τὰ ὁποῖα εἶχον «πορτάδα» 130 τόννων τὸ μεγαλύτερον, ὡς ὠντέρω ἐκτίθεται. Ἐάν διαιρεθῇ ἐπομένως ἡ κατὰ Σάθαν χωρητικότης κατὰ τὴν σημερινὴν ἐννοίαν (δηλ. οὐχὶ ὡς ὄγκος τοῦ πλοίου), ἀλλὰ ὡς θάρους τοῦ δυναμένου νά μεταφερθῇ διὰ τούτου φορτίου, δηλ. «πορτάδα», τότε αὕτη ἐμπίπτει εἰς τὴν στατιστικῶς, κατὰ τ' ἄνωτέρω, συναγομένην «πορτάδαν» τῶν γαλλικῶν, συγχρόνων πρὸς τὰ Μεσολογίτικα, πλοίων. Ἀλλὰ ἐνταῦθα πρέπει νά προσθεοῦν καὶ τὰ ἐπόμενα:

Ὁ ἀσχολούμενος μὲ τὴν ἔκθεσιν ἱστορικῶν γεγονότων ἀναγομένων εἰς χρόνον, προγενέστερον τῆς μεγάλης Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς

ὁποίας (1801) εἰσήχθη τὸ πρῶτον ἐν Γαλλίᾳ, τὸ δεκαδικὸν μετρικὸν σύστημα, βασισζόμενον εἰς ἀναλλοίωτα ἐν τῷ χρόνῳ καὶ τόπῳ στοιχεῖα, ἀντιμετωπίζει σοβαρὰ δυσχερείας, ὡσάκις ἐπιχειρεῖ νὰ ἐκθέσῃ σήμερον, σαφῶς, μίαν κατάστασιν πραγμάτων τῆς ἀνωτέρω ἐποχῆς. Ἐὰν τοῦτο δὲν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὁ γράφων θὰ περιπέσῃ ἀκουσίως κατ' ἀνάγκην εἰς σοβαρὰ σφάλματα καὶ ἐσφαλμένα συμπεράσματα, πρᾶγμα ὅπερ δὲν κατάρθωσε νὰ ἀποφύγῃ οὐδὲ ὁ ἱστορικός Κ. Σάθας ἐν προκειμένῳ.

Σήμερον λόγῳ τῆς σταθερᾶς πανταχοῦ τιμῆς τῆς μονάδος μετρήσεως, ἡ σύγκρισις τῶν διαφόρων, ἀνά τὸν κόσμον, πραγματοποιουμένων μετρήσεων (μήκους ἐπιφανείας, ὄγκου, βάρους κλπ.) εἶναι σταθερά καὶ μόνιμος εἰς ὅλα καὶ δι' ὅλα τὰ Κράτη. Τοῦτο δὲν συνέβαινε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἣτις ἐξετάζεται εἰς τὴν παρούσαν διατριβὴν. Διότι καὶ οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὰ γαλλικὰ προξενικὰ ἔγγραφα τοῦ 18ου αἰῶνος, πληροφορίαί περὶ τῆς καταμετρήσεως τῶν γαλλικῶν πλοίων, ἐνέχουν ὅσας, πιθανότητες λάθους ὀφειλομένου εἰς δύο κυρίως αἰτία.

α) Αἱ μονάδες μετρήσεως τότε, αἱ ἔχουσαι τὸ ἴδιον ὄνομα (ὡς λίβρες, λίτραι), διέφερον κατὰ τὸ μέγεθος ἀπὸ τῆς μιᾶς Ἐπαρχίας τοῦ αὐτοῦ Κράτους, εἰς τὴν ἄλλην π.χ. ἡ λίβρα εἰς Παρισίους καὶ ἐν γένει βορείας ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας ἰσοῦτο πρὸς 500 γραμμάρια σύγχρονα, ἐν ᾧ εἰς Προβηγκίαν (Μασσαλίαν), Λάγκντόκ, ἰσοῦτο πρὸς 480 περίπου γραμμάρια σύγχρονα.

β) Αἱ ὑποδιαίρεσεις τῆς μονάδος μετρήσεως δὲν ἦσαν δεκαδικαὶ καὶ διέφερον πάλιν μεταξὺ τῶν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτουν μεγάλαι δυσχερεῖαι κατὰ τὸν ὑπολογισμόν τοῦ συνόλου.

(41) Χρυσῶν δραχμῶν τῆς Λατινικῆς Ἐνώσεως (1880).

